

گەردونناسى

لەبەر سىيەرى قورئان و زانست

چاپى دوودم

كۆكردنەودو وەرگىرانى
غەرىب عەلى عەزىز

۲۰۱۲ ھ. ئۆلۈپ

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

گەردوون ناسی لەبەر
سێبەری قورئان و زانست

گەردوون ناسى لەبەر سىڭبەرى قورئان و زانىست

كۆكردنەو و وەرگىپرانى
مامۇستا غەرىب عەلى عەزىز

وزارەتی روژنیبری و لاوان
بەرپۆمبەراییەتی گشتی روژنامەنووسی و چاپ و بلاوکردنەوه
بەرپۆمبەراییەتی بلاوکردنەوهی هەولێر

ناوی کتێب: گەردوون ناسی لەبەر سیبەری قورئان و زانست

ئامادەو وەرگێڕانی: غەریب عەلی عەزیز

نەخشەسازی ناوەڕۆک: ئاری ئەحمەد

نەخشەسازی بەرگ: ئامانج ئال ئەمین

چاپی دووهم، چاپخانهی روژنیبری – هەولێر ٢٠١٢

چاپی یەکەم: ٢٠١٠

لە بەرپۆمبەراییەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان

ژمارە ی سپاردنی (٣١٣) سالی (٢٠١٢) ی پێدراوه

* مافی چاپکردنی پارێزراوه بۆ وەزارەتی روژنیبری و لاوان و خاوەنی کتێبەکە

* ئەم کتێبە و کتێبەکانی وەزارەتی روژنیبری لەسەر ئەم سایته بخوێنەوه

[www. Kurdchap. com](http://www.Kurdchap.com)

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا من فضل ربي

پيشهكى به ناوى خوداي به خشندهو ميره بان بهريزان هر لهو پورژهوه
كه ئادهميزاد له سهر پووى زه مين په يابووه تاوه كو ئيستاش مروځ به چاو يكي
حورمهت و پر بايه خ سهرى ئاسمان و ئهستيره كانى كردووه، زور ههولى
داوه كه هه نديك نهينيان بزاني جار ان هوى بهريوه چوونى مروځ - كشتوكال
و ئارهل دارى بووه، جا له بهر ئه وه پيش هه موو شتيك ههولى زانينى
وهريزه كانى سالى داوه تاوه كو پورژه كانى خوښ و ناخوښى سال بزاني
له گه رماو سهرماو ته پو ووشكى، پورژ و مانگه كانى به نيشانه له سهر دارو بهرد
داناو به نموننه ئه وه بهردهى كه له ئه شكه وتى (شاندهدر) دوزراوه - ۱۲ -
نيشانهى له سهر بوو كه ميژووه كهى - ۵۰ - هزار سال پيش ئيمپرويه هه تا
زهمانه هات ئه م زانسته بايه خدارانهى زور بو له سهردهم بابلى بو زانينى
پورژه كانى سال نيزامى شهستيان به كار هيناوه واته ساليان كردووه به -
۳۶۰ - پورژ، ههروه ها پينج ئهستيره يان ديارى كردووه (عه تارد، زوهره،
مه رخ، موشتهرى، زوحهل)، ههروه ها يونانى و پوميه كانيش هه وليكى زوريان
داوه ئيستا زور بهى ناوى ئهستيره كان به زمانى - يونانى يه، ئاله تى -
قيبيله نامه و ئوسترلاب هر ئه وان دروستيان كردووه، به لام هر زانايهى جوړه
بو چونه كى هه بووه له بارهى خولانه وهى ئهستيره كان تازه مانىكى دره نگيش
ئهستيره ناسى به زانستى (عيلم التنجيم) له قه لهم ئه درا واته بو فالگرتنه وه
ئيستاش ئه م ديارديه هه رماوه كه زوربهى پورژنامه كان و بوورجه كان

دەنوسن ھەر جالەي شتەكى دەلّين ھەر ئەو زانستە پاشان بووہ (عيلم الھيئە)
كە ئىستا زاناكان بەوردى دەيانەوئى لە نھيئى ئەستيرەكان بگەن (ئەم
پەرتووكەش كە من نووسيو مەوہ تەنھا ناميلكەيەكى زۆر گچكەيە لەو بابەتە
تەنھا بۆ زانياريى گشتى يەو بەس) چونكە تازانست پيش بگەوئى نھيئى زۆر
تر ئاشكرادەبى، ھيوا دارم لەكەم و كورتىەكانم چاۋ پۆشى بگەن، وەمنيش
لەلايان خۆمەوہ چەندەھا سال بۆ ئەو مەبەستە ھەولمداوہ ھەربەتەنيا
نووسينەكەم لەناو پەرتووكەكان وەرنەگرتووہ، جارى واھەبووہ گوتويانە
كەسيكى شارەزا لە فلانەشويين ھەيە بەدوايدا گەراوم سوودم ليوەرگرتووہ
خۆشم تاقيم كردۆتەوہ، دواجار سوپاستان دەكەم كەريز لە بۆ چوئەكانم
بگرن.

مامۇستا غريب على عزيز

به‌شی یه‌که‌م
سالفنامه‌کان
سالفنامه‌ی کوردی

گۆی فەلەکی وێنە
نەستێره‌کانی له‌سه‌ر کراوه

ئوسترلاب

پەيدا بوونى سال نامە و دروستکردنى

لەسەر دەمايەكى زۆر كۆنەو ئەدەمىزاد ھەولنى داوھ كە سالنامە دروست بكات، ھەنگاۋ بەھەنگاۋ ھەولنى خستۆتە گەرۆلەكۆندا خەلكى بەھۆى پووداۋ ياخود بەسەر ھات مېژوۋى ديارى كردوۋە بۇ نمونە گوتوويانە سالى سەفەر بەلك، يان سالى گرانى گەرە، يان سالى بەفرە ئەستورەكە، وەنەبى وەرەكانيان نەزانیبى، بەلى زانیو يانە، ھەرۋەھا زانیويانە سال دوانزەمانگە بابلیەكان نەرىتى شەستیان بەكار ھىناۋە، واتە سالیان كردوۋە - ۳۶۰ - پوژ زەردەشتى لەسەر وەرەكانى سال سالنامەيان دروست كردوۋە. بۇزانینى وەرەكانى كشتوكالى قوۋچەكە بەردیان كردوۋە بەنیشانە، زۆر شوین لەكوردستان ھەيە بۇ ئەم مەرامە بەكار ھاتوون، لەدونیا دا ھەر نەتەۋەيەك ھەولنى داوھ بۇ سالنامە دروست كردن، ئینجا بۇ مەبەستى ئاینى بووە یادونیایی گرنگ ئەۋەیە ھەولدراو، ئیستا چەند نمونەى باسەكەمان بەووردى دەردەخەین.

سالنامه‌کان

میژووی سال نامه‌کان

سالنامه‌ی زاینی

مرؤف زور هه‌ولی داوه که حیساباتی پۆژانه‌ی خۆی بزانی، جاله‌به‌ر ئه‌وه تیکۆشاوه‌که به‌هۆی شتی‌که‌وه ئه‌م کاره بکات . زاناکانی کۆن هه‌موو هه‌ولی خۆیان خستۆته گهر بۆ ئه‌وه مه‌به‌سته، هه‌نگاو به‌هه‌نگاو باسیان ده‌که‌ین.

سالنامه‌ی میتۆنی:

میتۆن - ۴۳۳- سال پيش زاین له یۆنان سالنامه‌یه‌کی داناو که خشته‌کانی به‌ناوی زیر له‌سه‌ر بته‌کان نویسه‌وه، ژماره‌ی -۱۹- ی کردووه به‌کلیلی سالنامه‌که‌وه به‌پیتی سالنامه‌که‌هر رۆژه‌کی سال سه‌ری سال بیت پاش -۱۹- سال هه‌ر ئه‌و پۆژه ده‌بیته‌وه سه‌ری سال، ئه‌م کاره‌ی له‌به‌ر ئه‌وه‌کرده که پۆژانی جه‌ژن نه‌گۆری.

سالنامه‌ی قه‌یسه‌ری:-

قه‌یسه‌ر- اغسطۆسی یه‌که‌م - که ئه‌و نازناوه‌ی هه‌لگرتوو له‌زگی دایکی ده‌بی دایکی ده‌مری دکتۆره‌کان زگی دایکی ده‌دپن وه‌به‌ساغی ده‌ری دینن، دواچار ووشه‌ی قه‌یسه‌ر بووه نازناوی هه‌موو پاشاکانی پۆم، ئه‌م پاشایه سالنامه‌یه‌کی داناوه بۆ یه‌که‌م جار به‌لام که‌م و کورتی زۆری هه‌بووه.

سالنامەى انطونىۆس:

قەيسەر انگونىۆس داواى لە - بطلیمۆس کردکە سالنامەى پيشوو دەست کارى بکات ئەویش ھەستا بەزىادکردنى پۆژيک بۆ سالنامەکە، بەلام ديسان ھەلەى تیکەوت.

سالنامەى یۆلیۆسى:

ئەم سالنامەى ھەلەى - سیجینۆس - داندراو - ٤٥ - سال پيش زاین، بەلام دەرکەوت کەلە - ٤٠٠ - سال - سى پۆژ جیاوازی پروودەدات.

سالنامەى قسطنطين:

سەردەمى ئەم پاشایەت پەرستى نما چونکە خوێ و دایکى - ھیلینا - بوونە ھەسیحى جالەبەر ئەو داوا لە - دقلیانۆس - کرد کە لەسەر پۆژى لەدانیک بوونى ھەزرتى عیسا سالنامەى ھەلەى دابنێ، بەلام ديسان ھە سەرەسالتان جیگایان دەگۆرا.

سالنامەى گریگۆرى:

پاپا گریگۆر داواى لە - کلافسیۆس کرد کە سالنامەکە دەست کارى بکات، ئەویش ھەستا بەگۆپینى پۆژى - چوارى اکتۆبەر بە پۆژى پانزەى اکتۆبەر، ھەروەھا پۆژيکى بۆسالەکە زیاد کرد واتە ھەر چوار سال جاريکی کردە کەبیسە - ٣٦٦ - پۆژ، بەلام سەرئەنجام ئەویش کەمو کورتى تیکەوت.

زانا - ئەرمین - ئەمجارە بەپێى ھەرزەکانى سالى کردە چواربەش، ھەیکى کانونى یەکەمى کردە سەرى سال و پینچ پۆژى ئاخنى یەناو مانگەکان، واتە شوباتى کردە - ٢٩ - پۆژ ھەرچوار سال جاريک بەم جۆرە سالنامەى زایننى دانا کە تاكو ئیستاش پەیرەو دەکرى.

سالنامەى پۇمى:

ئەم سالنامەىە لەلایەن - ئەسكەندەرى مەقدۇنى داندراوہ لەو پۇژەى -
قودسى - داگیرکردوہ، تەمەنى - ۱۷ - سال بووہ. پيش ئەو سالنامەى -
قبطى - باوبوہ كەلەسەر بەدەر كەوتنى ئەستیرەى گەلاوئژ.
سالنامەى پۇمى حەوت پۇژ پيش سالنامەى زايینی یە، حیساب گەرەكانى.
كوردستان زۆر ئەم سال نامەىە بەكار دەینن چونكە لەگەل كەشوہەواى
كوردستان لەبارە، ناوى مانگەكانى بەم جۆرەىە: - (بنواریۆس، مرطیبۆس،
افلیروۆس، مايۆس، یۆنیۆس، یۆلیۆس، اغسگۆس،
بطریۆس، طبریۆس، نوامبەرۆس، دمریۆس).

سالنامەى جۆلیانى:

ئەم سالنامەىە زانایانى فەلەكى دایان ناوہ بۆ مەرامى خویمان - سكالینجەر -
لەسالى ۱۵۸۲ ز - دایناوہ وەسەرەتاكانى - سالى ۴۷۱۳ - پيش زاین دەست
پیندەكات، واتە گەرسالى - ۲۰۰۰ ز وەرگىرىن بەم حیسابە دەكاتە سالى -
۶۷۱۳ - جۆلیانى.

سالنامەى قبطى:

ئەم سالنامەىەدە گەریتەوہ سەردەم فیرەوئەكان جاران ئیش بەم
سالنامەىەدە كرا لەسەرتا سەرى جیہانۆ سالنامەكە لەسەر بەدەر كەوتنى
ئەستیرەى - گەلاوئژ - داندراوہ لەولاتى میسر، وەسەرەتاكەى لە - ۲۱ - ۸ -
دەست پیندەكات، وەناوى مانگەكان بەم شیۆەىە: (تووت، بابە، ھاتور،
كەيك، طوبە، امشیر، برمەھات، بەرمۆدە، بشتنس، بەئۆنە، اییب، میسرا).

سالنامەى عىبرى:

ئەم سالنامەى سەرەتاكەى لەپرۆژە بۆ داندراوہ كە حەزرەتى موسا لەدەريای سور پەريوہ خودای مەزن لەفەرەون پزگارى كرد. سالنامەكە بەدووشنۆہ داندراوہ- عبور- بەسىطبەو مەرجهى نابىت سەرى سال ئەم پرۆژانە بىت(يەك شەم ، چوارشەم، هەينى) ناوى مانگەكان بەم شىۆهيه: (تشر، مەرحشوان، كسلول، طيبت، شفت، اژر، نيس، ايزه، سيوہ، تەمز، اوب، ايلل) بەلام ئىستا ئەوانىش لەسەر سالنامەى زايىنى دەرۆن.

مىژووى سەر هەلدانى سالنامەى كۆچى

ماوہىەكى زۆرە عەرەبەكان لەسەر سالنامەى ئىسماعىلى دەرۆيشتن، پاشان عەرەبەكان دەستيان بە - نەسىئ - كرد واتە لە چوارسالىك سال دەبووہ سىزدە مانگ ئەو زانايانەى ئەوہيان دەكرد پيان دەگوتن - قەلامس - لەوانە ئەبو پەماما - كە ئاينى جۆلەكە پەيابوو ھەر لەسەر شىۆهيه دەرۆيشتن. عەرەبەكان چونكە لەشەر و شۆرو ئاژاوہبوون بەم كارە جىگای مانگە موحرەمەكانيان دەگۆرى بەپيى بەرژەوہندى خويان.

ناوى مانگەكانىش بەم جۆرەبو: - (مئوتەمەر، ناجر، خووان، صوان، حنتم، زبای، اصم، عادى، نافق، واغل، براك) ئەو ناوانە لەندى شويى تر ناوہكانيان دەگۆرا بەم شىۆهيه: -

(نامق ، ثقيل ، طليق، ناجر، اسلخ، اميح، احلك، كسع، زاهر، براك، صرف، نەش) ھەرۆھا ناوى پرۆژەكانى ھەفتەش بەم جۆرە بوو: -

(اول، اهون، جویار، دویار، مئونیس، عروبه، شه مه له دواوه داندراو پوژنی به تال بو. که ئاینی ئیسلام په یابو شه وانیش له پیشا میژوویان زوړبه که می به کار دهیځا به تاییه ت له ژیانې پوژانه دا، وه ساله کانیاں بهم جوړه ناو ده برد: -
(سالی الاذن، سالی الامر بالقتال، سالی التمحیص، سالی الترفیه، سالی الزلزال، سالی الاستئناس، سالی الاستغلاب، سالی الاستوای، سالی البرئة، سالی الوداع). پاشی شه وهی شه نایه ته نازل بوو که خودای مه زن دهفه رمووی: (انما النسیئ زیاده فی الکفر) موسلمانان که وخته ریځ خستنی ناوی مانگه کان بهم شیوه یه: -

(محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الثاني، جماد الاول، جماد الثاني، جماد الاخره، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی القعدة، ذی الحجه) هره ها ناوی پوژه کانی حفته شیان دانا: - (السبت، الاحد، الاثنين، الثلاثاء، الاربعاء، الخميس، الجمعة).

دیسانه وه به که می به کار ده هات تاسهر ده می ئیمامی عومهر که نامه ده نووسرا میژووی له سهر نه بوو نه یان ده زانی چ پوژیک نووسراوه، جا له بهر شه وه شه وانیش داوایان کرد که سالنامه یه کیان هه بی. هه موو لایه ک بریاریاندا له -۱۶- ته موزی - ۶۲۲- زاینی که ده ست به دانانی سالنامه که بکن، شه پوژه کوچ کردنیان بو مه دینه سهری سالی به لام سودفه ی کرد - ۱۲- ربیع الاول- مه جبور بون که شه جیاوازیه چاک بکن یه کسهر مانگی - محرم- بکنه سهری سالی کوچی. شه سالنامه یه له سهر حیسابی هه لاتنی مانگ داندراوه که ههر ساله ی ده روژدیته پیش مانگه کانیش به گویره ی وهرزه کانی سال شوینیان ده گوړی. دواي شه گوړان کاریه میژوو له سهر ههر نووسراویک داندرا.

پووداوه‌کانی مانگه‌کان:-

- ۱- محرم/ پۆژی نۆیه‌م و ده‌یه‌می تاسوعاو عاشورایه، هه‌ر له‌و پۆژه
حه‌زهره‌تی موسا له‌فیرعه‌ون رزگاری بوو.
- ۲- صفر/ له‌و پۆژه‌وه پیغه‌مبه‌ر له‌لایه‌ن خودا فه‌رمانی غه‌زای پیندرا.
دووی مانگ چه‌ژنی ئەمه‌ویه‌کانه ، هه‌ر له‌و پۆژه که‌عه‌باسیه‌کان
سه‌رکه‌وتن سه‌ری ئیمامی حوسینیان هیناوه لای لاشه‌که‌ی .
۲۳/ی مانگ پۆژی سه‌رکه‌وتنی عه‌باسیه‌کانه‌به‌سه‌ر ئەمه‌ویه‌کان.
۲۴/ی مانگ پیغه‌مبه‌ر چۆته ئەشکه‌وتی (حرا ٤)
- ۳- ربیع الاول/ یه‌کی مانگ ده‌رگای خیرات ده‌کریته‌وه... ۱۰-ی مانگ
پیغه‌مبه‌ر ژنی هیناوه... ۱۲-ی مانگ پۆژی له‌دایک بوونی پیغه‌مبه‌ره.
- ۴- ربیع الثاني/ ۴ی مانگ حه‌جاج ئاگری له‌شاری مه‌که به‌رداوه، ۱۴ی
فه‌رزی نوێژکرا ، ۲۵ی غه‌زه‌وات ده‌ستی پیکردوه.
- ۵- جمادی الاول/ ۸ی مانگ له‌دایک بوونی ئیمامی عه‌لیه، ۱۲ی شه‌ری
جمل پویدا.
- ۶- جماد الاخر/.....
- ۷- رجب/ ۲۷ی شه‌وی ئیسراو میحراج، ۱۲ی وه‌لاده‌تی ئیمام جه‌عفهر
سادقه ۴-ی هه‌زهره‌تی نوح سواری پاپۆره‌که‌ی بووه، ۱۵ی دوعا له‌و
شه‌وه قبوله.
- ۸- شعبان/ ۳ی هه‌زهره‌تی حوسین له‌دایک بووه، ۴ی ولاده‌تی هه‌زهره‌تی
حه‌سه‌نه، ۱۵ی شه‌وی به‌راته ، ۱۶ی قبیله‌ی موسلمانان له‌قودسه‌وه
گۆرا بۆ مه‌که

۹- ره مهزان/ فهرزی پوژوو کراوه، ۷ی تهورات به خه لات دراوه به چه زره تی
موسا، ۸ی ئینجیل به خه لات دراوه به چه زره تی عیسا، ۱۹ی شاری
مه که فه تیح کراوه، ۲۵ی ده وله تی عه باسی دامه زراوه. هر له و مانگه
قورئان هاتوته خوار.

۱۰- سوال/ له و مانگه هه نگوین به خه لات دراوه به میش هه نگ
له بهر ئه وه خو ی به گه وره نه زانیوه، ۱۷ی شه پی ئو حوده و شه هید
بوونی ئیمامی هه مزه یه، ۲۵ی قه ومی عاد له ناوچوون.

۱۱- ذی القعدة/ له و مانگه دا چه زه تی موسا، ۳۰ی پوژی بو داندر
بو ئه وه ی ده ستوراتی خودایی وهرگری پاشان خودای مه زن کردیه
چل پوژ، ۵ی چه زه تی ئیبراهیم دیواری که عبه ی دروست
کردوه، ۱۴ی چه زه تی یونس له ناو زگی حوت ده رباوی بووه.

۱۲- ذی الحجة/ ۱ی فاتیمه تولزه را شوی به ئیمامی عه لی
کردوه، ۸ی له و پوژی خه می ئاو دابین کردنی حاجیان بووه، ۹ی
عه رفه یه، ۱۰ی جه رنی قوربان، ۲۶ی خودا له چه زه تی داود خو ش
بوو، ۲۸ی پوژی خه لافه تی ئیمامی عه لیه.

- له سه رده می عه باسیان ئه ستیره ناسی زوړپیش که وت به تایبه ت
سه رده م- مأمون- چه ندین پوانگه له- هه ولیر- مه راغه- دینه وهر،
بروجهر، ئامه د، خورئاسان، شاخی سه هه ند، داندرا. له سه رده م
موسته نسیر بیلا زوړ پیشکه وتنی به خو یه وه بینی.

سالنامەى توركى

شارى ئەستەنبول پايتەختى دەولەتى عوسمانى بوو، جا لەبەر ئەمە وەكو سالنامەى زاينى لەسەرەتاي زاستانەو دەست پيڭەكات، وەناوى مانگەكان بەم شيۆەيە دانراو: -

(ئۆجاك، شوبات، مارت، نىسان، مايس، حوزيران، تەموز، اب، ايلول نكيم، ئىلغ ئاي، كچك ئاي، برىنجى ئاي، يەكنجى ئاي، ئالتىنجى ئاي، باشىنجى ئاي، سەكسەنجى ئاي، دوقسەنجى ئاي، ئونىنجى ئاي، تورتىنجى ئاي، بىجىنجى ئاي ئىنجى ئاي).

سالنامەى فارسى

لەدانانى سەرەتاي سالنامەى فارسى ئەفسانەو راستى تىكەلە، ھەندى ميژوونوسى كۆنى ئىرانى دەبنەو سەر كىومەرت (گلشا) كە بەيكەم مروقى سەرزەوى دادەنرېن، سەجەرەى ھەموو پاشاكانى ئىران دەبنەو سەرى، سەرەتاي دونيا دەبنەو پېش - ۱۲ - ھەزار سال ھەندىكى تر لەناو چوونى - داريوش - بەسەرەتا دادەنرېن. ھەندىكى تر لەحوكمرانى - ئەردەشېرى بابەكانەو دەست پيڭەكەن. دواين ميژوونوس سەرەتا كەى بە لەناو چوونى - يەزدەگردى كورى شەھريار دەست پيڭەكەن. ئەو سالنامەيەى ئىستا. كەلەسەرى تەقويىمى نەورۆزى دانراو واپيڭەچى سەردەم ئاينى زەردەشتى ناوى مانگەكان دانرايىت، مانگەكان بەم جۆرەن: - (فەردوين، ئۆردى بەھەشت، خورداد، تيرماھ، بەھمەن، ئەسفەند، سەرەتا كەى لەمانگى نەورۆزى بەھار دەست پيڭەكات كەلاى گەلانى ئىران زۆر پىرۆزە -)

۱- سهرهتای ئاودانی دوتیا

۲- ئهستیره ناسان دهلین ئهستیره ی بهخت- موشتهری - خودا بروسستی کردوه.

۳- کاوهی ئاسنگهر توانی کوتایی بهزولمی - ئهژدیهایی زۆردار بهینی

۴- جهزهتی سلیمان ئهنگوستیله کهی دۆزیه وه که- سهخری- جن دزیبووی

۵- پاشایی ئهفسانه جهم توانیویاتی بهسهر شهیتانه کاندای سهرکهوی که بهری باو بارانیان گرتبو گرانیان بهسهر دوتیادهینابوو.

۶- شهوی نه ورۆز دوعاقبول دهی.

۷- شهوی نه ورۆز مهلائیکهتی رحمهت دینه سهرزهوی بهرکهت ده ریژینن.

سالنامه ی کوردی

ئهه سالنامه یه / ۷۰۰- سال پیش زاینه وه دهست پیده کات، واته سالی - ۲۰۰۰ ز ده کاته ۲۷۰۰ کوردی که له سهر وهرزه کانی سال داندراوه، سهره تاکه ی له مانگی نه ورۆزه وه دهست پیده کات، به لام له ههرناوچه یه کی کوردستان ناوی مانگه کاندیاوازی به خووه ده بیینی، هه ندیکیان ده خینه پیش چاو:-

* کوردستانی عیراق: (نه ورۆز- گولان- جوژهردان- پوشپهر- خهرمانان- گهلایژ- رهزهر- گهلاریزان- سهرماوهز- بهفران بار- ریبهندان- رهشه مه. نه ورۆز، خاکه لیوه، گولان، بانه مهر، گهلاریزان، خهزه لوهر، رهشه مه، باز بهران.

* كوردستانى ئىران: نەوسان(بارانان، جىژنان)، گولان(هەواران)، زاردان(باران بران)، گېران(نۆنەخشان) (سۆران(هەنگوان)، بەران، وەران، ساران(ئاوران، خوساران)، بەقران، بەندان(چلان)، بەران، وەران، ساران(ئاوران، خوساران)، بەقران، بەندان، (چلان)، پۆلان(مشكىن نام).

* مانگەكانى جەلالەدىن ئارالەسائنامەكەي: چىمەن ئارا، گولئاوەر، جان بىرور، گەرماخىز، ئاتەش بىز، جانبەخش، دژم خۆيى، باران رىز، ئاندوگىن، سەرماە، بەقر ئاوەر، مشكىن نام.

* مانگەكانى ئاقىستاي: (فروتى، ئارت، ھائۇرنات، تىشتىرى، تامرەت، خىشتاۋەر، مېترا، ئابان، ھاتوش(جىزە)) ۋە ھۆمەند، سەعدئارمىز. سائنامەي زەردەشتى ۱۷۳۸ سال پىش زايىنەۋاتە سالى ۲۰۰۰ دەكاتە ۳۷۳۸ زاردەشتى.

مىژوۋى ئەستىرەناسى لە كوردستانى عىراق

گەلەكەمان خاۋەن شارستانىيەتەكى گەورەيەلەھەمو بوارىكدە، ھەمىشە زاناکانمان لە رىزى پىشەۋە بوون. زانستى ئەستىرەناسى جاران لە ھەموو حوجرەيەكى فەقىيان دەخوئندرا مەلا ئىجازەي نەدەدرائى گەر ئەم عىلمەي نەزانىيا، چەنكە دەبوايە مەلاي گوند ھەمو كاتى فەرزەكان و جەژنەكان و مانگەكان و مونسەبەكان بزانى، جالەبەر ئەۋەزاناکان زۆر ھەولى فېربوونى ئەم زانستەيان داۋە، نمونەي زانايانزۆرە تا جاريكىيان كۆمەليك قەشە دەيانەۋەي شىخى بريفكان تاقي بەكەنەۋە لىي دەپرسن ئايا خودا دەرەجەي بۆ ئاسمانەكان دانائە ۋەيش يەكسەردەفەرموى(رفيع الدرجات)بە حىسابى ئەبجەدى دەكاتە ۳۶۰ دەرەجە قەشەكان يىدەنگ دەبن. لەقەدىم وتراۋە

كه مه لايه كان وه عزيان خويندوتته وه بوترساندني خهلكي ووتويانه كه دنيا
 له سهر پشتي گاو ماسي پراوه ستاوه نه گهر خهلكي توبه نه كهن نه وا ماسي كه
 خوئي ده جولينئي گايه كه ي سهرپشتي جيئي لهق ده بي و دنيا تيكده چي،
 وه نه بي زاناکاني كورد سناويلكه بووين له حيسابي بورجه كان به لام گهر مه لا
 باسي ئاسمان و بورجي بكردايه ده يانگوت دهستي لهكاري خوداداو مه لايان
 شار به دهر ده كرد چونكه خهلكه كه زوريه ي هره زوري نه خوينده وار بوون
 له مه قسه دي مه لانه ده گه يشتن كه به لي خوداي مهن دوازه بورجي بو
 نه ستي ره كاني ئاسمان داناوه له وانه بورجي - گاو - نه ههنگ - كه ته نها بورجي
 - حمل - له نيوانيان دايه كه نه سي مانگه ي نه بورجانه هه پته تي باران
 بارين و ئاو زوريه . زورجار مانگ يان خور گيراوه گوتويانه گوايه كه وتوته
 ناو زاري نه ههنگ ده ست كراوه به دۆل و ده فه ليدان زكر كردن يان ته قه
 به ئاسمانه هاوا هاوار ئاخير زه مانه ، به لام كه له ي بكولييه وه زورجار كه مانگ و
 خور گيراوه خور له بورجي - نه ههنگ بووه كه پرووداو كه پروي داوه ، به لام
 زانايكان نه يان دركاندوه له بهر نه م حه ديسه ي پيغه مبه ر ده فه رمووي: (كلم
 الناس قدر عقولهم) دوزانست هه يه له م باره وه يه كيان : علم تنجيم - ي
 پيده و تري كه يه هوئي كه لوه كان زور فره وان ده كات له باسي گه و ره و بچوكه
 نه ستي ره كان و دوورونزيكيان كه تاكو ئيستاش ليكولينه وه ي زانايان
 هه ربه رده وامه . له كوردستان زاناکان گه ليك پوانگه يان داناوه كه تاكو ئيستاش
 په يرو ده كرئت، له چاندني كشتوكال و هاتني سه رماو گه رما، له و پوانگانه :-

- ۱- پروانگه‌ی باری گچکه - مه‌لانه‌بی - له‌سالی - ۱۵۰۰ز له‌سێوه‌یل له‌ داوین سورکیو دایناوه.
  - ۲- پروانگه‌ی شارباژێر، که‌مامۆستا شیخ عه‌لی کوۆسه دایناوه.
  - ۳- پروانگه‌ی - کانی تو - له‌ شاخی - هێلانه‌قه‌ل - له‌به‌ری مه‌رگه - بته‌ماله‌ی مه‌لا رتوف حیساییان پیکردوه.
  - ۴- روانگه‌یکه‌لیخان له‌گوندی سونگ دامه‌زراوه له‌گه‌ل حیسایی - کێله‌شینه.
  - ۵- روانگه‌ی گرده‌ سوۆی لاجان.
  - ۶- روانگه‌ی - گوندی گراو - له‌شاخی پیرمام -
- گوندی - گراو - که‌وتۆته‌ رۆژ ناوای - سه‌ری په‌ش - له‌ناو دۆلیکدایه
 له‌وه‌ختی خۆی بته‌ماله‌ی - مه‌لا عبدولای گه‌وره‌ شوینه‌که‌یان ئاوه‌دان کردوه
 که‌زانییه‌کی گه‌وره‌بووه‌ پشتاو پشت نه‌وه‌کانی زانا‌بوون، له‌وانه، مه‌لا هۆمه‌ر
 پروانگه‌یه‌کی داناوه له‌سه‌ر شاخی لولکان، که‌ چه‌ندین نیشانه‌ی قوچه‌کی
 به‌ردی به‌گۆیره‌ی که‌له‌وه‌کان داناوه. پروانگه‌که‌ له‌ کورترین رۆژسالی ده‌ست
 پێده‌کات وه‌ له‌ درێژترین پۆژی سالی کوۆتایی دیت. ئه‌ستیره‌ی - پێرو - و
 خۆری کردوه به‌قیاس بو ئهم سه‌رو ئه‌وسه‌ر، به‌م شیوه‌یه:
- ۱- گه‌ر - خۆر / له‌سه‌ر قوچه‌کی ته‌رازو ئاوابو مانای کوۆتایی زستانه.
  - ۲- گه‌ر - خۆر / له‌سه‌ر قوچه‌کی پێرو ئاوابو مانای هاوینه‌و کوۆتایی به‌هار
  - ۳- گه‌ر - خۆر / له‌سه‌ر قوچه‌کی - گه‌لاویژ - ئاوابو مانای نیوه‌ی زستانه.
  - ۴- گه‌ر - خۆر / له‌گه‌رانه‌وه‌ گه‌یشته‌ سه‌ر قوچه‌کی ته‌رازو مانای پایز.
  - ۵- گه‌ر - خۆر / له‌گه‌رانه‌وه‌دا به‌سه‌ر قوچه‌کی ته‌رازی ئاوابو نیوه‌ی پاییزه.
- یه‌که‌م قوچه‌کی روانگه‌که‌ که‌له‌وی - جه‌دی - که‌ده‌کاته‌سه‌ری زستان و کورترین
 پۆژ.

شماره ۱۰۰

۲ روانگه و سالنامه گراوی کوردی
(میرصد و تقویم راف)

(۱۵۹) عتبه بن مسعود رضی اللہ عنہ

(۱) کتب و نسخ خطی
۱- کتابخانه شخصی حضرت امام خمینی (ره)
۲- کتابخانه شخصی آیت الله العظمی بروجردی (ره)

(سید کا لڑائی) - یہی وہ ہے - حیرت الجوزاء
 (جنت الہدیہ و امان)
 یسوی ہمار (ماتہ)
 منصف الربیع

(برج النور) ← كحلوى

۱۳۴۱
 ۱۳۴۲
 ۱۳۴۳
 ۱۳۴۴
 ۱۳۴۵
 ۱۳۴۶
 ۱۳۴۷
 ۱۳۴۸
 ۱۳۴۹
 ۱۳۵۰
 ۱۳۵۱
 ۱۳۵۲
 ۱۳۵۳
 ۱۳۵۴
 ۱۳۵۵
 ۱۳۵۶
 ۱۳۵۷
 ۱۳۵۸
 ۱۳۵۹
 ۱۳۶۰
 ۱۳۶۱
 ۱۳۶۲
 ۱۳۶۳
 ۱۳۶۴
 ۱۳۶۵
 ۱۳۶۶
 ۱۳۶۷
 ۱۳۶۸
 ۱۳۶۹
 ۱۳۷۰
 ۱۳۷۱
 ۱۳۷۲
 ۱۳۷۳
 ۱۳۷۴
 ۱۳۷۵
 ۱۳۷۶
 ۱۳۷۷
 ۱۳۷۸
 ۱۳۷۹
 ۱۳۸۰
 ۱۳۸۱
 ۱۳۸۲
 ۱۳۸۳
 ۱۳۸۴
 ۱۳۸۵
 ۱۳۸۶
 ۱۳۸۷
 ۱۳۸۸
 ۱۳۸۹
 ۱۳۹۰
 ۱۳۹۱
 ۱۳۹۲
 ۱۳۹۳
 ۱۳۹۴
 ۱۳۹۵
 ۱۳۹۶
 ۱۳۹۷
 ۱۳۹۸
 ۱۳۹۹
 ۱۴۰۰
 ۱۴۰۱
 ۱۴۰۲
 ۱۴۰۳
 ۱۴۰۴
 ۱۴۰۵
 ۱۴۰۶
 ۱۴۰۷
 ۱۴۰۸
 ۱۴۰۹
 ۱۴۱۰
 ۱۴۱۱
 ۱۴۱۲
 ۱۴۱۳
 ۱۴۱۴
 ۱۴۱۵
 ۱۴۱۶
 ۱۴۱۷
 ۱۴۱۸
 ۱۴۱۹
 ۱۴۲۰
 ۱۴۲۱
 ۱۴۲۲
 ۱۴۲۳
 ۱۴۲۴
 ۱۴۲۵
 ۱۴۲۶
 ۱۴۲۷
 ۱۴۲۸
 ۱۴۲۹
 ۱۴۳۰
 ۱۴۳۱
 ۱۴۳۲
 ۱۴۳۳
 ۱۴۳۴
 ۱۴۳۵
 ۱۴۳۶
 ۱۴۳۷
 ۱۴۳۸
 ۱۴۳۹
 ۱۴۴۰
 ۱۴۴۱
 ۱۴۴۲
 ۱۴۴۳
 ۱۴۴۴
 ۱۴۴۵
 ۱۴۴۶
 ۱۴۴۷
 ۱۴۴۸
 ۱۴۴۹
 ۱۴۵۰
 ۱۴۵۱
 ۱۴۵۲
 ۱۴۵۳
 ۱۴۵۴
 ۱۴۵۵
 ۱۴۵۶
 ۱۴۵۷
 ۱۴۵۸
 ۱۴۵۹
 ۱۴۶۰
 ۱۴۶۱
 ۱۴۶۲
 ۱۴۶۳
 ۱۴۶۴
 ۱۴۶۵
 ۱۴۶۶
 ۱۴۶۷
 ۱۴۶۸
 ۱۴۶۹
 ۱۴۷۰
 ۱۴۷۱
 ۱۴۷۲
 ۱۴۷۳
 ۱۴۷۴
 ۱۴۷۵
 ۱۴۷۶
 ۱۴۷۷
 ۱۴۷۸
 ۱۴۷۹
 ۱۴۸۰
 ۱۴۸۱
 ۱۴۸۲
 ۱۴۸۳
 ۱۴۸۴
 ۱۴۸۵
 ۱۴۸۶
 ۱۴۸۷
 ۱۴۸۸
 ۱۴۸۹
 ۱۴۹۰
 ۱۴۹۱
 ۱۴۹۲
 ۱۴۹۳
 ۱۴۹۴
 ۱۴۹۵
 ۱۴۹۶
 ۱۴۹۷
 ۱۴۹۸
 ۱۴۹۹
 ۱۵۰۰
 ۱۵۰۱
 ۱۵۰۲
 ۱۵۰۳
 ۱۵۰۴
 ۱۵۰۵
 ۱۵۰۶
 ۱۵۰۷
 ۱۵۰۸
 ۱۵۰۹
 ۱۵۱۰
 ۱۵۱۱
 ۱۵۱۲
 ۱۵۱۳
 ۱۵۱۴
 ۱۵۱۵
 ۱۵۱۶
 ۱۵۱۷
 ۱۵۱۸
 ۱۵۱۹
 ۱۵۲۰
 ۱۵۲۱
 ۱۵۲۲
 ۱۵۲۳
 ۱۵۲۴
 ۱۵۲۵
 ۱۵۲۶
 ۱۵۲۷
 ۱۵۲۸
 ۱۵۲۹
 ۱۵۳۰
 ۱۵۳۱
 ۱۵۳۲
 ۱۵۳۳
 ۱۵۳۴
 ۱۵۳۵
 ۱۵۳۶
 ۱۵۳۷
 ۱۵۳۸
 ۱۵۳۹
 ۱۵۴۰
 ۱۵۴۱
 ۱۵۴۲
 ۱۵۴۳
 ۱۵۴۴
 ۱۵۴۵
 ۱۵۴۶
 ۱۵۴۷
 ۱۵۴۸
 ۱۵۴۹
 ۱۵۵۰
 ۱۵۵۱
 ۱۵۵۲
 ۱۵۵۳
 ۱۵۵۴
 ۱۵۵۵
 ۱۵۵۶
 ۱۵۵۷
 ۱۵۵۸
 ۱۵۵۹
 ۱۵۶۰
 ۱۵۶۱
 ۱۵۶۲
 ۱۵۶۳
 ۱۵۶۴
 ۱۵۶۵
 ۱۵۶۶
 ۱۵۶۷
 ۱۵۶۸
 ۱۵۶۹
 ۱۵۷۰
 ۱۵۷۱
 ۱۵۷۲
 ۱۵۷۳
 ۱۵۷۴
 ۱۵۷۵
 ۱۵۷۶
 ۱۵۷۷
 ۱۵۷۸
 ۱۵۷۹
 ۱۵۸۰
 ۱۵۸۱
 ۱۵۸۲
 ۱۵۸۳
 ۱۵۸۴
 ۱۵۸۵
 ۱۵۸۶
 ۱۵۸۷
 ۱۵۸۸
 ۱۵۸۹
 ۱۵۹۰
 ۱۵۹۱
 ۱۵۹۲
 ۱۵۹۳
 ۱۵۹۴
 ۱۵۹۵
 ۱۵۹۶
 ۱۵۹۷
 ۱۵۹۸
 ۱۵۹۹
 ۱۶۰۰
 ۱۶۰۱
 ۱۶۰۲
 ۱۶۰۳
 ۱۶۰۴
 ۱۶۰۵
 ۱۶۰۶
 ۱۶۰۷
 ۱۶۰۸
 ۱۶۰۹
 ۱۶۱۰
 ۱۶۱۱
 ۱۶۱۲
 ۱۶۱۳
 ۱۶۱۴
 ۱۶۱۵
 ۱۶۱۶
 ۱۶۱۷
 ۱۶۱۸
 ۱۶۱۹
 ۱۶۲۰
 ۱۶۲۱
 ۱۶۲۲
 ۱۶۲۳
 ۱۶۲۴
 ۱۶۲۵
 ۱۶۲۶
 ۱۶۲۷
 ۱۶۲۸
 ۱۶۲۹
 ۱۶۳۰
 ۱۶۳۱
 ۱۶۳۲
 ۱۶۳۳
 ۱۶۳۴
 ۱۶۳۵
 ۱۶۳۶
 ۱۶۳۷
 ۱۶۳۸
 ۱۶۳۹
 ۱۶۴۰
 ۱۶۴۱
 ۱۶۴۲
 ۱۶۴۳
 ۱۶۴۴
 ۱۶۴۵
 ۱۶۴۶
 ۱۶۴۷
 ۱۶۴۸
 ۱۶۴۹
 ۱۶۵۰
 ۱۶۵۱
 ۱۶۵۲
 ۱۶۵۳
 ۱۶۵۴
 ۱۶۵۵

مجلس شورای ملی
روزنامه رسمی
شماره ۱۰۰۰
تاریخ ۱۳۰۲/۰۵/۰۱
صفحه ۱۰۰۰

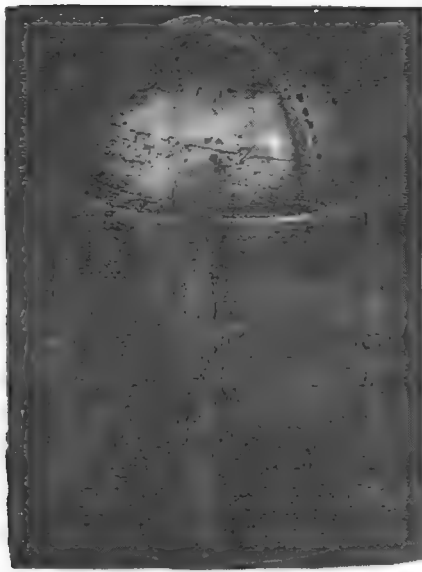
(میرزا آرمینیہ النساء)
کتابخانه کتبی خطی و مطبوعه

... و ...

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

لەوێوە ووردە ووردە خۆر بەرەو ھەوراز دەرواتا دەگاتە قوچەکی
 کەوان (القوس) بە ماوەی - ۲۵ - پۆژ ئەم جەرھە حیسابی چلە ی زستان دەست
 پێدەکات کە چەند قوچەکیان بۆ کراوە ئەمجارە بەم شیوەیە - یێند*
 بیێدرخە* میڕەمئوگەن* پیێت و پارۆس* خەر ئیلیاس. ئەمجار چلە ی زستان
 تەواو دەبێ وەپاش - ۲۵ - پۆژ بەھار دێت، وەلە - ۲۵ - شوپات رەزبەری
 دەست پێدەکات (ئەو حیسابە لەگەرمیێن ھەوتروژ پیێشتر کوێای دێت).
 خۆر ھەر سەر درکەوی بەرەو بەھار دەروا، لەسەر قوچەکی ھەمل ئاوادەبێ،
 ئەم جار رو لە قوچەکەکانی - کەلوی گا - و جیوک تێدەپەری تادەگاتە
 قوچەکی قرژال وەلەوی کوێایدیێت وەدەبێ بەھاوین، پاشان دیسان خۆر بەرەو
 خوار دێتەو وەردە وەردە کات کورت دەبیێت تادەگاتە کورتترین پۆژی زستان.
 قوچەکی کەلوی تەرازو لەروانگەکە لە ھەلکشانی خۆر دەبیێتە دەستپیێکردنی
 رەزبەری، لەگەرانەوێ خۆروە ئاوابونی لەسەر ئەم قوچەکەکاتی تۆدانی
 گەنم و جۆیە. (وێنە ی سائنامە)

گۆی فەلەکی وینەیی
ئەستێرەکانی لەسەر کراوە

ئۆسترولاب

تیبینییهکانی خه لکی کوردستان له سهر کهش و ههوا:-

۱- گهر میگه له مهر له هاویندا خوی له پال یه که کوکرده وه ده لێن زستانی تووش ده بی.

۲- حیساب گرهمان چله ی زستان له گه ل چله ی هاوین بهراورد ده کهن عه کسی ده که نه وه نه نجامه که ی راست مهر ده جی.

۳- نه گهر سه ره په له هه ور زوړ گرماندی ده لێن سال بهری هاویشته واته سال کهم باران ده بیته.

۴- هه ر سال به هه ر بارانی کهم بیته شینایی له هاوین به زحمه ت تیر ئاو ده بی.

۵- گهر چله ی هاوین به ردیکته هه لداوه له شاخی بنی ئاره قه ی کردبوو نه وا زستان سارد ده بی.

له کوردستان سی جوړ نه ستیره حیسابی پنده کهن - پیرو ، ته رازوو ، گه لاویژ- گهر پیرو هه لات مانایی سه ره تایی هاوینه ، پاشان هه ردیار ده بیته که ئاوا بوو مانای زستانه ، خه لک ده چنه راوه حه یوانه کیوی.

گهر سی نه ستیره که ی ته رازو ده رکه وت مانای پایزه .

گه لاویژ ده رکه وت مانای دونه ی فینک ده بی . هه ره تی میوه پیگه یینه .

گه لی زاناو حیساب که ره کوردستان هه یون که له م زانسته شه ره زابوون وه کو

نه بو حه نیفه ی ده نه وه ری ، شیخ عه لی کو سه ، مه لا حسینی پرژمه ری

موحه مه دی نه خلای ، سیبغه تولای حه یده ری ، شه مه سه دینی شیروانی ،

شیخ حه سه نی گله زرده ، سه عه رت سه دردین ، مه لا نه حمه دی سه دردی ،

نیه ن ره زازی جزیری ، مه لامسته فای پلنگان ، فه خری مه راعی ، حه سه ن گابه گ

مەلا نەبى ، ئىبرايمۇك كچەكەي، مەلا عەبدولاي گراوى ، بىنەمالەي سەيد
رئوفى كانى توو، سەرسىيانى و دەيانى دى.

سەرچاۋە سىرەكىيەكانى ئەم بەشە:-

- ۱- گۇقارى پۇشنىبىرى - ۱۹۸۴ ، ۲۸۸ ، عبدالرقيب يوسف
- ۲- الآثار الباقىة فى القرون الخالية، جدول الشهور من صحيفه، ۵۵، الى
ص ۲۳۰ البيرونى ، الخوازمى
- ۳- گۇقارى ئاوينەي سالى ، ۱۳۶۸، ھەتاوى ل، ۲۷، دكتور عبدولاي
ئەيوپيان

سالنامەى كشتوكالى

لەبەۋ ئەۋەى كوردستان ناۋچەيەكى كشتوكالى يە لەبەر ئەۋە خەلكەكە زۆر بەوردى چاۋدىرى كاتەكانيان كردوۋە واتە چ وەختىك باشە بۇ چاندنو دورىنەۋە ھەر وەھا چ وەخت باشە بۇ مئەجات.

۱- چاندنى سەۋزەۋات ، توور، لەسەرەتاي مانگى نۆ زۆر باشە ھەم سەرك دەكات ، ھەم شىرىن دەبىت. تەرەتولە، ھەموودەم، سلق، چلەكان و بەھار نەبىت چاندنى باشە پەلكى گەرە دەبى. كەرەوز، بە ۱۴ پوژ سەردەردىنى گەرچى نەرمان و زىل كرابى بەلام دەبى دايپوشى.

۲- گندۋرە شفتى، گندۋرەى دىمى لەمانگى سى تۆدەكرى ، لەگەل شفتى ناخرى بەھر دەچىندى تەرۋزى، لە مانگى سى لەگەل گندۋرە دايە. بەلام چارىستان لە ۷/۱۰ دەكرى.

۳- گەنم و جۇ، پاش باران پەلەگيا شىن بو زەۋى دەكىلن بۇ ئەۋەى گيايەكە بمرى، ئەنجا تۆدەكرى. زووتر پىدەگات ووتراۋە(نيسان ناچى بى جۇ، ئادار ناچى بى دۇ) ھەرۋەھا ووتراۋە دەغل ئەۋ لادى چل شەۋە. نىسك و نۆك، پاش ۳/۱۵ دادەچنرى، گەر نۆك درەنگتر بچىندى كرمە سوتكەى ھەلدىنى.

گوتەى پىشىنان:

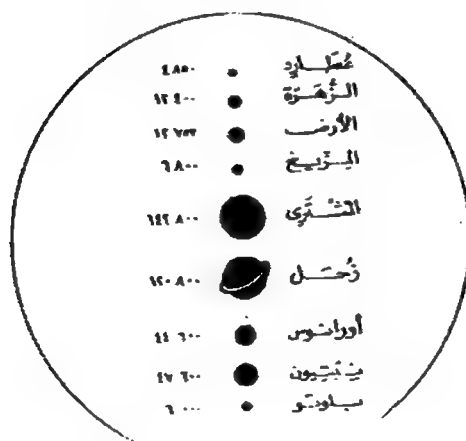
لەكۇتايى مانگى نىسانى ، گىشە لەعەردى كلۇ لە ئاسمانى نىسان لەگويم خۆشدى خپەى داسان ، گەر لىرە نەبى لە خوراسان يەك بارانى ھەۋلى نىسان، نادەم بەمولكى خوراسان ۴- چاندنى پەمۇ، گوتراۋە كفرە گوئى مشكە پەمۇ سەرپىشكە، واتە ئەۋ وەختەى كەكفر پەلكى دياردەبى پەمۇ دەچىنن.

هه ندى تيبينى خه لكى:

- ۱- نيشانهى باران بران گوله نه ستيرۆكه په ياده بى.
- ۲- گهر په له له مانگى (نو و ده) كهوت به ته واوى ساله كه ناوى زور ده بى و بهر كهت ده بى، وهكو ووتراوه په له كهوت خه رمان كهوت.
- ۳- گهر هه نار گولئ كرد ئاگا دار په ميش شه غره ده كات، گهر بهرى خرنوك سوور بو ميش ده برېته وه.
- ۴- نيشانهى پايز قاميش گولده كات.
- ۵- كاتى پهن برين مانگى مارتە
- ۶- گهر كه لاويژ ههنگوت پهنگى سه ره وهى په لكى دار ده گوپى.
- ۷- گهر مانگى نو يان ده دارىك بهر گه وه بچينى به هارى زور به هيز ده بى وه ساليك پيش وهخت بهر ده گرى. باسى (پيرو و تهرازو و گه لاويژ) دواچار له سه رى ده پوين.
- (سه رچا وهى نه م باسانه له چه ند جوتيارىكى شارمزا به تايبهت به ريز كاك قادري عه لى رهش) وهر گيراوه.

ھەسارمکانى خۇر

خۆر و ھەسەرەكانى

بسم الله الرحمن الرحيم* لخلق السماوات والأرض أكبر من خلق الناس ولكن
أكثر الناس لا يعلمون* ۵۷ غافر

واتە دروست کردنى ئاسمان و زەوى لەلایەن خودای مەزن گەلیك لەدروست
کردنى مەروە و گیانلەبەر مەزنتەرە.

ئەوێ كە بۆزانايان دەرکەوتوو تاکو ئیستا لە بۆشاییەكانى ئاسمانەكان
ئەوێە كە ملیۆنەھا كەشكەلەن و ئەستێرەى زەبەلاح و بچووك و ئەستێرەى
كوژاوە، خۆر ئەستێرەى كلكدارو، شوینی تاريك و ملیارھا پارچە بەردى
بچووك و گەورە پاشماوەى لەناو چووى ئەستێرەكان، ھەرۆھا ئەستێرەى
گەپۆك و مانگ ھەيە، گەرانى زاناكان بەردەوامە بۆ دۆزینەوێ زياتر لەم
بارەو.

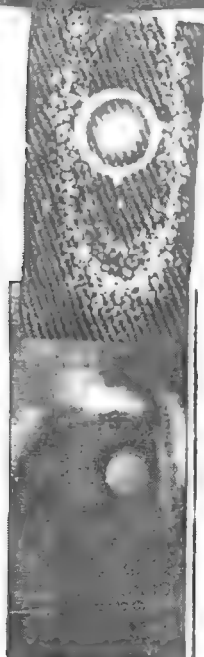
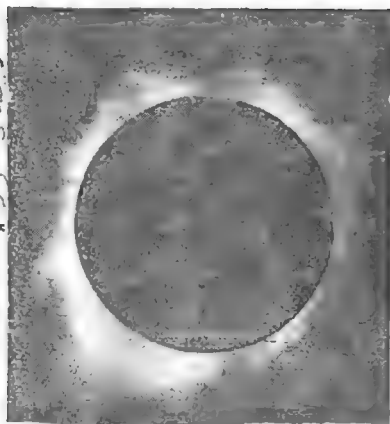
خۆر یاخود پوژ

خۆر سەرچاوەى پوناكى و گەرمییە واتە سەرچاوەى ژيانە لەسەر پووى
زەوى كەوتۆتە نیو پینگای كاکیشان بەدوورى - ۳۵- ھەزار سالى پوناكى
دوور لە چێوئەكەى، واتە ئەكەوتۆتە ناوەندى تەواوى . خۆر نزیکەى -۹۳-
مليون ميل يان- ۱۵۰- مليون كم لەزەوى دورە، خیرای تیشكەكەى ۳۰۰
ھەزاركم لەیەك تروكەدا، واتە ھیزی تیشكەكەى بە ۸ چركەو ۱۲ تروكە
دەگاتە سەر زەوى.

تیرەى خۆر نزیکەى - ۱/۴- مليون كم مەزندە دەكری واتە - ۱۰۹- جار
لەزەوى گەورەترە. خۆر رەنگى سپى و زەردە چونكە تەنى كالیسۆمى بەزۆرى
لەناو تیشكەكە دا ھەيە. خۆر وەكو ئەستێرەكانى تر ھەردەم لە خولانەوێدایە

وینده ی محور پاش کیمانی

بەگىشتى لە نىۋان ۲۵ تا ۳۰ پۇڭ ۳۰ پۇڭ يەك خول دەدات بەخىرايى ۱۹ ميل لەيەك تروكەدا. زانا يەككى يابانى لەدانىشگاي - توكيو - سەلماندى كە خۇر قەبارەى ھەيە بەدوورى ۹۰۰ ھەزار تا - ۱/۵ مىليۇن ميل لەخۇي . پلەي سەر پروي خۇر ۶ ھەزار پلەي سانتيگرادە تابەرەو ناوەرە بچىن گەرميەكە زياد دەكات تا دوومىليۇن پلە.

رەنگ و شەپۇلەكانى خۇر

تىشكى خۇر لەحەوت رەنگى سەرەكى دروست بوو كەھرىەكيان وەكو باوشە چليكەدارىك وانكە زۇر لەتالە دەزوو بارىك ترن. زانا ، قومنۇر ، بەھۇي ستروىسكۇيىكەو بۇي دەرەكوت كەھەر يەك لەم تالە تيشكانە سىنبەرى خۇي ھەيە ، ھەرۋەھا لە نىۋانىاندا شەپۇلەكانى تيشك تىدەپەرى كەھەر يەكەيان بەپىي پىتەكانى ئەبجەدى ناۋى ھەيە وەكو: (ئەلغا ، يىتا ، گاما ، دىتا ، زىتا ، ئىكس) تەنھا دوولەمانە باس دەكەين

۱- شەپۇلى (ئىكس) ئەمە تەنى رەق نابرىت جەلەبەر ئەمە بۇ كارى پزىشكى بەكاردىت.

شەپۇلى (گاما) كە پاش ۳۱ چىنى بەرگە ھەوا دىت شەپۇلىكى رادىئومىيە كە لەناۋيا شەپۇلى ، كۆسمۇكرىز ھەيە كەلەتوانى شەش مەتر رەساس بىسمى.

رەنگەكانى تيشكى خۇر:

۱- رەنگى شىن: ئەم شەپۈلە زۆر كورتە جا لەبەر ئەۋەى گەر بەر دىكەكانى
تۆزۈ ھەلىمى ئاۋ بىكەۋى دەشكىتەۋە، جاھەر لەبەر ئەۋەىيە كە ئاسمان ھەردەم
رەنگى شىنە

۲- رەنگى سوور: بەشىكە لە ۳۳ ھەزار بەشى يەك گرى.

۳- شەپۈلى مەيلەۋ مۇر: كەشەپۈلى ژىر سوورى تىدايە كە خىراتىرەن و
دېرژىرەن شەپۈلە بۇ ۋىنەگرتەن سوۋدى ئى ۋەردەگىرى.

۴- رەنگى ۋەنەۋشەيى: كەبەشىكە لە ۶۶ ھەزاربەشى يەك گرى.

۵- رەنگى زەرد: بەشىكە لە ۴۰ ھەزار بەشى يەك گرى.

۶- رەنگى پىرتوقالى.

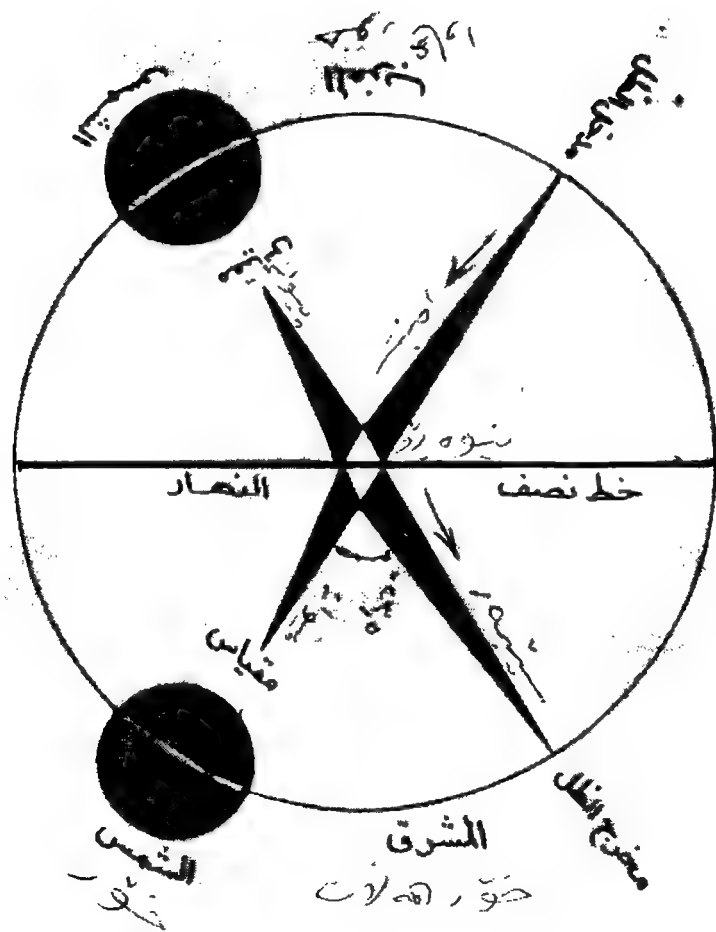
۷- رەنگى كەسك: مادەى كرۇلۇفەل لەناۋى ھەيە .

* خۇر تاكو ئىستاش ھەر لەتیشك و پروناكى بەردەۋامە، ئەۋ وزەيەى كەلە
يەك تروكەدا فېرى دەدات بە ۴۰۰ ھەزار تەن ۋوزە مەزىندە دەكرى.

تەنھا بەشىك لەدوۋملىۋۇن بەش دەگاتە زەۋى.

خۇر ھەردەم خۇى نوى دەكاتەۋە ھەلدەچى، بەلام ھەرچارەى لەشۋىنىك پوو
دەدات بۇ نۇمۇنە سالى ۲۰۰۰ ھەلچوو زاناكان ناۋيان نا نوا ۹۲۹۳
كەتەقىنەۋەيەكى زۆر گەۋرە لە پوۋبەرىكى زۆر گەۋرە روۋىدا كەبەقەدەر ۱۳
ئەۋەندەى پوۋبەرى زەۋى بوو ۋوزەى تەقىنەۋەكە بەقەدەر ھەزار مىليۇن تەن
لەمادەى تەقەمەنى مەزەندە دەكرا لە ئەنجامى ھەلچوۋنەكە پەشەبايەكى
گىژىلۈكەيى بەرپابوو، كەلە ناۋەۋە تەنى ئوكسىدى تىتانىۋم و مەغنىسىۋمى
سورانەۋەى ئەم گەردەلۈلە ھىزىكى گەۋرەى كارەبايىى دروست بوكە ھەرچى
ئامىرى كارەبايى دەنگ ھەبو گۇرانى بەسەر داھات. دوو دياردە ھەيە كە

په یوه ندى به خوره وه هیه، یه که میان هه ساره کان هه هه مویان به نه ریتیکى
زور وورد به ده وری خولده ده، که پانی شوینی فه له کیان له نیوان ۱۱ تا ۱۲
کات ژمیری پوناکیه به هه موان، واته پانی هه ساره که هه مووی.
(الفلك العام اسره الشمس ص - ۲۳۰ - ت / عبدالحمید سماحه * گوڤاری خاک
۲۲/۹/۲۰۰۱ * النجوم فی مسالکها عبدالسلام الكردانی ص ۱۱۴-۱۲۰)

خړوکه‌ی زهوی

ئو پارچه زهوی‌ه‌ی که نیمه له‌سهری ده‌ژین له به‌شیک وشکانی و سی به‌ش ناو پیک دیت، ملیاره‌ها سال له‌مه و به‌ره‌وه هر هیه، له‌چه‌شنی نه‌نگوتکه‌ه‌ویریکی پان بؤ وده‌چی که پش‌تینه‌که‌ی تیره‌ی زیاتره له تیره‌ی ه‌ردوو جه‌مسره‌که‌ی به‌زیاده‌ی -۱۷- میل، پش‌تینه‌ی زهوی تیره‌که‌ی -۱۲۷۵۶- کم مه‌زنده‌ده‌کری. زهوی ه‌ردوم له‌خولانه‌وه‌دایه به‌خیرایی ۱۸ میل له‌یه‌ک تروکه‌دا کاتی‌کا که به‌دهوری خوی خول د‌دات له‌ماوه‌ی -۲۴- خوله‌ک شه‌وو پوژ په‌یداده‌بی، وه‌کاتی‌ک به‌دهوری خور خولده‌دات له‌ماوه‌ی ۳۶۵ پوژ چاریک وهرزه‌کانی سال په‌یاده‌بیټ. زهوی دوو جه‌مسره‌ی هیه جه‌مسره‌ی باکوور جه‌مسره‌ی باشوور، جه‌مسره‌ی باکوور به‌رامبه‌ر نه‌ستیره‌ی - جه‌دیه‌ به‌لام جه‌مسره‌ی باشوور له‌به‌ر نه‌وه‌ی که زهوی به‌لاری ۲۳/۵ پله خولده‌دات چه‌قه‌که‌ی یه‌کشوین نییه، به‌لکو به‌شیوه‌ی له‌رینه‌وه (ترنج) دوو له‌چه‌قه‌که‌ی ده‌سورینه‌وه، ئو نه‌ریته‌ی که زهوی په‌یره‌وی ده‌کات وای کردووه که ژیان له‌سهر زهوی دروست بیټ وه خودای مه‌زن ده‌فرمووی:

(والارض بعد ذلك دحاها *۳۰* اخرج منها مائها ومر عاها *۳۳* نازعات)

پووبه‌ری زهوی به ۵۰۰ ملیون کم^۳ مه‌زنده‌ده‌کری تویکلنی زهوی له‌نیوان- ۳۰- ۴۰ کم دایه که‌تا به‌ره‌و ناخی زهوی برؤینه خوار گهرمایی ناو زهوی زیاد ده‌کات، بؤ هر میلیک بؤ خواره‌وه ۵۰ پله‌ی فهره نهایتی زیاد ده‌بیټ له‌م نایه‌ته ناماژه‌ی پیکراوه:

(انك لن تخرق الارض ولن تبلغ الجبال طولاً - الاسراو ۳۸)

له بهر نهو هوځه زهوى به پيى خولانه وه شويڼه كهى بهرام بهر خور ده كړيت به
پينچ هه ريم، هه ريمى گهرم كه به هيلى ئيستوا ناسراوه، دووهم دوو هه ريمى
فيناكى باشورو باكوور، سيهم دوو هه ريمى ساردى باكوور و باشوور.

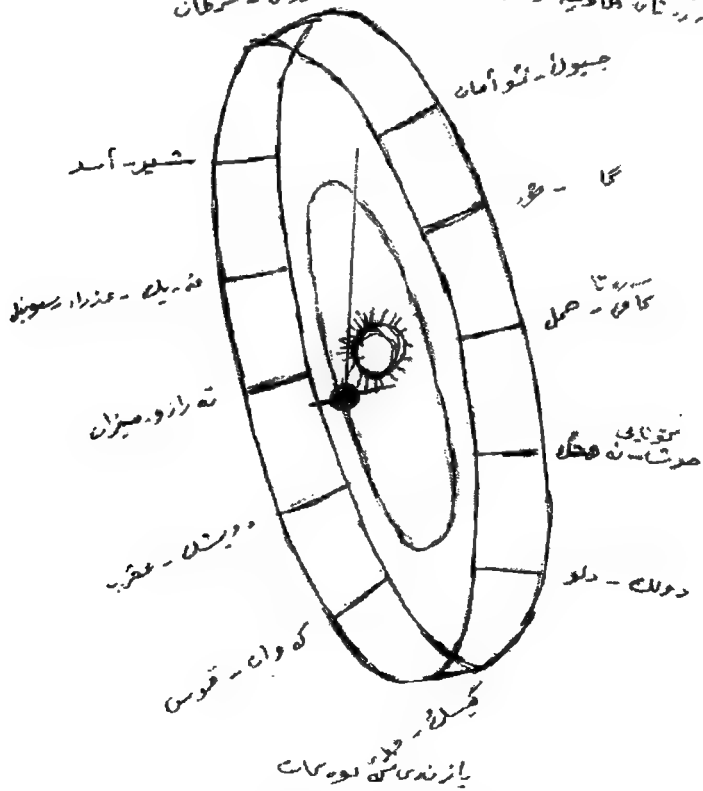
وهرزه كاني ساليش بریتين له:

وهرزى به هار: سه ره تاي شم وهرزه له و كاته ده ست پيډه كات كه خور
ده كه ويته سهر هيلى سفرى ناوړند (خط الاستواء) شه وو پوژ يه كسان ده بيت،
پاشان وورده وورده خور به ره و باكوور ديت، واته له ۲۱ مانگى مارت ه وه تا
۲۲ حوزيران ماوه كهى -۹۲- پوژو -۲۱- خوله كه.

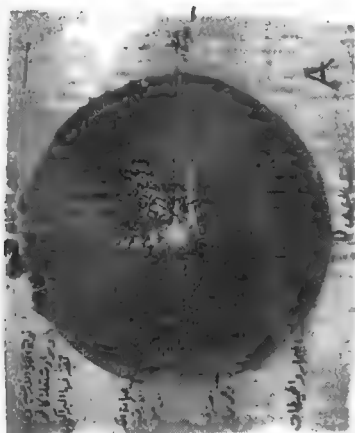
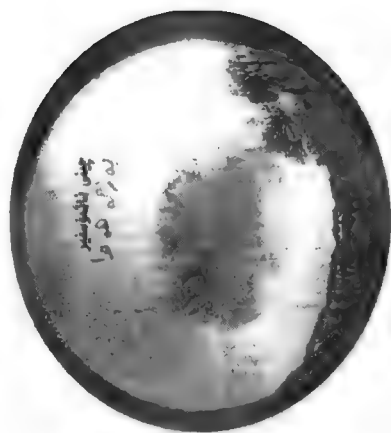
وهرزى هاوین: سه ره تاي هاوین له و پوژ ه وه ده ست پيډه كات كه خور
له كوټايى كه لووى قرژاله واته -۲۲- حوزيران، ماوه كهى -۹۲- پوژو -۱۴-
خوله كه.

دورانگه زمان به این ها هم نشان د راضای صورت

بازنده ها که لوه سات له خالی که لوه قمرال له « حوز یران دیرترین
 ریزش پیشان که دات له هرکشان دا وه له سه خالی که لوه کاور
 سه دور و ژ و کویله که دیت به لوم له دافزیندا سه لوه ته رازو
 هم میله سه و ریزش له دخاله دا به رابره به که که بن و هر که
 که دیت خالی که لوه جه دن کورترین ریزش سال له واته قمرال
 سر زمان ها عینه وه جه داسره تا به زستان ای کانه ای که
 قمرال - سرطان

وهرزی پاییز: ئەم وەرزه لەوکاتە دەست پێدەکات کە خۆر لەگەرانه ویدایا
تەرازو دەبێت لەسەر هێلی ناوەند(خط الاستواء) واتە - ۲۳- ئەیلول سەری
پاییزە ماوەکەی - ۸۹- پۆژو - ۱۸- خولەک.

وهرزی زستان: سەرەتاکەی لە ۲۱ کانونی یەکەمە و دەست پێدەکات، کە
ئەوسا خۆر لە کەلوی - جەدی- میوانە ئەو شەو درێژترین شەو. ماوەی
وهرزی زستان - ۸۹- پۆژو یەک کات ژمێر.

کاتی زستانە و کاتی هاوینە: شەو پۆژ هەر - ۲۴- خولەک بەلام زەوی لەبەر
گەورەیی دووپۆژ هەلاتو دوو پۆژ ئاواي هەیه، خەتی گرینویج کراوە بەنیشان
لەپۆژ هەلاتی گەر خۆر بێت دنیا پۆژ باشی گرینویج شەو، وەهەرکا تیشکی
خۆر گەیشته سەر خالی دیاری کراو لای ئیمە شەو دەست پێدەکات وەلای
ئەوان بەیانیه. کاتژمێرەکانی دنیا لەسەر ئەو نەریته پێکخراوە، پاشان
زاناکان بۆیان دەرکەوت کە خۆر درەنگ و زووی هەیه واتە لە زستان خۆر
درەنگ هەلیدی وەلە هاوینان زوو هەلیدی، جالەبەر ئەو هەستان بەدانانی
کاتی هاوینە و زستانە.

یەکەم جار لە بەریتانیا لە سالی ۱۹۱۶ دەستی پێکرد بۆ ئەوێ پاشەکەتی
لەسووتەمەنی بکەن، لەسالی ۱۹۲۲ بوو دەستی لەسالی - ۱۹۲۴ بەزوری
بەکار هات پاشان سەرەتای دنیای گرتەو لەقورئاندا ئاماژە بۆ ئەم دیاردە
پۆژەلاتە کراوە(رب المشرقین ورب المغربین* الرحمان* ۱۷).

بەرگە هەوای زەوی: زەوی سوپیژێکی هەوایی هەیه کە دەپاریژێت لە
قورئاندا ئاماژە بۆ کراوە(وجعلنا السماء سقفا محفوظا* الانبیاء ۳۲) کە
ئەم بەرگە زۆر ئەستوورە، چینی یەکەمی لە نیوان ۷- ۱۲ کم ئەستوورە ۷۵
لەغازات پێکدێت کەریژەیان هەر لە گۆراندایە، لەدوای ئەو چینیکی تردیت

تابەرزى ۵۰ كم كە پلەي گەرمى ئەو بەرگە دەگاتە ۳۰ پلە وە ئۈزۈنى تىدايە كەزەوى دەپارىزىت ، پاش ئەويش بەرگە ھەوايىكى تىرىش دىت كەبە ئەيۈنات مەشخونە پاشان بەرگە ھەواكە تەنك دەبىت و نامىنى. لەسووپانەوى زەوى بەدەورى خۇيدا بەرگە ھەوا دەخشى ھىزىكى كارەبايى دروست دەبى كەوا دەكات زەوى تەرازووى خۇي لەدەست نەدات. لەبەر ئەوى زەوى كەوتۇتە نىۋان باوەش گىرى موغنا تىسى مانگ و خۇر، ھەر گۇپانكارى لەم دووانە پرووبدات كار لەزەوى دەكات.

گۇپانكارىەكانى زەوى:

لەو پۇژەي كەزەوى دروست بوو ھەردەم لە گۇپاندا بوو، ئەو ووشكانىيە زەوى مىليۇنەھا سال لەمەوبەر ئەم دىمەنەي ئىستاي نەبوو. زاناكان پاش ليكۈلىنەو بۇ يان دەرگە وتوو كە مىليۇنەھا سال لەمەوبەر كىشورەي دايك ھەبوو بانجيا كە ھەمووزەوى يەك كىشور بوو پاشان بە چەندىن مىليۇن سال بۇ تە دوو كىشور (لۇراسيا ، لىمۇريا) ئەويتەر (جواندوانا، غندوانا)، وە پاشان كىشوردى (ئەتلەتقىد) دروست بوو پاشان شىكى زەوى گۇپاوە كىشورەي نوئى دروست بوو. لەقورئاندا ئامازە بەم كارە كراو دەفەرمى:

(والسما و ذات الرجع والارض ذات الصدع * طلاق * ۱۲) زاناكان بۇيان دەرگە وتوو كە زۇر كەندى گەورە ھەن وەكو :

۱- كەندى تونجا كەلەناو دەريا يە لەشكىلى ۷ ئىنگىلىزى لەنىۋان زىلەندى نوئى و دۇرگەي ساموا وتونجا ، دىرژىيەكەي ۱۲۰۰ مىلە.

۲- كەندى لۇسيان ماريان ، لېرۇخانەي - يابان و فلىپپىن، پانى ۵ مىلە

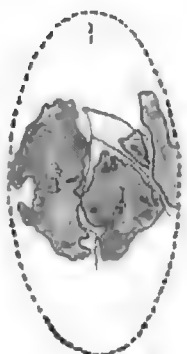
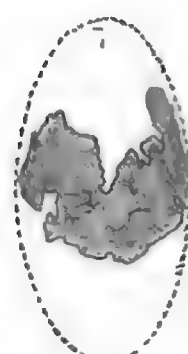
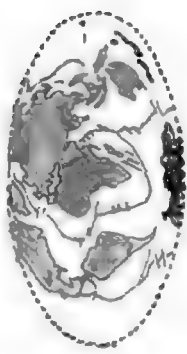
۳- كەندى گەرە كەدرىڭى ۴۵ ھەزار مىلە لەنزىك ئالاسكاو دەست پىدەكات تادەرياي ھىندى پاشان لەدەرەي كىشورەي ئەفرىقىا دەسورپى بۇ دەرياي ئەتلەسى پاشان سەردەكەوئەو، زۆر بەي روداوى بۇ مەلەرزە لەسەر ئەم كەندەيە پاپورتى زانايان لەسەر ئەوئەيە كەچاخەكانى زەويان دابەشكردووە بەچەند بەش:

۱- چاخى شارەو: كرىبۇنويىزك كەنازاندرى چۆن بوو بوو.
۲- چاخى كۆن كە لەلايەن زاناكان بەچاخى نشوئەناسرى كەلەم چاخەددا ھەلمى ئاو گەلىك زۆر بوو تىشكى سەر بنەوشەيى (فوق البنفيجى) گرديلاكانى بەيەك ستراندو ھايدىرۇجىن و ئۆكسجىنىلە يەك دور خستوتەو، ھايدىرۇجىنەكە بەر بۆتەو ئۆكسجىنەكە شەھارتە بەرگە ھەوای زەوى. ھەر ئەو تىشكە كەنا ھىلى ئاوى سەر زەوى بھوتى و گرديلەكانى لەيەك بترازى وەبە چاخەكەشەلەين - بالزويك.

۳- چاخى ناوئەند - ميزويك - لەو چاخەدازەوى قەرارى گرتووە وەشىنايەتى لەسەر پەيابوو ، وەكو دارى زۆر گەرە (سەرخاس و سجالريا) كەزاناكان لە شوينە جۆرەجۆرەكانى دونيادەيدۆزنەو وەكو - ھەوزى جۇنگار لە چىن - كەئەم دارانە لەشىوئەي - متحجرات - ماوون مېژوويان دەگەرئەو - ۱۲۰ - مليۇن سال. ھەر لەو سەردەمە گيان لەبەرى ئاوى زۆر زەبەلاح پەيابوو (دیناسۆرات) دواى ئەوئەش گيان لەبەرى گوشت خۆرى زەبەلاح پەيابوو خوداى مەزن ئاماژەي پىكردو (وجعلنا من الماء كل شىئ حى * الانبيا ۳۰ء)
زاناكان چاخەكان دەكەن بەدووبەشى سەرەكى: كامبىرى - و - بەر كامبىرى كەبە ھۆيانەو چاخەكان و گۆرناكارىەكانى دروست بوونى زەوى ئاشكرا دەكەن

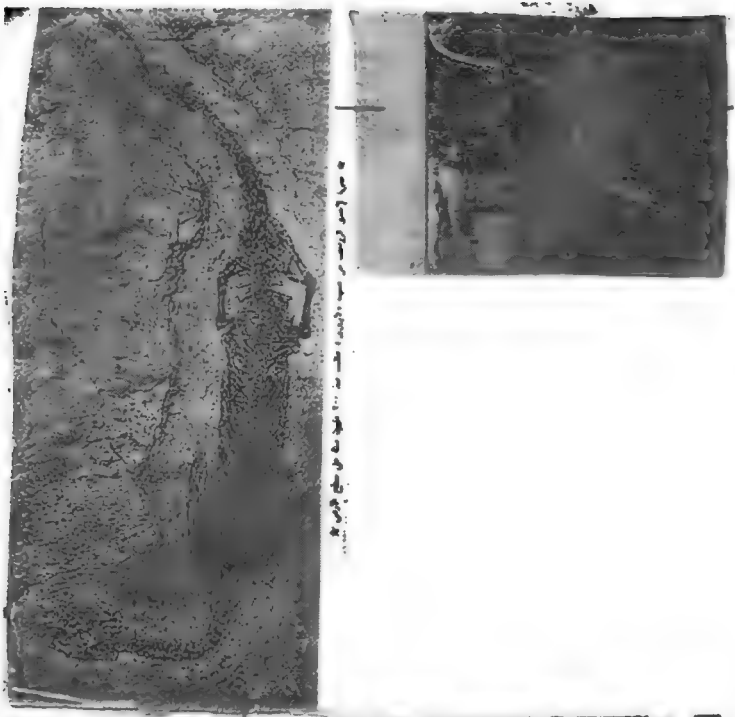
پەيا بوونى مروۋ لەسەر زەوى:

زاناکان لەو باوەردان کە لەسەرەتا زەوى کە دروست بوو وەکو تۆپىكى ئاگر بوو پاشان بەچەندىن ملیون سال و چەندىن گۆرانكارى ئەمجار زەوى سارد بۆتەو و ئەم شىکلەى ئىستاي وەر گرتوو، وەھىچ ژيانىک لەسەرى نەبوو لەم ئايەتە زۆر بەباشى دەردەكەوى کە خودای مەزن لە باسى دروست کردنى – جىن و ئىنس – دا دەفەرموى: (والجان خلقناه من قبل من نار السموم) واتە پيش ئىنسان جنۆكەى لە

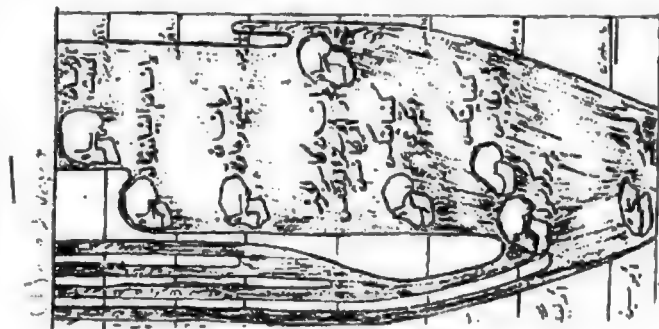
شكل رقم (١) تطور تطور الارض ، وتلك التغيرات التي تسببها التغيرات الجيولوجية والبيئية :
 ١ - الارض عام - تطور الارض : في وقت مبكر من ٢٠٠ مليون سنة مضت ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.
 ٢ - تطور الارض : في هذه الفترة ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.
 ٣ - تطور الارض : في هذه الفترة ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.
 ٤ - تطور الارض : في هذه الفترة ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.

١ - الارض في هذه الفترة ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.
 ٢ - الارض في هذه الفترة ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.
 ٣ - الارض في هذه الفترة ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.
 ٤ - تطور الارض : في هذه الفترة ، كانت الارض مغطاة بالكامل بالمياه ، وكانت الارض في هذه الفترة لا تحتوي على أي حياة.

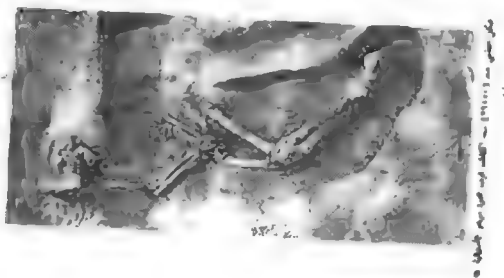

در فرایند تعمیرات و نگهداری : اینها را هم باید دید
 در فرایند تعمیرات و نگهداری : اینها را هم باید دید

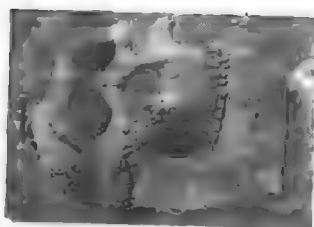

نعم ورتديه
الدكتور عبد الباقى جواد

... ..

١٠٠

ئاگر دروست كىردووه، پاشان ماوه يهكى زۆر دور ئه مجاره مرقى له سه ر
 زهوى دروست كىردووه، به لام نازاندرى كهى بووه. په رتوكه ئاينيه كان به تايبه ت
 قورئانى پىرۆز باس له وه دهكهن كه هه موو مرقىك له باباه گه و ره - ئادهم - كه
 خودا دروستى كىردووه وه پاشكه وتوون، هه روا رونيشى كىردۆته وه به پىي
 جوگرافىي زه مانى و مه كانى چاخه كانى گونجاندى مرقه كه وه كو
 دهفه رموى: (وقد خلقكم اطوارا * نوح - ۱۴-) ئه م ئايه ته مانايه كى تريش
 ده به خشى كه مرقبه چهند هه نگاو دروست ده بى هه ر له ناو زگى دايكى تا
 پىر ده بىت و ده مرى. ئايا مرقه كانى سه رده مانى كو ن وه كو ئىستا وابوون!
 هه ر خودا خو ي ئه م نه ينيه له چهند ئايه تىك ئاشكراده كات كه ته مه نيان زۆر
 درىژ بووه له شيان پته و بووه كه له شيان گه و ره بووه له باسى هه زره تى نوح
 دهفه رموى: (قلبث فيهم الف سنه الاحمسين عاما * عنكبوت - ۱۴-) وه پاشان
 له چهند شوينى تر باس له م مرقانه ده كات وه كو له م ئايه ته پىرۆزانه دا
 ده رده كه وى:

(بل متعنا هولاء وابائهم حتى طال عليهم العمر * انبياء - ۱۴)

(ان جعلكم خلفاء من بعد قوم نوح و زادكم فى الخلق بسطه * اعراف - ۶۹)

(كانهم اعجاز نخل خاويه * الحاقه - ۷-)

ئىنجا بابگه ري نه وه لاي تويزينه وهى زاناكان. پاش دانانى - بو چوونى
 دارۆن - كه مرقه له ميمونه وه به هوى تىپه ري ني زه مانه واي ليه اتوه،
 زاناكان له سه ر تا سه رى جيهان گه ران بو دۆزينه وهى ئه م باسه، تاله ئه نجامدا
 مرقى كو نيان دۆزيه وه. له سالى ۱۹۲۹ له ناوچهى تشو كو تىن - چىن مرقى
 په كىن له ژىر خاك دۆزاوه كه ۴۵۰ هه زار سال پيش ئىمپرو ژياوه، هه رله چىن
 لاشه ي مرقىكى دۆزاوه كه - ۱۵- پى درىژ بو، سىنگى وه كو به رميل وابو

شەۋىلاكى زۆر بەھىزىو گەرەبوو پاشان ھەمان جۇر مۇڭ لە - ئەفرىقىياو -
 جاوہ - دۆزراوہ زاناكان ناويان نە مۇڭى - چىچا اترۇپروس - . دكتور لىل
 - لەتەنجانىقا - كەللەسەرىكى دۆزىوہ پاش پشكىنىنى دەرکەوت كە ئەم
 مۇڭە پىش يەك مىيۇن سال ژياوہ . لە - بەرىتانيا و ئەلمانىا مۇڭى
 سوانسكۇب دۆزراوہ كەبالاى ئەم مۇڭەانە كورتەو كەلە سەريان ريان گەرەو
 شەۋىلاكان گەرەيە مىيان كورتەو پىش ۶۰ ھەزار سال ژياون .
 لەئەشكەوتى شانەدەر مۇڭى نىاندەرتال دۆزراوہ كە بالايان پىنچ پى و
 ھەشت گرى بوو كەلەسەريان ۱۶۰۰ بوو پىش ۵۰-۶۰ ھەزار سال ژياون .
 نۆران مۇڭى تر دۆزراوہو كە بۆچوونى دارۇن پاست نىيە چونكە ئەم
 مۇڭانە جياواز بوون لە پىكەرى مەيموون - ئىسقانى ھەوزى مۇڭ لەھى
 مەيمون پاترە ئىسقان يىسەر بەندەى زۆرتەرەكەوا لە مۇڭ دەكات بەباشى
 رابوہستى مىلى مەيمون كورتە گرى دەست و پىى درىژ ترە لەھى مۇڭ
 بۆشايى جومجومەى بچوكتەرە لەھى مۇڭ . ئەو مۇڭانەى كەلاشەيان
 دۆزراوہتەرە دەرکەوتوہكە - كار بۇ ھىدرات - لەناو ئىسقانەكانيان كەمە واتە
 كەم گۆشتيان خواردوہ . ئەمەش جەدوہلى زەمانى مۇڭەكە زاناكان دايان
 ناوہ .

چەند پرسىيارىك بۇ لىكۆلىنەو

پېشكەوتنى زانستى ئەستىزە ناسى لە جيهاندا و پەيدا بوونى ھەندى
دياردى سەير لەبارەى فېرۇكەى قابىلە مەيى (الصحن الطائر) درۆ يان راست ،
واى كردو ھە زاناكان لىكۆلىنەو زانستى دەست پېكەن كە ئايا مەرقى تر
لە ئاسمانەكان ھەيە ! ئايا ھەريەك ئاسمان يان ھەريەك زەوى ھەيە يانا
ھەروەھا نىزامى فەلەكى ھەر وەك خۆى دەمىنى! ئايا كات لە ئاسمان وەكو
كاتى زەويە! بۇ ئەم مەبەستە مليارەھا پارە سەرف دەكرىت سەدان ساروخ
بەرەو ئاسمان ھەلدەدرى، بەلام زاناكان زياتر سەر سام دەبن لەو زانباريانەى
كە بەدەستى دىنن. لە قورئانى پېرۆز خوداى مەزن ئامارەى بۇ زۆر نەينى
كردوو، لەباسى ئاسمانو زەوى كە ژمارەيان چەندە دەفەرموى: (الله الذى
خلق سبع سماوات و من الارض مثلن يتنزل الامر بينهن * طلاق - ۱۲) ماناى
حەوت ئاسمان و حەوت زەوىم دروست كردوو فەرمایشى مەيان تىدا
جىبەجى دەكرى. ھەروەھا نىشانەيەكى تەرىش ئاشكرادەكات كە بەلى وەكو
زەوى ئىمە ھەر حەوت زەمىنىكە ھەريەكەى پۆژ ھەلات و پۆژ ئاوايان ھەيە
دەفەرموى: (فلا اقسام برب المشارق والمغارب انا القادرون * المعارج ۴۰)
ھەروەھا دەرى دەخات كە گيان لەبەرەو ئىنسان لەوى ھەيە وەكو دەفەرموى:
(الحمد لله رب العالمين) ياخود دەفەرموى: (الم ترا ان الله يسجد له من فى
السماوات و من فى الارض * حج - ۱۸) ووشەى - من بۇ گيانلەبەرى ژيەر
بەكارديت ، واتە ژيان لەو شوپىنناش ھەيە، ھەروەھا دەفەرموى: گەر
دەتانەوى بچنە ئەوى دەبيت ھيژىك و دەسەلاتان ھەبيت (يامعشر الجن
والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السماوات والارض فانفذوا لاتنفذون
الابسلطان * الرحمن - ۳۳) ھەروەھا بۇ ديارى كردنى كات ئاشكرای كردو

که کاتی ئاسمانه‌کان وه‌کو کاتو سه‌عاتی زه‌وی نیه به‌ئکو زۆر جیاوازه ده‌فه‌رموی (وان یوما عند ربك كالف سنه مما تعدون* حج ٤٧) یاده‌فه‌رموی: (یدبر الامر من السماء الى الارض ثم يعرج اليه في يوم مقدارة الف سنه مما تعدون* سجده ٥) لێره‌دا ئاشکرا ده‌بی‌ت که هه‌ر پوژیکێ ئاسمان به‌رامبه‌ر هه‌زار سالی سهر زه‌وییه. زانا‌کانی سهر زه‌وی ئاماژه‌یان به‌سه‌لماندنی ئه‌م باسه‌ کردووه که ده‌لێن فلانه ئه‌ستێره ئه‌وه‌نده دووره ده‌لێن تیشکه‌که‌ی وابه‌ریوه‌یه پاش سه‌دان هه‌زار سال ده‌گاته زه‌وی، ئه‌م باسه له زۆر به‌ی کتێبه فه‌له‌کیه‌کان باسکراوه.

زانا‌کان ئیستا که شکه‌لانیکیان دۆزیوه‌ته‌وه که زۆر له و که‌شکه‌لانه ده‌چیت که زه‌میننی ئیمه تییدا پێی ده‌وتری - اند رۆمیده - المره المسلسله - دووریه‌که‌ی - ٢٢٠٠٠٠٠ سال روناکی دووره. قورئانی پیرۆز

مجله الفیصل ع / ١١٤ ص - ٨٤- ٨٥ / ١٩٨٦

اسرار الکون - نسیب و هیبه - ص ١٨٠- ١٩٢ جبابره وجدد

سومر مجلد - ٢٨ ظهور الانسان دکتۆر عبدالجلیل ص - ٣١- ٥٣

پاشكۆي باسهكان (ترسناكترين پروداو)

زاناکان هەردەم بەردەوامن بەرامبەر نەینێهەکانی ئاسمان، وەجار بەجار ئاگادارمان دەکەنەووە لەپرووداوی ترسناک لەسەردەمە دوورەکان و لەو پاش پروودەدات، باس لەو دەکەن کەبەر بوونەوێ پارچە نیازیکێ گەرە بەر زەوی کەوتوون وە کۆتاییان بە ژيانی دارو درەختە زەبەلاحەکان و گیانلەبەرە زەبەلاحەکان هێنا.

ئێستا پەیتا پەیتا ئاگادارمان دەکەنەووە کە پیسبوونی ژینگە کارەسات لەسەر پرووی زەوی دەخولقینێ، جالەبەر ئێوە داوا لەدەولەتان دەهین کە کارگەگەرەکان کەمکەنەووە، وزە ی پاک بەکاربهێنن ئەگینا پلە ی گەرمی سەر زەوی زیاد دەکات باران کەم دەبارێ، دەبیته هۆی سەر هەڵدانی گرانی و نەخۆشی ترسناک، وەتوانەوێ بەستەلەکان وەزیاد بوونی کاربوون و پیسبوونی ژینگەو، پاشان دادپرسی چینی ئۆزۆن هاتنە ژوورەوێ تیشکی سەرۆی بنەوشەیی، سەر ئەنجام پروودانی کارەساتی گەرە.

خودای گەرە لە دوو شوێن ئاگادارمان دەکاتەووە کە مڕۆڤ بەدەستی خۆی خۆی تووشی کارەسات دەکا، ئێستا وایە کەوا خۆمان ژینگە ناپاریزین وە دەفەرموی:

(ظهر الفساد في البر والبحر بما كسبت ايدي الناس ليؤذيقهم بعض الذي عملوا لعلهم يرجعون * الروم ٤١) هەر وەها لەبارە ی شەق بوونی چینی ئۆزۆن بەهۆی پیسبوونی ژینگەو، پروودانی کارەساتی گەرەو کۆتایی ژيانی سەر زەوی دەفەرموی:

(فاذا انشقت السماء فكانت وردة كالدهان * الرحمن ٣٧) زاناکان لەو باوەڕەدان کە سەردەمی کۆن خپۆکە ی زەوی گەرمبوو، ئاو لەسەر پەرەمەکی

نەبوو بەلكو ھەلەمى ئاۋ لەئاسمانەكەى زۆر بوو، تيشكى سەرۋى
 بنەوشەيى گەردىلەكانى ھەلمەكەى لەيەكتەر ترانزاندوو كەردوونى بە ھايدىرۇجىن
 و ئۆكسجىن ھايدىرۇجىنەكە سووكە چونكە ھەوراز ، بەلام ئۆكسجىنەكە
 ھاتۆتە سەر زەوى و ئاسمانەكەى، سەرەنجام ژيان لەسەر زەوى پەيا بوو
 ئىستا بەھۆى كونبوونى چىنى ئۆزۆن كەبەرەبەرە لەبەر پىسبوونى ژىنگە
 زياد دەكات دەبىتە ھۆى ھاتنى چىنى ئۆزۆن كەبەرەبەرە لەبەر پىسبوونى
 ژىنگە زياد دەكات دەبىتە ھۆى ھاتنى ھەمان تيشك لەپىژەى زۆر بۇ سەر
 زەوى، ئەوسا وا دەكات بەخىرايەكى زۆر ئاۋ لەسەر زەوى بىتە ھەلموباران
 نەبارى، دواجار نەمانى ژيان ھەروەكو لە سورەتى الرحمان خوداى مەزن
 نامازەى پىكردوو.

گۇقارى خاك - باپىرمان چۆن پىي گرتو- ژ ۵۰- / ۲۰۰۱ ل ۴۱-۴۳ ئاۋات ع

مانگ

له سهرده ميكي زور كونهوه مانگ بوته جيگاي سهره نجي خه لكي به تاي بهت شاعيراني عاشق كه جهندين هه لبه ستي جوړاو جوړيان له سهرى ناوه. مانگ نزيك ترين نه سستيره ي گهړوكه له زهوى كه قه باره ي نزيكه ي چاره كي زهويه واته تيره كهي / ۲۱۶۰ / ميله وه دووريشي نزيكه ي ۲۴۰ هه زار ميله له زهوى كه هم نزيكيه بو ته هو ي نه وه ي كه كاريگه ريه كي زوري بو سهر زهوى هه بييت به تاي بهت هه رچي شله مهي.

بؤنمونه كاتيگ مانگ هه لديو بهرز ده بته وه ناوي ده ريا كه ن - مه د - واته زياد ده كه ن وه له گهل ناو ابووني سهر له نوي ناوه كان نزم ده بنه وه. نه گهر شويكي مانگه شهو له زستانا باران بييت بارانه كه له درايدا ده بيته به فر بارين.

مانگ له سهر خوين نشو نماي هه رچي گيانداره كاريكه ره، نهو مندا لانه ي يا خود گيانله بهرانه ي كه له سهره تايي مانگ هه لاتن تاكو چوارده ي مانگ له داك ده بن له شيان پته و ترده بييت له وانه ي پاش چوارده له داك ده بن، هه روه ها گهر نه خو شيك سهره تاي مانگ نه خو ش بكه وي زووتر چاك ده بيته وه له وه ي پاش چوارده ي مانگ نه خو ش بكه وي زووتر چاك ده بيته وه له وه ي پاش چوارده ي مانگ نه خو ش ده بييت. گهر يه كيگ زينده وهر پيوه ي بدات له سهره تاي مانگ نه واهه ره كه ي كاريگه تر ده بييت.

نه مانه ي هه موو له لايه ك، گهر مانگ بگيري و نهو شويخانه ي كه مه شموي گيرانه كه يه زور نزيكه بومه له زه ي تيډا پرو بدات، چونكه له گهل مانگ گيرانه كه شله مهنه كانى سهر زهوى و ژير زهوى ده جوليئ نه مەش واده كات كه ته خته پارچه زهويه كان جولهيان تيبيكه وييت .

مانگ له بهر نزيكيكه‌ی به‌زۆر شيوه بهرامبه‌ر زه‌وى شيوه‌ى ده‌گۆپى له ئه‌ر
 ئه‌وه‌ى پووناكیه‌كه‌ى به‌ زۆر شيوه بهرامبه‌ر زه‌وى شيوه‌ى ده‌گۆپى له ئه‌ر
 ئه‌وه‌ى پووناكیه‌كه‌ى له‌خۆر وه‌يه خۆى پوناكى نيه‌.
 له‌يه‌كه‌م پۆژ شيوه‌ى وه‌كو ده‌مه‌داسيى باريك لاى پۆژئاوادر ده‌كه‌وى،
 پاشان تا ده‌گاته‌ چوارده‌ شه‌وى هه‌ر گه‌وره‌ ده‌بیت ديسانوه‌ شيوه‌كه‌ى
 وورده‌ وورده‌ بچووك ده‌بیتوه‌. خوداى گه‌وره‌ ئه‌م نه‌ريتته‌ى واداناوه‌ تاوه‌كو
 خه‌لكى نه‌زان و خوينده‌وار حيسابى مانگ و پۆژ بزانن وه‌كو له‌م ئايه‌ته‌دا
 ده‌رده‌كه‌وى (يسالونك عن الا هلة قل هي مواقيت للناس والحج * بقره ١٨٩)

نڤينه‌كانى پووناكى مانگ

جاران خه‌لك ويان ده‌زانى كه‌ مانگ ده‌مووچاوى هه‌يه. به‌لام پاش ئه‌وه‌ى
 زانست پيشكه‌ت ئاشكرا بوو كه‌ مانگ گه‌لى به‌رزىو نزمایى و چالى قولى
 ده‌شتايى هه‌يه. زاناكانى فه‌له‌كى هه‌ريه‌كه‌يان دۆزينه‌وه‌يه‌كى نه‌ينى مانگيان
 به‌ ناوى خويان كردوه‌ به‌رزترين زينجيره‌ شاخى سه‌رمانگ به‌رزاييه‌كانى
 هه‌يچنزه‌ كه‌ به‌رزاييه‌كه‌ى ده‌گاته‌ ١٩ هه‌زار پى دووه‌م زينجيره‌ شاخ به‌ناو هاردلى
 باردلى كراوه‌ كه‌ به‌رزیه‌كه‌ى ١٥ هه‌زار پنيه‌ له‌سه‌ر مانگ چاليكى زۆر قولى
 گه‌وره‌ هه‌يه به‌ناوى مارۆليکس گورگى ره‌ش له‌گه‌ل چهند شوينىكى تردا،
 هه‌روه‌ها ده‌شتيى پان و به‌رين له‌ته‌سكۆپ دياره‌ زاناكان ناويان ناوه‌ بجر
 الامطار له‌به‌رئه‌وه‌ى پارچه‌ نيازكيى زۆرى به‌سه‌ردا ده‌بارى كه‌وشوينه‌كه‌يان
 دياره‌.

حیسابی مانگی کوچی (هیجری) له سهه مانگ حیساب دهکری وهکو چۆن
 حیسابی مانگ، به لام ژماره‌ی پۆژه‌کانی مانگیان جیاوازی ههیه، خودا مه‌زن
 ئاماژه‌ی به وه‌کردوه که مانگ و خۆر حیسابی پێده‌کری (الشمس والقمر
 بحسبان* الرحمان) وه‌هه‌روه‌ها ده‌فرموویت که لهو پۆژه‌و زه‌وی و ئاسمانی
 دروست کردوه سال کردوه به دوانزه‌مانگ

(ان عدده الشهور عند الله اثنا عشره شهرا فى كتاب الله يوم خلق السموات
 والارض * توبه* ۳۶).

خۆر دوانزه‌مانی ههیه پێی ده‌لێن- که‌لو- برج به‌لام مانگ / ۲۸/ مانى ههیه
 پێی ده‌لێن - منازل القمر- تاحسابه مانگ ته‌واو ده‌بیته هه‌ر پۆژه‌ی له‌مانیك
 منزله هه‌موو / ۳۰/ پۆژ نیه به‌پێی دیتنی مانگ ده‌گۆڕی، زانا‌کان ده‌لێن
 درێژى پۆژه‌کانی / ۲۹/ و / ۱۲/ خوله‌ك و ۸ چرکه‌و دوو له‌سه‌ر سێ ی
 تروکه‌یه‌که‌واته هه‌ندى مانگی ۲۹ پۆژه هه‌ندى مانگ ۳۰ پره خودای مه‌زن
 له‌به‌ر زانینى ئه‌م حیساباته مانگی به‌و شیوه‌یه‌ داناوه وه‌کو
 ده‌فرمووی (والقمر قدرناه منازل حتى عاد كالعرجون القديم* یس* ۳۹).

ماله كانى مانگ (منازل القمر)

ئەستىڧرە كان ماله كە:

- ۱- الشرطيان - دوو ئەستىڧرە كەى كەلووى شەك بەران-۲
- ۲- بطين - ئەستىڧرەى ناوكى كەلووى بەران
- ۳- حەوتەوانە- ثريا - كەلووى گا
- ۴- دوبران - ئەستىڧرە گەشەكەى كەلووى - گا-
- ۵- مققە- ئەستىڧرەى پومەتى - جوزا.
- ۶- ھنە- ئەستىڧرە سەر كەوانى - جوزا.
- ۷- نراع - ئەستىڧرەى سەرەوھى - جيوك توام.
- ۸- نثرە- ئەستىڧرەى ناوھندى كەلووى قرژال.
- ۹- طرف- ئەستىڧرەى مىلى كەلووى شىر.
- ۱۰- جبھە - ئەستىڧرەىناو چەوانى كەلووى شىر.
- ۱۱- زېرە- ئەستىڧرەى دواوھى كەلووى شىر.
- ۱۲- صرفە- ئەستىڧرەىسەر پىشتى شىر.
- ۱۳- عوا ۶- ئەستىڧرەى بەيان.
- ۱۴- سماك- ئەستىڧرە گەشەكەى كەلووى فەرىك
- ۱۵- غفر- ئەستىڧرەى خواروى كەلووى فەرىك
- ۱۶- زەبانى- ئەستىڧرەى زەبانەى كەلووى فەرىك
- ۱۷- اكليك - كۆمەلى اكليل
- ۱۸- قلب - نياط- ئەستىڧرە گەشەكەى كەلووى دووپىشك
- ۱۹- شوولە- ئەستىڧرە گەشەكەى كەلووى دووپىشك.
- ۲۰- نعانيم- ئەستىڧرەى كەلووى كەوان.

- ۲۱- بلد - ئەستېرەي ناوەندی كەلووی كەوان.
- ۲۲- سعد الذبح - ئەستېرەي قوچی كەلووی كارژالە.
- ۲۳- سعد البلع - ئەستېرەي سەردەستی كەلووی دەولك
- ۲۴- سعد السعود - ئەستېرەي شانی كەلووی دەولك
- ۲۵- سعد الاخبيه - ئەستېرەي شانی كەلووی دەولك.
- ۲۶- فرغ مقدم - ئەستېرەي كۆمەلەي مایین الفرس
- ۲۷- فرخ مقدم - ئەستېرەي شەپلکی كۆمەلەي مایین
- ۲۸- بطن الحوت - ئەستېرەي ناوەندی كەلووی حەوت.

ئەم ئەستېرەیانە لە یاسی كەلوەكان و كۆمەلەي ئەستېراندا بەباشی دەردەكەون
 جاران ھەموو حیساباتیکی باران و گەرماو سەرما لەسەر ئەم ئەستېرانە
 دەكرا.

نهيڻيه کي گرنگي مانگ

له پهرتو وکله ٺاينيه کان باس له وه کراوه که سهر زه مينی ئیستا هر به هار
بووه و شه و نه بووه، بلام له دوايدا مروځه دهستی به گوناح و تاوان کړدووه
کړدووه خودای مهن نه ریتکه کي گوريووه که مروځه به ټاره قهي ناوچه وانی
نه بیټ نانی پیدانه بیټ . له پهرتو وکي (التورات ونظريه دارون-۴۵-) دهلي
مانگ وه کو خوړ روناکی به خش بووه، پاشان کوڅاوه ته وه شه و پیدابووه .
گهر له قوورنندا باسی نه و ټایه ته بکه ینده بینین خودا دوو نیشانه ی داناوه
یه کیان خوړه نیشانه ی پوڅه، نه ویتز مانگه نیشانه ی شه وه، ده فهرمووی
نیشانه ی پوڅمان هیڅ شته وه بو نه وه ی حیسابی مانگ و پوڅو سال
لبرانن (وجعلن الیل وانهار ایتین فمحونا یة الیل وجعلنا یة النهار مبصرة
لتبتغوا فضلا من ربکم ولتعلموا عدد السنین والحساب وکل شیء ء فصلنا
تفصیلا* الاسراء ۱۲).

(النجوم فی مسالکها احمد عبدالسلام - السیارات ص ۱۹۷)

دوورو نزيكى هه ساره كان له سهر شيوازي هه ره مي كوڻ

عطارت (۹۰۰۰×۴+۰) ميل

زوهره (۹۰۰۰×۴+۳) ميل

زهوي (۹۰۰۰×۴+۶) ميل

مريخ (۹۰۰۰×۴+۱۲) ميل

مشتهري (۹۰۰۰×۴+۱۲) ميل

زوحهل (۹۰۰۰×۴+۱۵) ميل

ئورانوس (۹۰۰۰×۴+۱۸) ميل

نبتون (۹۰۰۰×۴+۲۱) ميل

بلوتو (۹۰۰۰×۴+۲۴) ميل

مانگ گيران و خور گيران

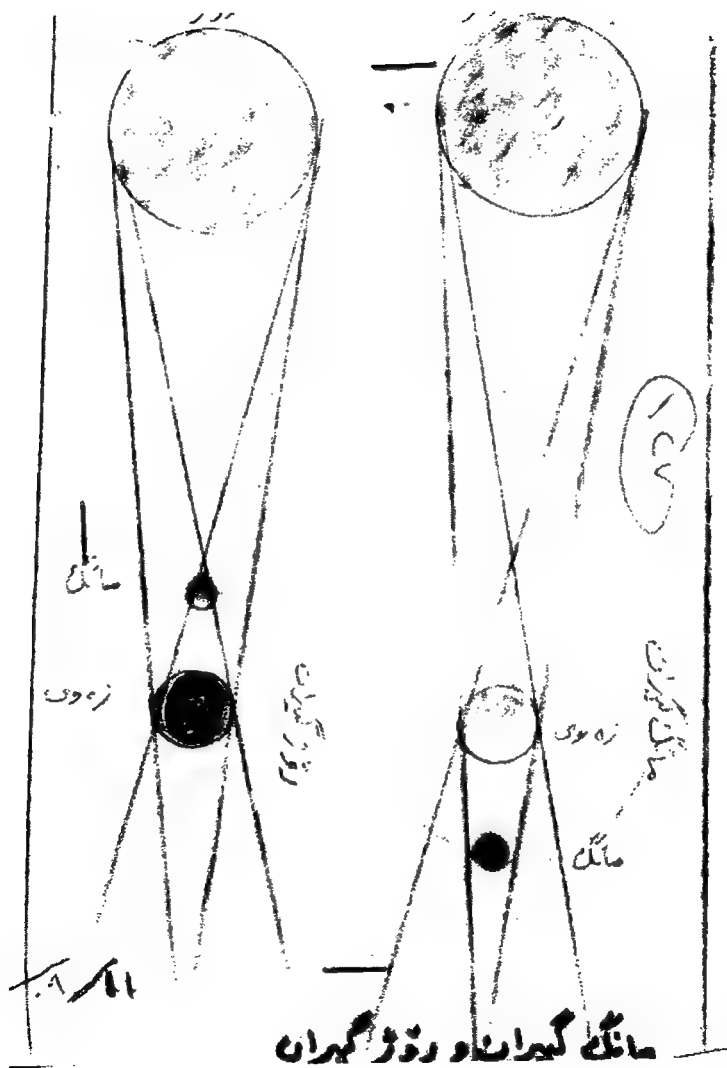
زەوى لەسەر چەقى جەمسەرى باشوورى بەشيۆەى لەرينەو خولەدات بە
شيۆەى بازنەيى ھەندىك دوور لە چەقەكەى لەبەر ئەو مانگ ھەردەم يەك
پووى نيەو بچوكو گەورە دەبى.

مانگ ئەگەر لەخولگى خۆى كەوتە ئاستى نيوان زەوى و خور ئەوا تيشكى
خور بەقەدەر قەبارەى خۆى لە زەوى دەشارتەرە وە بەم دياردەيە دەلین
پۆزگيران. ئەگەر زەوى لە خولگەى خۆى كەوتە نيوان خورو مانگ بەقەدەر
بەركەوتنى ئاستى ئەو شويىنە مانگ تاريك دەبیت ئەمەش پيى دەلین مانگ
گيران .

(الفلك العام ت - عبدالحميد سماحه ص ٢٣ اسره الشمس)

ھەسارەكانى ديكەى خور

چۆن پەپولە لە دەورى چرايەك خول دەدات بەمشيۆەى ئەستىرە گەرۆكەكان
لەدەرەوەى خور خول دەدەن، ھەر ھەمووشيان روناكى لە خورەو وەردەگرن،
واتە پرشنگدار نين، وەلە قەبارەدا لەيەك ناچن.

ئەستىرە - عطارد**

ئەم ئەستىرە نىزىكتىن ئەستىرە گېرۇكە لەخۇر كەسەر جەم دورىيەكەى دەگاتە ۵۷/۹ مىليۇن كم. بەخىرايى ۲۹/۵ ميل لەيەك تروكەدا بەدەورى خۇيدا خولەدات، ھەركەبەدەورى خۇردا خولەدات بەخولگەيەكى - ئىقترانى - و نجمى خول دەدات جارى واهەيە كە ۴۳/۵ ميل دورە جارى واهەيە ۲۸/۵ ميل دورە، واتە خولگەيەكى ھىلكەيى ھەيە، لەماوھى ۸۸/ پۇژجاريك بەدەرى خۇر خول دەدات.

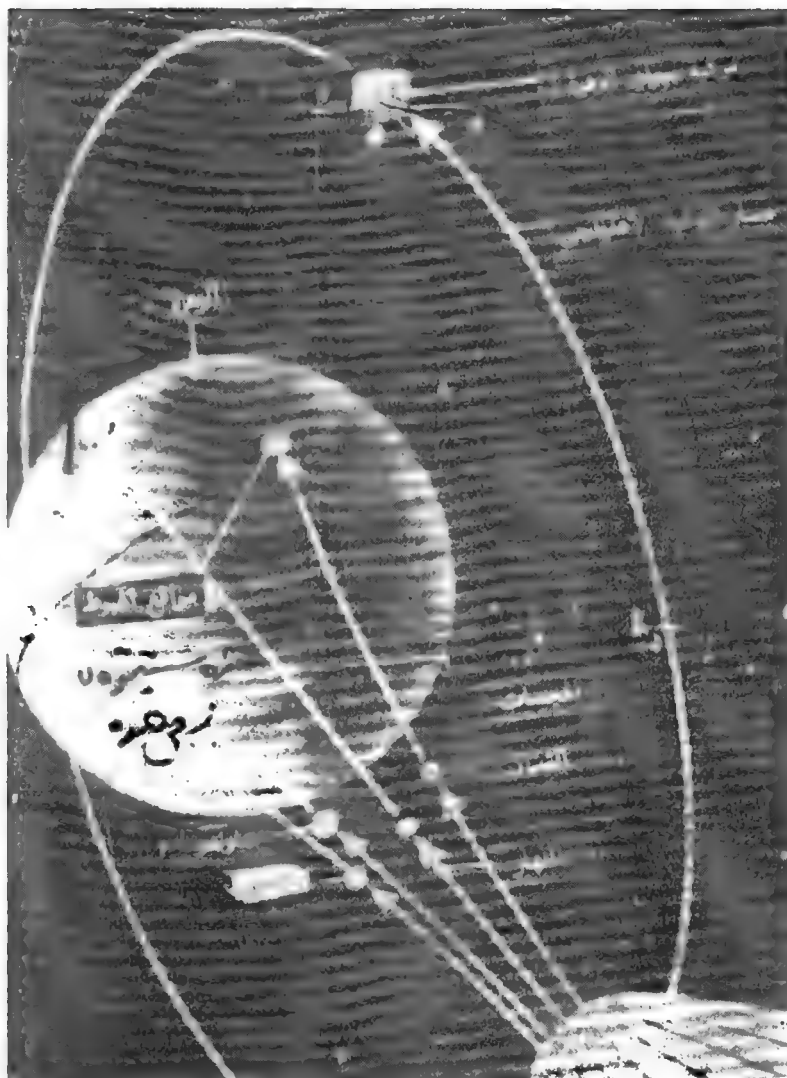
زۇر جار واپىك دەكەوى ئەستىرەكە دەكەويىتە بەرامبەر زەوى وەكو لە شوباتى سالى - ۱۹۹۹ پرويدا وە لەسالى ۲۰۱۳ دوبارە دەيىتەو، كە ئەم دياردەيە پووى دا - عطارد - وەكو خالىكى پەش لەسەر پووى خۇر دياركەوت. نيوۋتيرەكەى ۲۴۲۵ كم پەنگى گوللى و زەردە، پاش پۇژ ئاوا بەماوھكى كورت دەردەكەوى(الفلك العام - السيارات ص ۱۹۷-۱۹۸ عبدالحميد سماحه)

ئەستىيەرەي زوھرە - قىنۇس

ئەم ئەستىيەرەيە لەبەر جوانى وگەشى سەردەم يۇنانىيەكان پەرستراو، پاش پۇژ پاش پۇژ ئاوا بوون ديارە. زاناكان بە جمكى زەوى لەقەلەمى دەدەن چونكە قەبارەي بريك لە زىوى بچوكتەر، نيوہ تيرەكەي ۶۲۰۰ كم بەخىرايى ۲۱/۵ ميل ل يەك تروكەدا خول دەدات بەماوہي ۲۴۴/۷ پۇژيک خول تەواو دەكات بەدەورى خۇر بەلارى ۳/۵ پلە، ھەرۋەھا بەدەورى خۇيدا لە ماوہي - ۴۷ - پۇژ جاريك دەسووپى. دورىيەكەي لە خۇر /۱۰۸/ مليون كم وە لەزەوى /۳۸/ مليون كم دورە، گەرمى سەر پروەكەي /۴۶۰/ پلەيە بەرگە ھەوايەكەي ئاسمانى ھەيدىرۇجىن و ديتريۇمى تىدايە ھەر لەبەر ئەوہيە كە پەنگەكەي جوان بووہ. زوھرە دوو خولگەي ھەيە لە خولگەي - ئىقترانى - بە /۲۲۵/ پۇژ يەك جار دەسووپى خولگەي - نجمى /۵۸۴/ پۇژە لەماوہي خوليدانى بەدەورى خۇر /۲۳۵/ سال جاريك واپيک دەكەوي. كەدەكەويئە ئاستى نيوان زەوى و خۇر ئەوسا وەكو خاليك لەسەر خۇر دەردەكەوي. زاناكان لە ليكۇلينەوہ بەردەوامن چونكە ھەندىك زاناواي بۇ دەچن كەوہكو زەوى ئاودەدان بووہ پاشان مەدارى خۇي گۇپيوہ ئەم كارەي بەسەردا ھاتوہ.

(اطلس المدرسى * مجله العلوم ع - ۳۳ - ۱۹۸۹ كوكب الزهره * الفلك العام

ت - عبدالحميد سماحه)

ئەستىڧرەي مەريخ

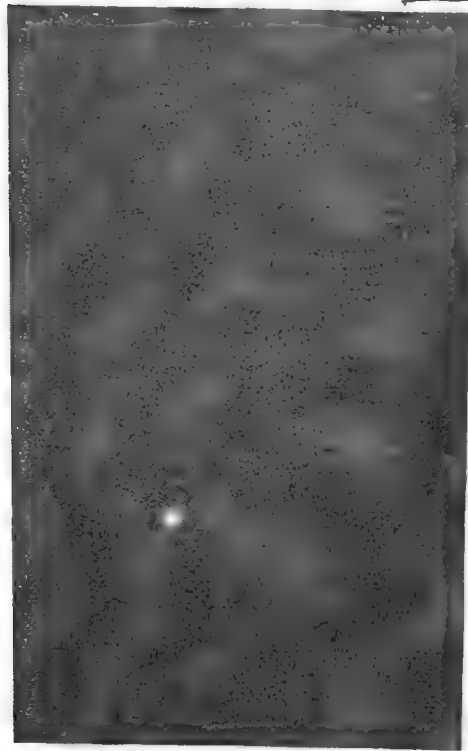
ھەر لەكۈنەوہ ئەم ئەستىڧرەيە ناسراوہ، يۇنانىيەكان بە ئەستىڧرەي شووم و شەپ ناسىويانە كە گوايە دوو پاسەوانىشى ھەيە بەناوى * فۇبۇس* و *دىمۇس. شاعىرى مىلى يۇنانى - لابتا چىرۇكەكى ئەفسانەيى دوورو درىژى بەناوى * گۇلفەر* دامەزاندوۋە لەسەر مەريخ.

لەسالى ۱۸۷۷ ئەستىڧرە ناس ئاساف ھۇل سەلماندى كە مەريخ دوو مانگى ھەيە لە دەوورى خولدن يەكيان دوورەبە ۲۱/۵ خولەك يەكجار ئەدەوريا دەسورىتەوہ ئەويتر نزيكتەرە بە - ۱۰ خولەك يەكجار خولەدات. روسياو نەمسا بلگارىياو ئەلمانيا و فەرەنسا پروژەي - قىگا - يان - دانا كە نيازىيان وايە بجنەسەر مەريخ و نھيىنى ھەردوۋ مانگەكەي ئاشكرابكەن و لە ئەنجامى ليكۈلىنەوہ دەرەكەوت كە فۇبۇس قەبارەكەي

(۲۰ جارەن ۳۰ كم) واتە ۶۰۰ كم چوار گۇشەيە وەناوى بۇشە ۱۴/۶۰۰ ميل دوورە لەمەريخ.

مەريخ لەزەوى بچوۋكتەرەنيۋەتيرەكەي /۳۴۰۰/ كم بە خىرايى /۱۵/ ميل لەيەك تروكەدا خولەدات، دوورى لە خۇر /۲۲۸/ مليۇن كم، وەبەيەك سال و ھەشتاۋ ھەشت پۇژ جاريك بەدەورى خۇر دەسورىتەوہ. شەو و پۇژ مەريخ /۲۴/ خولەك و /۴۰/ چركەيە.

پروى مەريخ زۇر لە زەوى دەچيىت ، وەگەلى دۇلى قول و شاخى ھەيە زاناكان دەلىن لەوانەيە لەھەردوۋ جەمسەرەكەي و ژيىر زەويەكەي جۇريك ئاۋ ھەبى ، ليكۈلىنەوہى زاناكان بەردەموانەدوورى لە زەوى ئىمە ۴۸/۵ مليۇن ميلە

نمبر ۱۰۰ / ۱۰۰ / ۱۰۰
مهره کلاه / ۱۰۰ / ۱۰۰
نمبر ۱۰۰ / ۱۰۰ / ۱۰۰

کافای زانست

ههساره‌ی سووری مەریخ و هیشوو
بەستێری M44 لەناسانی
بینگەردی هەوێر

Azhy

۱۰ / ۱۰ / ۱۰

مهره کلاه

2010/2/2 342

ئەستىزەي موشىتەرى

گەرەتتىن ھەسارەي خۇرە نىوۋە تىرەكەي ۷۱۳۵۰ كىم بە خىراي ۱۰/۱ مىل لەيەك تىرووكەدا بەدەورى خۇي دەسورىتەوۋە. پىژەي ناوۋەندى دوورى خۇر /۷۷۸/ مىيۇن كىم، ۋە ۴۸۳ مىيۇن كىم لە زەوى دوورە. لەفەلەكىكى بازىنەيى بەدەورى خۇر لەماوۋەي

(۱۱ سال و ۸۸ پۇژ) يەك خولەدا.

موشىتەرى نىزىكەي /۱۱/ جار لەزەوى گەرەتە. ئەونەينىانەي كە تا ئىستا لەسەر پوۋەكەي دەر كەوتوون ئەمانەن: بلقىكى زۇر گەرەي جولۇي لەسەر پوۋەكەي ھەيە سى ئەوۋەندەي پوۋبەرى زەويە، ھەرۋەھا پەشەبايەكى خۇلۇي زۇر بەھىز لەسەر پوۋەكەي پوۋدەدا. لەسالى / ۱۶۱۰/ لەلەيەن - گالىيۇ - پەچاكرا، پاشان ئاشكرا بوۋكە چوار مانگى ھەيە (ئايۇ، يوربا، جانمىد، كالىستۇ) لەسالى ۱۸۹۲ سىر برنارد مانگىكى ترى دۆزىيەوۋە، تا سالى ۲۰۰۲ تىوانا سىزىدە مانگ ئاشكرا بىكەن. بىجكە لەم سىانزەمانگەو دوومانگەكەي مەريخ دەيان ئەستىزەكەو ئەستىزەي كلك دار لە نىوان ھەسارەي مەريخ و موشىتەرى دا ھەيە. مانگەكانى ترى موشىتەرى بىرىتىن لە :

۱- سايروۇس تىرەكەي / ۴۸۰/ مىل

۲- بالاس تىرەكەي / ۳۰۶/ مىل

۳- قىستا تىرەكەي / ۲۴۱/ مىل

۴- جۇنۇ تىرەكەي / ۱۲۱/ مىل

۵- ئوستىيا تىرەكەي / ۵۰/ مىل

۶- ئامور تىرەكەي / ۲/ يىكم

۷- كیلۇ پاترا/ ۲۱۷/ كم ئەمەيان بەھۆی تەلەسكۆیى - بىندرا- پاشان
 بەشەپۇلى رادارى پشكىندار دەرکەوت كەلە /۹۴/ جۆرە كانزا پىكھاتوۋە لە
 وینەى ئىسقانى لولاك دەچى ھەردووسەرەكەى ئەستوۋرە، زاناكانى
 ئاسمانى دەلین لە پىكەۋە نووسانى دووبەردى گەۋرە دروست بوۋە
 (وینەكەى لەلايەن زانا - سىقى ئۆستۈۋەكەلەى - ناسا لەدوۋرى /۱۷۱/
 ملیۇن كم ۋەرگىرۋە).

۸- زانا ئايۇ - كالىستۇ بە كۆتتىن مانگى موشتەرى دەزانى. لەسەر - ئايۇ
 گەۋرەتتىن گېرکان ھەيە لەدوۋرى ۳ ملیۇن كم لەموشتەرى دۆرگەى ناگر ھەيە
 (جزیره اللهب) كە گرەى دەگاتە /۵۴۰/ ملیۇن پلەى فەرھانھايت (وكالە ناسا)
 مجله الدوحه اكتوبر ۱۹۷۹ ص ۸۲ حياتنا المعاصره خديجه الصدر گۇقارى
 خاك مايس ۲۰۰۱ ل ۳۵

الفك العام اسره الشمس ص ۲۳ - ھېرېرت سېنسر

الكون العميق عبدالسلام الكردانى ص ۳۳۰ - ۳۳۵ - ۳۳۴

زوحەل

جوان ترين ھەسارەى خۆرە بەچەندىن ئەلقە دەراوھ شىۋەى شەبقەىە نىۋەى تىرەكەى /۶۰۴۰۰/ مىيۇن لەزەۋى /۷۷۴/مىليون كم، بەخىرايى /۶/ مىل لەيەك تىرەكەدا خول دەدات بەماۋەى /۲۹/ سال و /۴۶/ پوژيەك دەۋرە تەۋاۋ دەكات.

بۆيەكەم جار لە سالى -۱۶۵۵ لەلايەن - گالىلو بىنرا، لە سالى ۱۷۱۵ زانى كاسىنى سى پىشتىنەى ئاشكرا كرد گوتى پىشتىنەى يەكەم /۱۱/ ھەزار مىل ئەستورە بەلام ئىستا زاناكان دەلئىن كە زوحەل زياتر لەسەد پىشتىنەى ھەيە كە ھەموويان لەغازات و پارچە بەرد پىك دىن ۋەبە شىۋەيەكى زور پىك لەۋەرى دەسورىن.

تاكو ئىستا /۱۵/ مانگ رەسەد كراۋە، كەلەدەۋرى دەسورىن ئەمەش ھەندىكىانە:

۱- تىتان- لەھەموويان گەۋرەترە تىرە /۳۰۰۰/ مىلە

۲- دايۇن- تىرەى /۳۲۰/ مىلە.

۳- راھيا- پوھەكى ۋەك مانگە.

۴- تىپىز

۵- چاپىنۇز

۶- مېمارۇس

۷- ھېرۇن- دريژى /۳۰۰كم/ پانى ۲۴۰ كم، چالئىكى قوولئ ھەيە /۱۰۰/ كم

پانە

۸- ئەنگلا دۆس ۹- ھۆپ ۱۰- تىسىيىس . مانگەكانى دىكە زانىاريان

لەسەر نىيە ئەو مانگانەى باسماڭن كىرد لەلايەن زاناكان(بكرنج، كاسىنى،

ئىنگلادس، وليەم، ھارىس، پۇند) پەچاۋ كراون.

ئۇرانۇس

ئەم ھەسارەيە بۆيەكەم جار لەلايەن - وليەم ھەرشل - لەسالى ۱۷۱۰ -
دۆزراو ھاوھەيەكى زۆرى پىچو ئەمجارە زاناكان ديسان ليكۆلينەوھيان لەسەر
کرد.

ئەم ھەسارەيە وەكو قوتويەكى قوپا و دەچىت لەسەر لايەكى بەلارى / ۹۸ / پلە
پالکەوتووە، بەخىرايى - ۴ / ۲ پلە خولەدات لەيەك تروكەدا بەدەورى خۆي.
بە ۸۲ / ۰۲ - سال جارێك بەدەورى خۆر خولەدات، شەووپوژ ۱۰ / ۵ - خولەكە،
بە پىجەوانەي ھەسارەكانى تر دەخولیتەو وەتە لە پوژ ھەلات بۆ پوژ ئاوا.
نيوہ تيرەكە / ۲۲۳۰۰ / كم، پىنچ ھەلقەي بەدەور دا ھەيە لە زوھەل دەچى.
دوورو نزيكى لە زەوى ھەموو كات وەكو يەك نيە، پىنچ مانگى ھەيە.
(مجلة العلوم - ۱۹۸۵ - عدد ۱۲ - حلقات ئۇرانۇس ص ۸)
(النجوم فى مسالكها - السيارات ص ۱۹۷).

نيبتۇن

لەسالى - ۱۸۵۲ لەلايەن زاناكان دۆزراو لەسالى - ۱۹۰۳ پەچا و كرا.
دووريەكەي لە خۆر / ۴۵۰۰ / مليون كم وەتە - ۳۰ - جار بەقەدەر دوورى خۆرو
زەوى بەخىرايى - ۳ / ۹۲ ميل لەيەك تروكەدا خولەدات، شەووپوژ ۱۵ /
خولەك و ۴۸ چركەيە، بە ۱۶۴ / ۷۹ سال يەك خول بەدەورى خۆر دادەسوورى.
نيوہ تيرەكەي / ۲۲۲۰۰ / كم ئەم ھەسارەيە لەبەر سەيرى خولانەوھەكى زاناكان
ھەرچاوەديرى دەكەن، ئەم ھەسارەيە زۆر سەيرە دەمىك دەبريسكىتەو
دەمىك كزە جار و ھاھەيە سەراو سەر خولەدات جارى واش ھەيە لەسەر
تەنيشتە، جارى و ھاھەيە لە خولگەي خۆي دوور دەكەوتەو، لەبەر ئەمە تەنھا

چەند زانىارىيەكى لەسەر ھەيە، ئەويش ئەويە كە حەلەقەيەكى غازى لەدەورى
ھەيە، بەلام ئىستا دەرکەوتوو كە لە ئۇرانئوس گەرەترە.
(النجوم فى مسالكها ترجمه احمد عبدالسلام ص ۱۹۷ السيارات)
(مجلة العلوم ع ۱۲- ۱۹۸۵ ص ۹ نبتون النجم لعملاق - ميخايل عبدالاحد)

پلۇتۇ

ئەم ھەسارەيە زۇر كۆنە لەلاى - افريقيەكان - ناسراو ھە پەرستويانە بۇ
ئەو ھەيە لە شەپرى خۇيان بپارزن . ھەسارەكە ھەكو تۆپەلى بەفرىكى گەرەوايە،
دورى لە خۇر / ۵۹۱۰ / مليون كم بە ۹-۲ / ميل لەيەك تروكەدادەسووپتەو
بەدەورى خۇيدا لە ماو ھەي شەش پۇژ و نۇ خولەك يەكجار، يەكەمجار لەلايەن
زانا تۆمبۇرەچا و كرا لە سالى ۱۹۳۰ خولانەو ھەي زۇر ناپىكە، يەك مانگى
ھەيە بەناوى - شارۇن.

چۆن مهیلی زهوی زاندراره که ۲۳/۵ - پلهیه

لهو پۆژهی که ئهستیره ناسی په ره ی سه ندروه زاناکا هه ولی ئه وه یانداوه که شتی تازه بدۆزنه وه ئه وه ی زاناکانی سه رسام کردبو ئه وه بو که کاتیك خۆر هه لدی به رداریک ده که وی له شوینیکی ته ختایی سیبه ر دروست ده کات وه ئه گه ر به دریزای سیبه ره که هیلکی راست بکیشین پاشان به ره به ری خۆر ئاواديسان سیبه ری داره که بکهینه مه به ست و هیلکی تر بکیشین ده بینین هه ردوو هیل سیبه ره کان له خالیک یه کتر ده برن وزاویه دروست ده که ن ئه م جاره چه ند زانا کۆ بوونه وه که هۆیه که ی بزائن له سه ر ده می خه لیفه مه ئمون له ته ختای ناوچه ی جزیره داریکیان به شاقولی چه قاند که خۆر هه لات سیبه ری داره که یان نیشانکرد. ئه م جارگوریسیان هیئا به دریزایی سیبه ر که بو لایه که ی تر دریزیان کرده وه ئیستا هیلک دروست بوو له سیبه ری داره چه قاوه که هه مان کاریان ئه نجام دا ده رکه وت که هه ردوو سیبه ره که له هه ردوو کاتدا ناکه ونه سه ریه ک، پاشان له هه موو وه رزه کان ئه م کاره یان ئه نجامدا ده رکه وت هیچ جیاوازی ده رناکه وی واته هیلکه کان به سه ریه ک تینا په پن به لکو یه کتر ده برن، هه روه ها زاویه ی هه ردوولا پیورا - ۲۳/۵ پله ده رچو به وه دا زانرا که زه وی به لای خولده دات بۆیه ئه م فره که ده رده که وی (وینه که باشت ئه م کاره پوونده کاته وه)

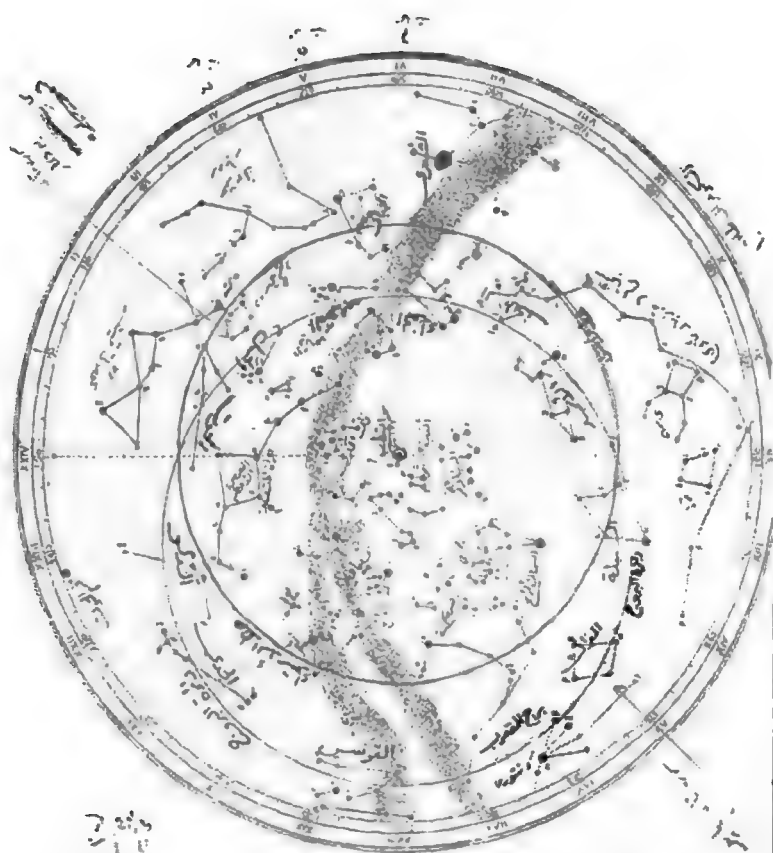
کەلۆه‌کان (الابرار)

خودای مەزن دەفەر مووی: بسم الله الرحمان الرحيم (ولقد جعلنا في السماء
بروجا وزيناها للنّاظرين* حجر - ١٦)

یا خود دەفەر مووی: (والسّماء ذات البروج* والیوم الموعود* سورة البرج)
کەلۆ یە خود برج - چیه:

کەلۆ هەریە کەیان لە کۆمەڵە ئەستێرە یەک پێک دێن دابەشکراون بە دوازدە ناوچه
کە هەریە کەیان ناویکی تایبەتی هەیە، بە پێی وێنە کە ی وینە ی ئەم کەلوانە
وە هەمین تەنها بۆ ناسینە وە ی شوینە کە یانە.

ئەستێرە یەکی یە ک جەر زۆر لە ئاسمانە کان هەیە خودای مەزن چەند
کۆمەڵیکی کردووە بە - کەلۆ - کە وە کو کۆشک کۆشک لە سەر یە کن لە شیوە ی
بازنە دا. ئەم کەلوانە هەموو حیساباتی زەمانە دەردە خەن هەر لە تروو کە یە وە
تا ملیۆنە ها سال.

[illegible]

•

5. 1950

33

یہ وہ ہے جو کہ ہم کو اپنے لئے
 اپنے لئے ہم کو اپنے لئے

[illegible]

جولانی زهوی: خولگهی زهوی به‌دهوری خویدا، خولگهی زهوی به‌دهوری خویردا، خولگهی که‌لوه‌کانیش هیه که‌ماوه‌که‌ی /۲۵۸۰۰/ سأنه به‌واته‌ی زاناکان.

ههزره مانه و کەلوێک دەبیته سه‌ری به‌هار واته کەلوه‌کانیش جی‌گایان ده‌گۆڤن. له‌سه‌رده‌می بابلیه‌کان کە‌لووی - گە - سه‌ره‌تای به‌هار بووه به‌لام ئیستا کە‌لووی شه‌ک (حمل) سه‌ره‌تای به‌ه‌اره. زاناکان ده‌لێن سالی / ۲۲۰۰/ کە‌لووی نه‌هه‌نگ ده‌بیته سه‌ره‌تای به‌هار، به‌پێی خولگه‌ی کە‌لوه‌کان هه‌ر کە‌لوه‌به / ۷۱/ سائو ۲۴۳ پۆژ و / ۱۶/ خوله‌ک یه‌ک پله به‌ پاشاده‌دات چونکه هه‌ر کە‌لوه به / ۲۱۵۰/ سال جی‌گای خو‌ی ده‌گۆری و خودای مه‌زن له قورئاندا ناماهی پێ‌کردوه (والسما‌ء ذات الرج‌ع والارض ذات الص‌دع * الطلاق ۱۲) باسی زه‌ویمان کرد که کیشوه‌ره‌کان شکیان گو‌پاوه، ئاسمانیش گه‌رانه‌وه‌ی هه‌یه‌که له‌باسه‌که‌دا ده‌رده‌که‌وی، وه ئه‌گه‌ر ئه‌و گه‌رانه‌وه‌یه هه‌موو سال سه‌ره‌تای سال کە‌لووی - حمل - شه‌ک نه‌ده‌بو ک‌شو هه‌وای زه‌ویش گو‌پانی به‌سه‌ر دانه‌ده‌هات. هه‌رکە‌لوه‌کان وایان به‌سه‌ر دانی‌هت به‌لکو له‌گه‌ل ئه‌و گو‌رانکاریه شوونی جه‌مسه‌ره‌کانی زه‌وی به‌رامبه‌ر ئه‌ستیره‌کان ده‌گۆری، بۆ نمونه زاناکان ده‌لێن: پێش / ۵/ هه‌زار سال ئه‌ستیره‌ی کلکی حه‌زیا به‌رامبه‌ر جه‌مسه‌ری باکووری زه‌وی بوو، به‌لام ئیستا ئه‌ستیره - جه‌دی - به‌رامبه‌ر جه‌مسه‌ری باکو‌ره پاش - ۵ - هه‌زار سالی دی‌که یه‌کی له ئه‌ستیره‌کانی کۆمه‌لی - قیقاوس - ده‌بیته ئه‌ستیره‌ی جه‌مسه‌ری باکو‌ر، ئه‌م گو‌رانکاریانه وا ده‌کات که مه‌رک‌ه‌زی موگنه‌تیسی زه‌وی بگۆری، واته ئاوو هه‌وای ناوچه‌که‌کانی زه‌ویش گو‌رانی به‌سه‌ر دادی، بۆ نمونه هه‌ر له کوردستان به‌پێی راپۆرتی شوینه‌واری دۆزراوه‌کانی - به‌رده به‌له‌که - ناوچه‌ی چه‌مه‌مال

دهری دهخه ن كه / ۱۰۰ / ههزار سال پيش ئه مړو كوردستان ئاوو ههواى ئيستواى هه بووه. دوزراوه كانى سه ره تاسه رى جيهان ئه م راستيه ده سه لمينن، چونكه ئيسقانى زه به لاهيان له شوينه سارده كان دوزيوه ته وه كه مليونه ها سال پيش ئيمړو له ناوچه گهرمه كان ژياون.

كه لوه كان الابرار

كه لووى شهك - كاوپر - حمل

ئهم كه لوه له / ۱۷ / نه ستئهم كه لوه له / ۱۷ / نه ستيره پيكديت جواريان له سه ر پشتنى وينه كه سيانزهش له ناوه وه. دوو نه ستيره گه شهكه ناويان - شريطين - يه كيان له ويتر گه شتره، نه ستيره ي - حمل - له سه ر ناوچه وانبيه تى، هه روه ها نه ستيره ي - بطين - لاسه ر دهنده ي پشنيه تى. ئهم كه لوه نيشانى سه ره تاى به هاره. ئه و وهخته خوړ له سه ر هيلى ئيستوا به ره و باكوور هه لده كشى پاش نه ودى به ۹ پوژ هيلى ئيستوا ده بري واته له / ۱۲ / مانگى - مارت - ده ست پينده كات له ۲۱ مانگ ته واو ده بيت.

كه لووى - گا - الثور

ئهم كه لوه له ۳۲ نه ستيره ي تاك و جوت پيك ديت، جاران ئهم كه لوه سه ره تاى به هار بوو سه رده م بابليه كان. نه ستيره كانى به م شيوه يه ن: -
 ۱- كوومه لى پيرو (ثريا) ئهم كوومه له كهوت نه ستيره ي گه شى دياره، به لام له راستيدا له / ۱۰۰ / نه ستيره زياتره، پانى ئه و كوومه له به / ۳۵ / سالى روناكى مه زنده ده كرى به لام له بهر دوورى و بچووك دياره. هه روه نه ستيره كى گه وره (سديم) له ناويا هه يه كه دوو به شه (تيتا - ب - سيگما - شهش) ئهم

ھەررە ۋە ھەركەت چارۋىگەرچە سىيى لە ناو تەلەسكۆب ديارە. پىرو لەگەل
كۆمەلەكەيە بەلام، پاشماۋەيەك بىز دەيىت ھەتتا سەرەتاي ھاوين دەرنەكەي،
ۋە ھەر ئاۋا ئايىت بە ئاسمانەۋەيە تاسەرتاي زستان كە ئاۋابوۋ لەسەر كەل
ھەيوانە كىيى تىدەكەي خەلكى دەچن بۇ راۋ.

۲- ئەستىرەي دوۋىران- گەش ترين ئەستىرەي كۆمەلەكەيە زاناكان
دەللىن/۶۸/ سالى روناكى دوۋرە تىرەكەي بەقەدەر /۴۵/ ئەۋەندەي تىرەي
خۆرە.

۳- لەناۋ كەلۈكە چەندىن كۆمەللى ئەستىرەھەيە ۋەكو كۆمەللى - قەلامس كە
/۱۳۰/ سالى روناكى دوۋرە.

۴- ھەررە ئەستىرەي - سەرەتان- لەناۋ ئەم كۆمەلە چەندىن ئەستىرەي -
نيترونى ھەيە /۷۰۰/ سالى روناكى دوۋرە. (الكون العميق- د. على الامير
ص ۲۲۷-۲۲۸)

كەلۈي جىوك- التوئمين- جىمىنى

ئەم كۆمەلە لەۋىنەي دوۋ مىندال دەچى كە باۋەشيان بەيەك كىردوۋە، ژمارەي
ئەستىرەكانى /۲۶/ دانەيە. ئەستىرەكانى كۆمەلەكە زۆر بەيان دوۋ يان چوار
چوار بەيەكەون. ھەسارەي - ئورانئوس لەسالى -۱۷۸۱ كاتىك بەنزيك ئەم
كۆمەلەدا تىپەري دەكرى رەسەد كرا ھەرۋەھا ھەسارەي - پلوتون- لەسالى
/۱۹۳۰/ ھەر لە نزيك ئەم كۆمەلە رەسەد كرا. گرنگترين ئەستىرەي كۆمەلەكە ئەمانەن:-

۱- جۇتە ئەستىرەي / كەبەەرەبى پەي دەللىن (ھەقە) بەيۋنانى - كاستور
ئەم جووتە ئەستىرەيە لەسەر دەم و چاۋيەتى، كەدوانەن لەدەۋرى
يەكخولدەدەن بەماۋەي /۳۰۶/ سال جاريك لە دوۋرەۋە ۋەكو يەك ئەستىرە
ديارن /۴۳/ سالى روناكى دوۋرەن /۱۱/ جار لە خۆر گەرەترن.

ARIES

Fig. 22.

'a A b'
facing p. 111

TAURUS

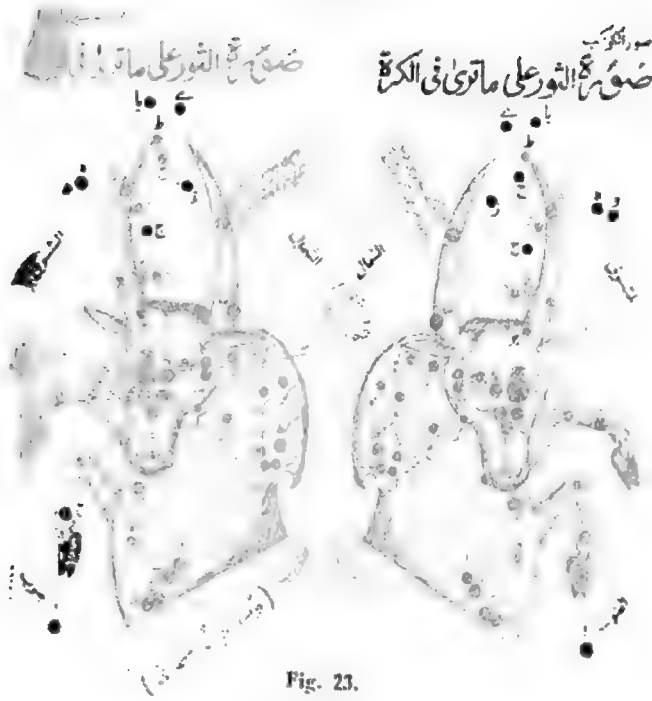
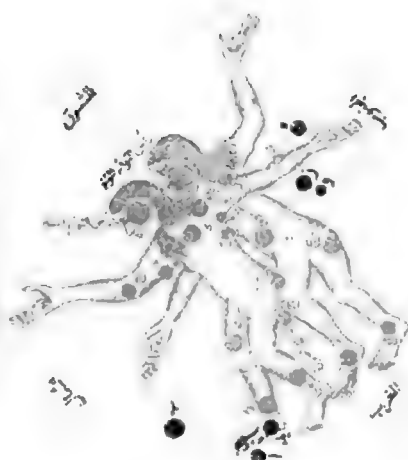

Fig. 23.
a & b.
Facing p. 185

GEMINI

صور الكوكب
لأول المسير في
صورة التوأمين على ما ترى في الكثرة

صور الكوكب
لأول المسير في
صورة التوأمين على ما ترى في السماء

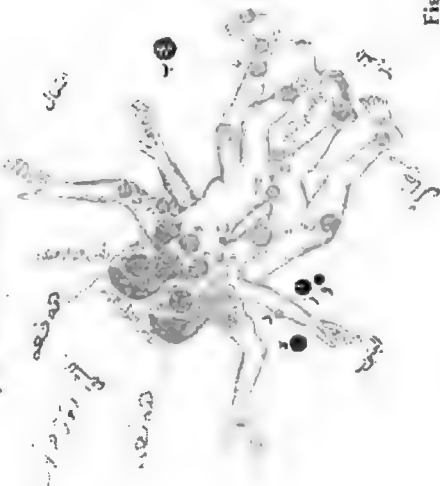

Fig. 24.
(a & b)
Fig. 24.

- ۲- جۆتە ئەستىرەى ھىنە- كە ئەمانەش چووتن لە ئەستىرە گەرەكان
 حىساب دەكرىن كە پىيان دەلەين سوورە زەبەلاحەكان (المارد الحمراء)،
 ھەرۈھە پرۆشك ھاوئىژن لە جۆرى ko كە /۳۵/ سالى روناكى دوورن.
 ۳- جووتەى - و - ۶ ئەمانەش لەسوورە زەبەلاحەكانن بەلام لەبەر دوورى كز
 ديارن،
 ۴- جووتە ئەستىرەكانى سەر لاقى پىياندەلەين - بەخاتى - خرخال.

كەلووى قرژال

ئەستىرەكانى ئەم كەلوو لەبەر دوورىان كز ديارن - ۹- دانەيان كەوتونەتە
 ناو وئەكە چوارىيان لەدەرەوھى وئەكەن. ئەستىرەيەك لەناوى ھەيە پىي
 دەلەين- نثرە- كە دوانى لەدەرەوھن پىيان دەلەين - ھمارين- واتە ئاخورو
 دووگەر، لەدەرەوھى ئەوانە ھەورىكى ئەستىرەى ھەيە (السديم النجمى)
 كۆمەلە ئەستىرەك ھەيە پىي دەلەين - m۴۴ - كەوگە پوورەى ھەنگ واىە.
 حىساباتى مانگى ھاوین لەم كەلوو دەستپىدەكات كە خۆر دەگاتە سەرى ئەم
 كەلوو واتە /۲۲/ حوزيران، دريژ ترين پوژ دەبيت و ھاوین دەست پىدەكات
 وەخۆر چىدى ھەوراز ناپوا لەو كەلوو ئەم جارە وورە وورە خۆر دىتە خوار
 ديسانەو بەھامان شىوھى سەرەكەوتنى تادەگاتەو - زستان.

كه‌لووى شير

ئەستىرەكانى ئەم كۆمەلە / ۲۷ / دانەيە كە زۆر بەيان گەش و جوانن. دوورى كۆمەلەكە / ۵۶ / سالى روناكيە وەھەندى لە ئەستىرەكان دوورتەرن.

۱- قەلب / دلى شيرەكە لە ھەموويان گەرەترە.

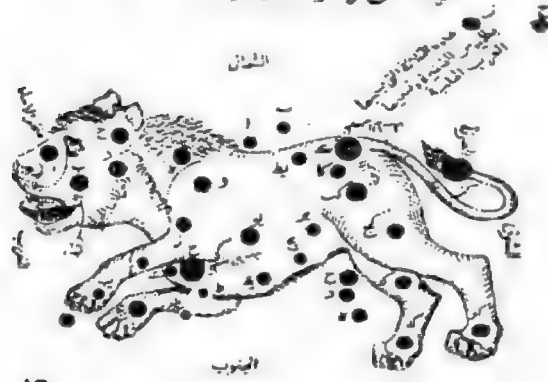
۲- زېرە / جاران كاروانەكان لەبىابان كەردوويانە بەنیشانە تاريگيان لى وون نەبىت، دوو ئەستىرەى بچووكى لەتە نىشتە پىي دەلىن - خەزتان.

الترفە / كەوتۆتە سەر دەموچاوى وىنەكە، دوو ئەستىرەى تەنىشتى پرۆشك ھاويژن بۆلاى دلى شيرەكە جاران بە توورەى شيرەكەيان لەقەلەم دەدا، زاناكان دەلىن لەيەك چركەدا - ۷۰ - پرۆشك دەھاوين.

لەسالى ۱۵۱۰ ئەستىرەيەك لەم كەلوو زۆر بە شەوق كەوت بە نويزى نيوەرۆ ديار بوو پاشان بزر بوو، زاناكان دەلىن تەقيووتەو لە ناو چوو.

LEO

شور الكواكب
صورة الأسد على ما ترى في السماء
نظر المصور في

صورة الأسد على ما ترى في السماء

Fig. 26.

(a & b;

Isis, p. 182

CANCER

صورة الكواكب
لأبي السينا تصويرها
صورة السرطان على ما ترى في الكرة
الشمس

صورة السرطان على ما ترى في السماء

Fig. 25.
"a & b"
facinus p. 173

كەلۈۋى فەرىك - العذراء

ئەستىرەكانى ئەم كۆمەلەيە ۋەكو شىكلى - ل - دەچىت، ژمارەى
ئەستىرەكانى نىكەى /۲۶/ دانەيە ھەموۋيان ووردن تەنھايەكى زۆر گەشى
تىدايە كە پىي دەلّين (سماك الاعزل) واتە پراۋچى بى چەك /۲۲/ سال روناكى
دوورە. نيوان ئەو كۆمەلەو كۆمەلى - وورچى گەورە ئەستىرەيە ھەيە زاناكان
ناويان ناوہ شارىشاران (مجره المجرات) تىرەكەى /۱۰۰/ مليون سالى پوناكى
يە ھەندى لە زاناكان كۆمەلى فەرىك بەناوہندى ھەموو فەك دادەندى.
(الكون العميق د. على الامير مجاميع الصيف ص ۲۳۹)

كەلۈۋى تەرازو

ئەم كۆمەلە لە /۱۵/ ئەستىرە پىك دىت كە ھەوتيان لەدەرەۋەيە ھەشتيان
لەناو كۆمەلەكەن ئەستىرەكانى - تەرازو - زۆر گەش نىيە بەھۋى كۆمەلى .
دووپشك دەدۆزىتەۋە. ئەم كۆمەلە كۆمەلى پايىزن، لە /۲۲/ مانگى ئەيلول
خۆر لەگەرەنەۋەيدا لەم ئەستىرەنە ميوانە ئەوسا كۆمەلەكە بەگشتى لە ئاستى
ھىلى ئىستوا دەبىت ھەندى لە ئەستىرەكانى ناويان لىنان، ئەو دووانەى
كەكەوتوونەسەر قاپى تەرازوۋەكە پىيان دەلّين (زەبانى)، ھەرۋەھا ئەو سى
ئەستىرەى كەلەيەك رىزن پىيان دەلّين(ئەكلىل). شاعىر دەلى:-

لەناو كوردان تەرازوو   لەناو غەربان مىزان

شەو پوژ بەرامبەر دەبن   لەبەھارو پايزان

ئاۋى گۆزە خۆش دەبى   بىخۆنەۋە نازيزان

كەلۈۋى دوۋپشك

ئەم كەلۈۋە كۆمەلى پايىزە لە /۲۱/ ئەستىرە پىك دىت لە تەلەسكۆب ۋەكو ملوانكەى گەۋھەر ديارن، ھەريەكەى ناۋى خۆى ھەيە :-

۱- نياط - قلب العقرب

ئەم ئەستىرە قەبارەى زۆر زەبەلاخە بەلام چىرى تەنەكەى كەمە زۆر پتەۋ نىيە لە دوورەۋە ۋەكو پشكۆى ئاگر ديارە بە تەنى - كاربۇن دەورە دراۋە زاناكان دەلىن گەرمى سەر پروۋەكەى /۹۰۰۰/ پلەى سانتى گرادە تىرەكەى /۵۶۳/ مليون كم دەبىت /۴۰۰/ جار لە خۇر گەۋرەترە. ئەم ئەستىرە دۇستىكى ھەيە لە خۆى بچوۋكتەرە، پەنگى كەسكى زىمرودىە لە دەۋرى خۇل دەدات /۴۰۰/ سالى پوناكى دوورن. لە نزيك ئەستىرەكە چەند كۆمەلى ئەستىرەى ھىشۋويى ھەيە كە ھەريەكەيان لە دەيان ئەستىرە پىك دىن، ۋەكو كۆمەلى (m۷/m۶/m۵/m۴) كۆمەلى جەۋت لە ۸۰ ئەستىرە پىك ھاتوۋە.

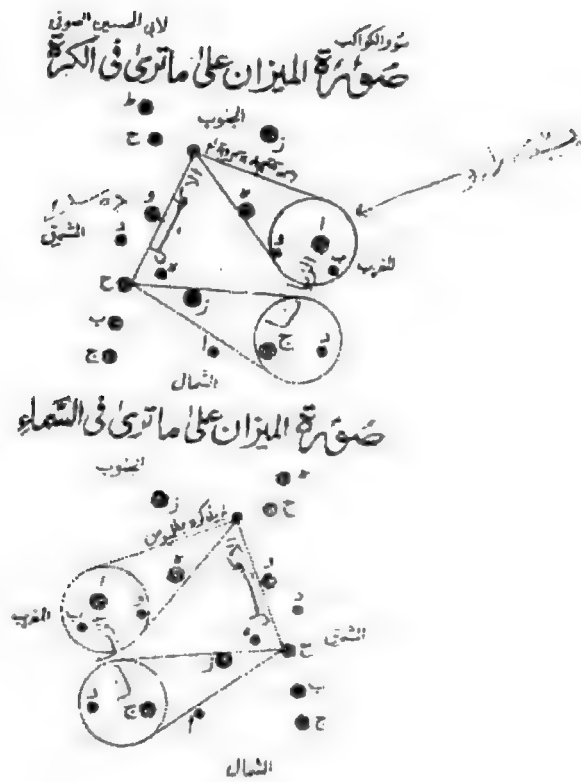
۲- ئەستىرەى - شوۋلە -- لە ۋىنەكە لەسەر كلكى دوۋپشكەكەيە دەرکەۋتنى ئەمانە نىشانەى ھەنجىر پىگەيشتە: ھەروەھا مەنزىلەى مانگن.

(الكون العميق - مجاميع الخريف ص ۲۵۸-۲۵۹)

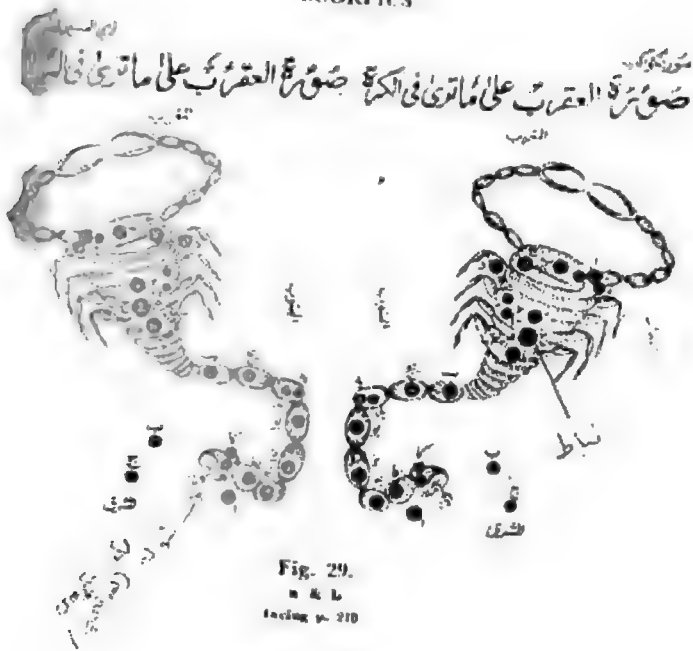

Fig. 27.
 n de la.
 facing p. 199

LIBRA

SCORPIUS

كەلۈۋى كەۋان

ژمارەى ئەستىۋەكانى ئەم كەلۈۋە /۲۱/ دانەيە كەپۈۋەرەكى زۆرى داگىر
كردۈۋە لە مرقۇقىكى ئەفسانەيى دەچىت، كۆمەلەكە بەناۋەندى رىگاي
كاكىشان دەژمىرىن لەناۋ ئەو كەلۈۋە ئەستىۋەى - ئۆمىگا ھەيە كە دە ھەزار
سالى پوناكى دوورە، ھەروەھا ھەورە ئەستىۋەى ھۆر (سەدىم الھور) لەو
كۆمەلەيە. بىجگە لەمانە چەندىن كۆمەلە ئەستىۋەى ھىشۋوى ھەيە ۋەكو
(m۱۷/m۱۸/m۱۳) كەھەر ادەيان ئەستىۋە پىك دىت.

(الكون العميق ص ۲۵۱ مجله الفیصل عدد ۱۱۴ حزيران ۱۹۸۵ السدائم)

كەلۈۋى كارژەلە - جدى

ئەم كۆمەلە /۲۸/ ئەستىۋەيە ميوانى خۆر لەم كەلۈۋە سەرەتاي زىستان و
كورتىرەن رۆژەۋاتە /۲۱/ كانونى يەكەم ھەموو سالنامە كوردىەكان لەم كەلۈۋە
سالنامەكەيان دانائە ۋەكو سالنامەى - گەپاۋى - لە ئاسمان لە شىۋەى
ۋورگىكى زەبەلاح دەچىت ئەستىۋەكان زۆر كز ديارن لەبەر دوورىان بۇ نمونە
ئەستىۋەى - ذنب - ۴۶۵ سالى پوناكى دوورە جاران وازانرابوكە - ۵۰ سالى
روناكى دوورە. لەسەر قۆچەكانى دوو ئەستىۋەى تر ھەن كەبرىك لەۋانى تر
گەشتىرەن پىيان دەلەين - سعد - الذابح - كەمەنزىلەى مانگن. ئەفسانەى كۆن
وايان لەقەلام داۋە كە مرقۇ لەو كەلۈۋە ھاتۆتە سەر دونيا ۋەدەگەرىتەۋە
ئەۋى.

47

کهلووی دهولک

ئەستیرەکانی ئەم کەلوو پو بەرێکی زۆریان هەیە، لەوینەیی کەسێکدان کە بۆریەکی ئاوی بە دەستەوه دەبێت، ژمارەیی ئەستیرەکان/ ٤٢/ دانەییە کە زۆر بەیان ناویان هەیە چونکە حیساب گری قەیمەکان حیسابی کەش و هەوایان پیداناوێ ئینجا نازانرێت کە راستە یان ناوی ئەستیرەکان بەم شیوەییە: -

١- سعد البلح/ سەئد دانە ئەستیرەیی سەر دەستین

٢- سعد السعود ئەستیرە کە لە سەر شانییەتی.

٣- سعد الملك/ ئەستیرەیی سەر شانی راست

٤- سعد الاخيه/ دوو ئەستیرەیی قورگی بۆریە کە دەرکەوتنی ئەم دوو ئەستیرەییە گیان لە بەری خۆین سارد جۆلەیی تیدا کەوی.

کهلووی نەهەنگ - حوت

ئەم کەلوو / ٣٤/ ئەستیرەیی کز پێک هاتوو لە شکلی دوو ماسی گەورە. زۆر بەی خۆر گیران و مانگ گیران لە کاتی دەرکەوتنی ئەم کەلوو روویداو، هەر لەبەر ئەوەیە کە هەریەکیان کە گیراوە گوتویانە نەهەنگ قوتی داو.

هاتنی ئەم کەلوو بەرامبەر مانگی رەشەمەیی کوردیە. گەر لەم کەلوو دا باران ببارێت سائی خوش دەبێت. پێشینان ووتویانە مندا لیک لەم کەلوو دەبێت منالیچکی توندو تۆل دەبێت.

قەسەو باسی زانا کە لە سەر ئەوەیە کە سالی / ٢٢٠٠/ کەلووی نەهەنگ دەبێتە سەری بەهار، ئیستا ئەم کەلوو دوا یین کەلوو لەرێژدا.

(الکون العمیق ص ٢١٦ - ٢١٧ مجامیع الشتاء)

AQUARIUS

صورۃ سائیکس علی ماتری فی الکبر
صورۃ الکواکب

AQUARIUS

۱۷۵۱

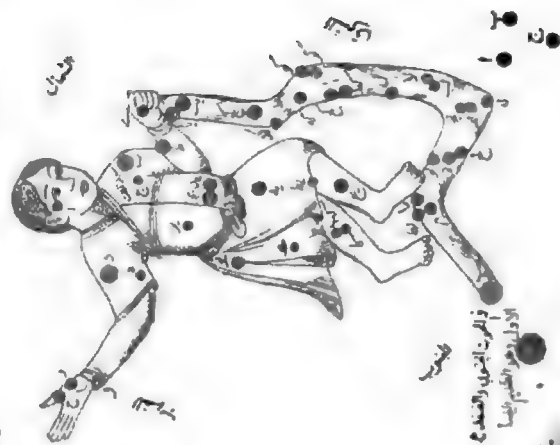

Fig. 32

كۆمەلى ئەستىرەگە ورەكانى باكوور

پاشى ئەۋەى كۆمەلى ئەستىرەكانى كەلۈكانمان باس كىرد، كۆمەلەكە
كەۋىتتە ناۋەند ھەردو كۆمەلى باكوورو باشوور. كۆمەلى ئەستىرەكانى
باكوور برىتتىن لەمانە كەۋتۆتە نىۋەى بازىنەى باكوور.

كۆمەلى وورچى گچكە

ئەم كۆمەلە كەو تۆتە بەرامبەر جىمىرى باكوورى زەمىن، لە ھەوت ئەستىرە
پىكھاتوون كە پىيان دەلەن - بنات نەش الصغیر - لە شىۋەي مەقلىدان.
ئەستىرەكانى بەم شىۋەيە ناسراوون: -

۱- الفرقدان - واتە دوو ئەستىرە سەر شەپىلكى وئەكە، كە يەكيان لە
يەكيان گەورە ترە.

۲- ئەستىرە - جدى - ياخود ئەستىرە جەمسەر، ئەستىرەكە زۆر ناۋى
ھەيە، پۇلارىس - ۇلف - خوشاب - ئەستىرە قىبلە، چونكە قىبلە پى
دەزاندەرى. ئەم ئەستىرە لە راستىدا دووان لە دەۋرى يەكتر خولدەدەن يەكيان
لە ۋىتر گەورەترە بەلام لەبەر دوۋرى ۋا ديارن كە يەك ئەستىرە، دوۋرىان بە
/۶۸۰/ سالى پوناكى مەزىندە دەكرى، گەورەكە تىشكەكەي لە جۆرى f۸ واتە
لە گۇراندایە، ھەروەھا لە گەورە زەبەلاحەكانە (المارد الحمراء).

(الفلك العام عبدالحميد سماحه خ ۲۰۰)

کۆمەلە وورچی گەورە

ئەم کۆمەلە لە ۲۷/ دانە پیکدیت، کەحەوتیان لەھەمان گەورەترو پرشنگدارن
وہ لە شیوہی - مەقلیدان - وە پێیان دەلێن - بنات النعش - گواہ کابرایەک
تەنھا حەوت کچی ھەبوو بە تەنیا ژیاوون، کەبابەکە مردووہ مەیتی بابیان
ھەلگرتووہ بۆ سەر قەبران.

ئەستیرەکانی ئەم کۆمەلە ھەردەم لەدەوری ئەستیرەکانی وورچی
گچکەدەسوورین. ئەستیرەکانی ئەم کۆمەلە یە بەم شیوہیەن:-

۱- قائید/ یەکەم ئەستیرە کەلکی وورچەکە/ ۲۱۰/ سالی رووناکی دوورە.
۲- عەناق- یاخود میئزەر یاخود- سیاکۆش- ئەستیرە یەکی گچکە لە
نزیکی ھەییە بەناوی - سوھا- جاران خەلکی خۆیان تاقی دەکردوہ بزانن
کێدەتوانی بیبینی.

۳- جوون یاخود - لیوٹ- ئەمە/ ۶۸/ سالی رووناکی دوورە.

۴- دوو ھەورە ئەستیرە زەبەلاح لە ناو کۆمەلەکە ھەییە یەکیان لای سەری
وورچەکە یە پیدەلێنە ھەورە ئەستیرە (البوم) سدیم البوم گوندە بوو کە
دوو ئەستیرە چاوی وورچەکە یە لەناویدا یە، ھەورەکە بە ۹۷m ناسراوہ.
لەسەر پاشەلێ وورچەکەش ھەورە ئەستیرە ۸۱m ھەییە. زاناکان دەلێن ئەم
ھەورانە پاشماوہی ئەستیرە گەورەن تەقیونوہ و لە ناو چوون.

کۆمەڵی تەنن - ھەزیا

ئەم کۆمەڵە ھەکو ھەزیایەکی درێژو گەورە دەورە ئەستێرەکانی وورچی
گچکەیان گرتوو ھەزاران گوتراو ھە ھەسەوانی ھە ئەستێرە - جدی - قوتب
دەکات. ژمارە ئەستێرەکانی / ۳۱ / دانە ھە. ھە ئەو پیت و ناوانە
کەلەوینە ھە دیارە ھە بەر زانی ھە ھە ھەو، دووری، شوینی ھە ھە ئالەتی
ئەستێرە - چونکە ھەزاران ئەم ئالەتە ھە ھە ھەو ھە ھە ھە ئالەتە ھە ھە ھەو.

PLATE NO. 14

Ulugh Beg Royal Library Codex

[Bib. Nat. Paris 5036]

A Specimen of the illustrations of
Constellations out of which the blocks were
made for this edition.

Folio 23 - Ursa Minor

(cf. printed illustrations Fig. 1 a & b)

URSA MAJOR

لاني للعين الصوفى

سوس الكواكب

صوتع الذالكبر على ماترى فى السماء

Fig. 2.

b

between P. 34 & 35

DRACO

لاي الصين العربي
 صور الفخار
 صومر التنين على ما ترى في السماء
 النسل

Fig. 3.

(h)

between pp. 41 & 42

كۆمەلى قىقاوس

ئەم كۆمەلە لەسەر نەخشەى فەلەكى وەكو زەرف و كاغەزى كراو دەچىت لەو كۆمەلانەى كەدەرەى بازىنەى فەلەكى باكوورىان گرتوو و ژمارەى ئەستىرەكانى /۱۳/ دانەيە. ئەستىرەى (د) كەلەسەر شانىەتى زاناكانى سەرسام كەردوو چۈنكە جارى وا ھەيە زۆر كزە جارى وا ھەيە گەشە ئەم ھالەتە پىنچ رۆژ و ھەشت خولەك دەخانىت. زاناكان دەلەين پاش /۵/ ھەزار سالى دى يەكى لەو ئەستىرانە دەيىتە ئەستىرەى جەمسەر لەجيانى ئەستىرەى - جەدى - (الكون العميق ص ۲۳۴ د. على الامير)

كۆمەلى العواء - بووق ليدەر

ئەم كۆمەلە /۲۳/ ئەستىرە پىك ھاتوو زۆر ناوى لىندراو وەكو (عەناز - صناج حارس الشمال - اركتۇرس - كاروانكوژە). كۆمەلەكە لەسەر نەخشەى فەلەكى وەكو كۆلارەى مىدالان دەچىت.

ئەستىرەى - السماك الرامح - كەوەكو ئەلماسى زەردە پىش بەيان دەردەكەوى تىشكەكەى ئەوئەندە بەھىزە لە - جامىعەى ھار فۇرد - تىشكەكەيان گواستەو سەر زەوى بەھوى ئامىرىك، كە جەرەسىكى بچووكيان پى بەگەر خست.

ئەستىرەكە /۴۰/ سالى رووناكى دورە /۲۴/ جار لە خۇر گەرەترە، گەرمى سەر پوھەكەى بە /۱۵/ ھەزار پلەى سانتىگراڧ مەزىدە دەكرى. زۆر چىرۆكى سەير لەسەر ئەم ئەستىرەيە ھەيە كە لە كوردەوارى ناويان ناوہ - كاروان كوژە - ئەستىرەى دووھى كۆمەلەكە لەسەر قولى ويئەكەيە پىي دەلەين

(ابسلۆن^۵) ئەويىش لەسوورە زەبەلاحەكانە. لەنيوان كۆمەلى وورچى گەرە
ئەم كۆمەلە ھەرە ئەستىرەيەكى گەرە ھەيە بەناوى (سديم m^o).
كۆمەلى اكليل ياخود فەكە كەرەكو پىتى (u) دەچى لەنزىك كۆمەلى عەوايە،
كە ژمارەى ئەستىرەكانى، ھەشت دانەيە، كە ھەمويان كزن.

CEPHEUS

لاني المسين الصوفي

صمد الكواكب

صنوبر لا قيعا وس على ماتوي في السماء

Fig. 4

(b)

between pages 47 & 48

BOOTES

Fig. 5.

(b)

between pages 50 & 51

كۆمەلى ھەرقەل - الجائى

ئەم كۆمەلە لە ۲۸/ ئەستىرەيە پىكدىت كە زۆر بەيان جۆتەن ياخودتۇپە
لتۆپەل بەيەكەوەن، لەوانە كۆمەلى خرەكان (المجاميع الكرويه) لەجۆرى m۱۹
ئەستىرەي سەرەكى كۆمەلەكە كە پىي دەلئىن - كلب الراعى - سەگى شوانان
زاناکان دەلئىن لە سوورە زەبەلاحەكانە تىرەي ۴۵/ بليۇن كم / ۳۰/ ھەزار جار
لە خۆر گەرەترە كە ئەستىرەيەكى لەدوورە دەسورى كەلە شەمولە سىپىەكانە
(الاقزام البيض) واتە چىرى تەنەكەي وتىشكەكەي زۆر بەھىزە.

كۆمەلى شلياق

ئەم كۆمەلە لە ئەستىرەكانى ھاوين دەژمىرى، ژمارەي ئەستىرەكانى ۸/
دانەيە يەكى لە ئەستىرەكانى زۆر گەرەيە لەسوورە زەبەلاحەكانە ۲۶/ سالى
پوناكى دوورە، پىي دەلئىن - فيگا - كاتى ئاسمان وەك ھى زەوى نىە زاناكان
دەلئىن پاش / ۳۰۰/ ھەزار سال ئەمجار لەخۆر نزيكدەيىتەوہ.
ئەستىرەي دووہم لەگەرەيى لەسەر پانى ويئە كەيە پەنگى پرتوقالىو زەردە.
زاناکان دەلئىن ھەورە ئەستىرەكى ئەلقەيى لە ناويا ھەيە كەلىكۆلىنەوہ
لەسەرى بەردەوامە. (الكون العميق مجاميع الصيف ص ۲۴۲-۲۴۳)

كۆمەلى مريشك - الدجاجة

ئەم كۆمەلە لە ئەستىرەكانى ھاوينە ، ژمارەي ئەستىرەكان ۱۷/ دانەيە وەبەم
شيوەيە ناسراون.

۱- ذنب/ كلك ئەستىرەيەكى زەبەلاحە لەخۆر گەلى پرشنگدار ترە لەجۆرى
A۲ لەبەر دوورى كە / ۱۶۰۰/ سالى روناكيە زانىارى تەواوى لەسەر نىيە.

۲- بیریه- رهنگی کەسک و زەردە لەبەر دووری زانیاری لەسەر نیە .

۳- نەورەس- کە دوو ئەستێرەن لەسەر بانی، یەکیان بەریگای پێوانەیی لە رینەورەدرکەوت کە لە جوۆری B۶۱ بەخیرایی /۸۰۰/ کم لەیەک تروکەدا بەدووری خۆی خولەدەدات، هەروەها /۱۱/ سالی پوناکی دوورە. ئەستێرەیی دووهمی لای راست لە جوۆری - و- بەرهنگی زەرد و پرتوقالیە /۷۴/ سالی روناکی دوورە. لەناو کۆمەڵی - دجاجە- هەورە ئەستێرەکی تاریک هەیه زاناکان ناویان ناو (کیس الفحم- فەردەیی پەژوو)، شەپۆلیکی دەنگی لەم شوینە رهچاو کرا زاناکان وایانزانی کەدەنگەکە هی دەنیاکی دیکەیه، بەلام دەرکەوت کەدوو ئەستێرەیی ناو هەورەکە لەیەک نزیک بوونەتەو شەپۆلی X۱ فرێدەدەن.

HERCULES

مورخہ ایک

لا بى للمبين السولى

صُورَةُ الْجَاثِي عَلَى مَرْكَبَةٍ عَلَى صَاثِرِي فِي السَّمَاءِ

Fig. 7.

(b)

between pages 43 & 44.

LYRA

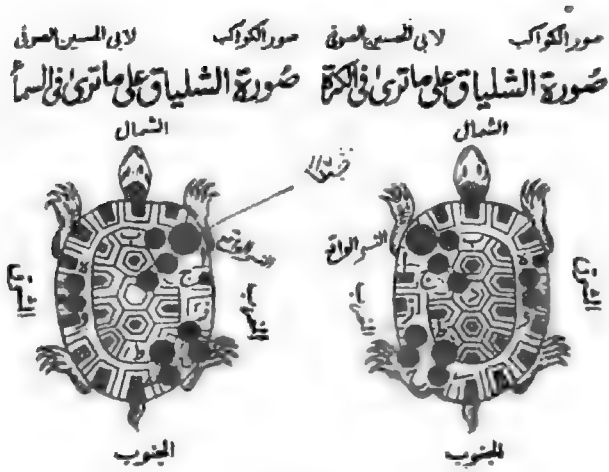

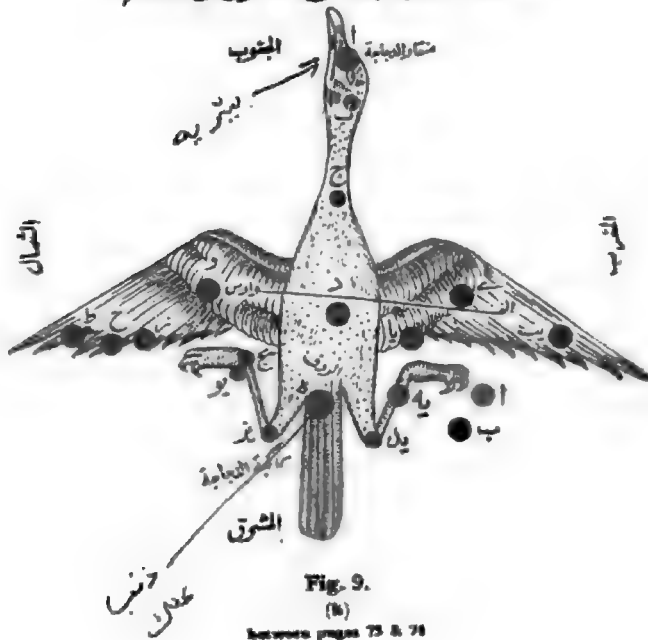
Fig. 8.
(a & b)
facing p. 68

CYGNUS

لاي الحسين الصوفي

صور الكواكب

صورة الكوكب
لاي المسحوق
صورة الدجاجة على ما ترى في السماء

Fig. 9.

(16)

Between pages 75 & 76

كۆمەلى كسيوپيا - ذات الكورسى

شيۋەي كۆمەلەكە ۋەكو ژنيكە لەسەر كورسى دانىشتىيىت، زۆربەي ئەستىرەكانى بەشەوقن ژمارەيان/۱۳/ دانەيە ئەۋەي ناسراون ئەمانەن:

۱- الكف الخضيب / دەستى خەناۋى رەنگى سوورو زەرد لەسەر مەچەكەتى.

۲- كسيوپى / ئەستىرە گەشەكەي سەر كورسىيەكە، ئەمە دوو ئەستىرەيە لەدەۋرەي يەكتەر خولدەدەن لەمارەي /۵۵/ سالدۇ زۆر گەرەن لەسەروى سوورە زەبەلاھەكانە/۱۵۰/ سالى پوناكى دوورە.

۳- ئەستىرەي مەركب / لەسەر چۆكى رەنگى زىمرودىيە ئەۋىش زۆر گەرەيە لەبەر دوورى زانىارى لەسەر نىيە.

لەسەر بازىنەي فەلەكى ئەم كۆمەلە لەگەل كۆمەلى وورچى گەرە بەرامبەر يەكن ئەستىرەي - قوتب - جەدى لە بەيانىاندایە.

سالى /۱۵۷۰/ زانا تىخۇ ئىبراھىمى ئەستىرەكى رەچاۋ كىردوۋە لەناۋ ئەم كۆمەلە كە تىشكەكەي ئەۋەندە زىيادى كىرد ۋە پاشان وونبۈۋە زاناكان دەلىن تەقىۋەتەۋە ۋ لەناۋ چۈۋە پەشماۋەكەي بۆتە ھەرە ئەستىرە (سەدىم).

كۆمەلى قىرساوس - بەرشاوش

وھىنەكە لەسوار چاكنىك دەچى كەسەرى دىۋەكى بىرۈە، ژمارەى
ئەستىرەكانى /۲۶/ دانەيە، ئەستىرەكانى زۆر بەيان گەشە لەھەموان زىاتر
ئەستىرەى (مەندۇزا)يە واتە سەرى غۇل. لە دانىشگاي - امريكى زانا-
ھارۇلۇ شابلى پىشكىنىنى لەسەر كىردۈۋە پايدەگەينى كە ئەستىرەكى پىر و
شكاويە لەيەك چىركەدا - ۵۰ - تا - ۶۰ - پىروسك قىرىدەدات، لە بەھارو مانگى
- اب - زىاد دەكات پىروشكەكان زۆر بەھىزن لەبەر ھەبوونى مەدەى -
مەنغەنىز - لەناويا - ھەرۈھا سەلماۋە كە دوۋانەيە لەدەور يكدى خولەدەن
بەماۋەى - دوو پۇژ - ۲۱ - خولەك ۋە /۱۰۵/ سالى رۈوناكى دوورە ۋ ھەردەم
تىشكەكەى لە گۇرپاندایە، گەرەيى لەسەرۈۋى سوورە زەبەلاھەكانە.
دووكۆمەلە ئەستىرەى - ھىشۈۋىيى لەنزىك كۆمەلى قىرساوسە يەكيان بەناۋ
(C ۸۸۴ ئەۋى تر بەناۋى C ۸۶۶ كەتەلۆك n-g-c)

PERSEUS

Fig. 11.

(b)

between pages 85 & 86

CASSIOPEIA

صور الكواكب
لادب المسين الموق
صورة ذات الكرسي على ما تروى في السماء

Fig. 10.

(b)

between pages 78 & 79

كۆمەلى اندرومىدە - المرأة السلسلة

زاناکان دەلین ئەم كۆمەلە شكلا ئەيە كە وەكو - كەشكەلانى - رینگای كاكيشان زۆرىش بەيەك دەچن وە دوورىەكەي بە /۲۲۰۰۰۰۰/ سالى روناكى لە قەلەمى دەدەن. لەناو كۆمەلەكە ئەستىرەيەكى زەبەلاحى پېرشنگدار ھەيە كە لە ناو دەندە وەكو خۆر، ھەروەھا /۲۲/ ئەستىرەي تىرى ديارى دىكەي ھەيە. لەناو كۆمەلەكە ھەورە ئەستىرەي m۳۱ ھەيە.

زاناکان دەلین كۆمەلى - اندرومىدە - زياتر لە ۱۵۰ كەشكەلانى لە دەورە ھەيە لەبەر ئەو ناو نراو (عنقود - مجرى - كەشكەلانى ھيشووي).

كۆمەلى پىچاوس - مايىنى گەورە

ئەم كۆمەلەيە شويىنىكى زۆرى داگىر كردووە لە /۲۷/ دانە پىك ھاتووە، كە زانا فەلەكەيەكان ئەستىرەكانى دىكەي پى پەچاودەكەن. لەناو ئەم كۆمەلە نزيكەي /۱۶۲/ سەدىم ھەورە ئەستىرەي ھەيە كە /۱۰۰/ مليون سالى پووناكى دوورن چوار ئەستىرە ناسراو كە وەكو چوار گۆشەوان لەوانە:

۱- مەتن (پيش زىنى وولاغ) لەگەورە زەبەلاحەكانە /۸۷/ جار لە خۆر زياترە پەنگى سوورە گوليیە وە دووانەيە، وە نزيكەي /۲۰/ ئەستىرە لە دەورەي ھەيە.

۲- سورە (ناوك) لەگەل كۆمەلى (اندرومىدە) تىكەلە.

۳- جەناح (بال) پەنگى سوورو زمرودىە.

۴- مەنكەب لەسەر شەپىلكىەتى. ئەم چوار ئەستىرەيە زۆر گرنگن. (كەتەلۇج n-g-a (الكون العميق ص - ۸۹).

دوو كۆمەلى مارو مارگر

ئەم كۆمەلە لە ۴۲/ ئەستىرە پىك دىت ، كە زۆر بەيان گچكەن لەناو ئەو
كۆمەلە ئەستىرەك تىشكى زۆر بەھىز بو لە سالى /۱۶۰۴/ پاش چەند رۇژ
نەما و بزر بوو، ئەستىرەى سەر وینەكە زۆر گەرەيە لە جۆرى سەروى
زەبەلاحەكانە جۆرى m^3 تىرەكەى بە /۴۵/ بليۇن كم مەزىندە دەكرى، لە كۇنا
كراوہ بەنیشانەى ھەردوو ئەستىرەى گەلاويز بەسەر لای راست دا تىپەر
دەكات، ھەروەھا گەلاويزى شام بەلای چەپ ، بە (نسق يمانى نسق
شامى) ناودىرن. دوو كۆمەلە ئەستىرەى كراوہ (العناقد المتفتحه)ى
 m^{16}/m^{6611} لەناو كۆمەلەكە ھەيە (الكون العميق ص ۲۴۳-۲۴۴)

ANDROMEDA

لاني الحنين الصوفي

صور الكواكب

كوكبة السلسلة مع كوكبة السمكة الشمالية التي وصفها
بطليموس على ما ترى في السماء
للغريب

Fig. 20.

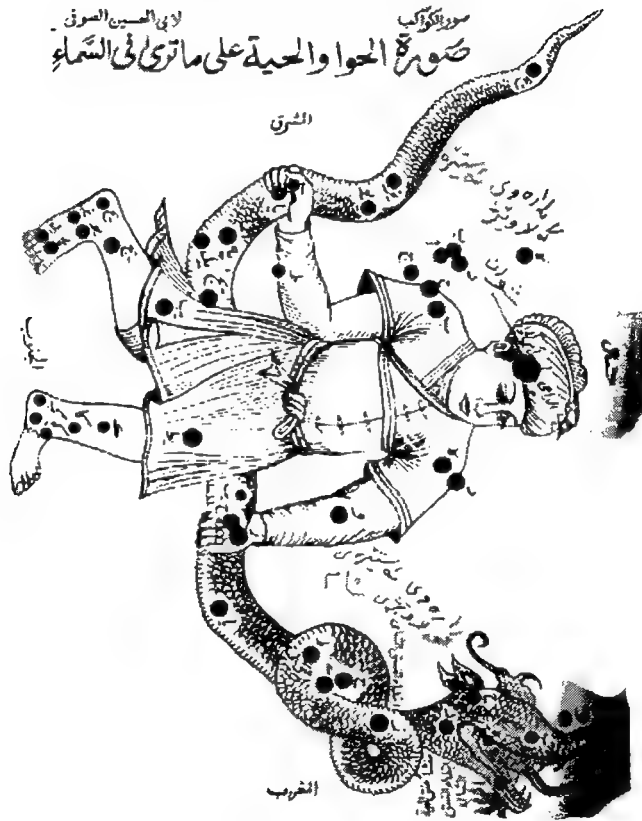
(c)

between pages 152 & 153

OPHIUCHUS AND SERPENS

Figs. 13 & 14.

(h)

between pp. 103 & 104

كۆمەلى ئۆريگا - ممسك الاعنه

ئەم كۆمەلە لە ۱۳/ ئەستېرەيە كەدوانيان لەمەموان گەشتەرە يەكيان پېي دەلېن(الحيون - ئۆريگا) گە دووانەيە بەلام لەبەر دوورى وەكويەك ئەستېرە ديارن، گەرەكە تيرەي بەقەدەر ۱۱/ ئەوئەندەي خۆرە، ئەو يتر نيوەي تيرەي ئەويدييە واتە تيرەي ھەردووكيان ۲۶۰/مليۇن ميلە ۵۲/ سالى روناكى دوورە، روناكيان ۵۰/ چار لەخۆر زياترە.

ئەستېرەيە دووھەمى سەرشانى ئەويش دووانەيە زۆر لەوانى ديكە گەرەتەرە دووانەن بە ۲۷- پوژ جاريك لەدەور يەك خولدەدەن، دوورى ۳۴۰۰/ سالى روناكيە.

دوو كۆمەلە ئەستېرەيە بازنەيى لەناو كۆمەلەكە دا ھەيەكە وەكو مندال گەمەدەكەن بەبازنەيى دەستى يەكدەگرن ئەستېرەكانيش بەم جۆرەن ناو نراون (الاطفال المازحين) لە جۆرى m۳۸ - m۳۷ ناسراون.

كۆمەلى ھەلۇ العقاب

كۆمەلەكە لە ۹/ ئەستېرە پېك ھاتوورە، لە كۆمەلەكانى ھاوينە. گەشتەين ئەستېرە (النسر الطائيرە) ھەلۇ فرەر كە ۱۶/ سالى روناكى دوورە دووانەن لەدەورى يەك خولدەدەن بە ھەوت پوژ يەكيان لە يەكيان گەرەتەرە تيشكدارترە. روناكيەكەيان فيقاويە واتە دەمىك كزن دەمىك شەوق دارن. كۆمەلە ئەستېرەيە كراوھى ھېشوو (العناقيد المتفتحة) m۱۱ لەناو كۆمەلە ئەستېرەكەيە. لەنيوان كۆمەلى - مارو مارگر و كۆمەلى - ھەلۇ - كۆمەلى تير (السهم) ھەيەكە پېنچ دانەيە و ، كەوتۆتە سەر بازنەيە فەلەكى خۆر (الكون العميق مجاميع الصيف) (جارات الشمس ص ۲۴۳ - ۲۴۴ - ۲۴۵)

كۆمەلى دەلفىن

كۆمەلەكە دە دانەيە زستانان باش ديارن لەوینەى صلیبه - ئەستێرەکیان لای
سەرى خاچەكەيە زۆر گەورەيە / ۲۳۰ / سالى روناكى دورە، جالەبەر ئەو
زانبارى تەواوى لەسەر نیه. هەر لەنزیک ئەو كۆمەلە، كۆمەلى سینگۆشە هەيە
- لەچوار ئەستێرە پێك هاتو، پايزان دەردەكەون. (الكون العميق مجاميع
الخریف والشتاء ص ۲۰۹ - ۲۴۴)

AURIGA

صورة الكوكب
لافي المسوي المسمى
صومرة ممسك الأعنة على ما ترى في السماء
الشمال

Fig. 12.

(b)

between pages 92 & 93

DELPHINUS

صورة الكواكب
لا اله الا الله
صورة الدلفين على ما ترى في الكثرة
الشروق

صورة الدلفين على ما ترى في السماء
الشروق

Fig. 17.
(a & b)
Facing p. 116

کۆمەلە ئەستیرەکانی باشوور

ئەم کۆمەلەلە كەوتونە باشووری بازنی - كەلەكان - تادەگاتە جەمسەری باشوور، هەندیکیان لای ئیمە دیار نین بەلام لە باشووری هێلی ئیستوا دەبینرین ئەمەش ناوی هەندەکیانە: -

کۆمەلی کیتۆس

ئەم کۆمەلە بەناو گیانلەبەرێکی ئەفسونی کراوە کەلەناو دەریا دەژی ، ژمارە ی ئەستیرەکانی ۲۲/ دانە، چوار ئەستیرە ی پێشەو لەگەل کۆمەلی - روبار تیکەلە، ئەو ی سەر سەرکەلە ی بە - کف الجزاء - ناسراوە واتە: لە پەدەستی گروو.

لەناو کۆمەلە ئەستیرە ی - میرە - هە یە کەزانیانی سەرسام کردووە چونکە جاری واهە یە شەش مانگ بەشەوقە لەناکاو کزدەبێ پێنج مانگی پێدەچی، خولدانیشی لە گۆراندایە جار هە یە خێرایە جار هە سستە، رووبەریشی لەزیاد و کەمی یە - زانا - فیرکۆس - ئەم نەینیە ی ئاشکرا کردووە، هەر وە هادەلی:

کە / ۴۰۰ / جار لە خۆر گەورە ترە شەمو لە یەکی سپی لە دەورە ی خول دەدات. لەناو کۆمەلە کە - سەدیم - هەر ئەستیرە یەکی گەورە هە یە بەناو ۲۵۳ kGc / ۲۵۳ پوناکی دوورە. (الکون العمیق - مجامیع الخریف - ص ۲۰۹)

كۆمەلى كەرويشك

ئەستىرەكانى كۆمەلەكە دوازده دانەيە، بەعەرشى - كۆمەلى جەوزا - ناسراوہ
ئەستىرەيەكى سەر سەركى بە نىھال ناسراوہ كە لەناو تەلەسكۆب وەكو
دلۇپى خويىنە لەبەر دوورى زانىارى لەسەر نى يە (صور الكواكب ص ۲۸۳
عبدالرحمان الصوفى)

CETUS

لابي الحسين العمري

خوراک و آب

صورة قيطس على ماترى فى السماء

الغريب

وَضِيْعَةُ بَيْلَسِ الْاَسْمَالِ

۱۰۰

5

کفر المومنین
بسم الله الرحمن الرحيم

19

الشرق

Fig. 34.

(b)

between pages 251 & 252

كۆمەلى جەبار - ئايرۇن

ئەم كۆمەلە بەملىوانكەي لوء لوء ناسراوہ چونكە ھەر /۳۸/ ئەستیرەكەي
جوانن

۱- ئەستیرەي ۱-ب- لەبن باسكى و سنگى زۆر لەيەك دەچن وە لە سەرۋوي
سوورە زەبەلاھەكانن تيرەي يەكيان بە /۴۰۰/ مليۇن كم مەزندە دەكرى بەلام
چېرى تەنەكەي زۆر كەمە، گەرميەكەي /۲۰۰۰/ پلەي سانتىگرادە.

۲- رجل الجوزا- گوزىنگ- پوناكى ئەستیرەكە وەكو پوناكى ئاسن لەحيم
كردن وایە ئەوئەندە بەھیزە بەگازى - ھايدروچىن- دەورە دراوہ لەيەك چركە
/۸۰/ ھەزار تەن ووزە فريدەدات، ھەرۋەھا دووانەن /۵۰/ سالى روناكى دوورن
ھەرۋە ئەستیرەكى زەبەلاھى لە نزيكە كە پاشماوہي تەقىنەوہي
ئەستیرەيەكە.

۳- ئەستیرەكانى پشتىنى كە لە كوردەوارى بە تەرازو لەقەلام دەدرى، يەكەم
زىتا-دوانەيە بەشەش پوژ لەدەور يەك خولەدات قەبارەي زۆر گەورەيە /۱۶۰/
سالى پوناكى دوورە. دووہم ئەستیرەكەي ناوئەند كە گەرمى و شەوقى
لەگوراندایە - فيفاويە- ئاسمانەكى گازى - زەكوئيۇ- تيتانيۇم-
ھايدروچىن- ي تىدايە. ئەستیرەكەي ديكە زانىارى لەسەر نى يە . ھەشت
ئەستیرەي زەبەلاھ بەپىز لەسەر شيرەكەي ھەيە. ھەرۋەھا - سديم (راس
الحصان ھەورى سەرە ئەسپ) لەناو كۆمەلەكە كە زاناكان دەلّين لەنزيكەي
/۶۰۰/ ھەزار ئەستیرەو ھەورى تىدايە لەدوو ھەرۋە ئەستیرەو ھەورى تىدايە
لە دوو ھەرۋە ئەستیرە پىكھاتوۋە (الكون العميق ص ۲۲۳-۲۲۴) (الفلک العام
ص ۴۵-۴۶)

(كۆمەلى شجاع مار ماسى) كۆمەلى غراب (قەلەپەش) (كۆمەلى باطنە) (كاسە)
 ئەم كۆمەلەنە ھەرسىكىيان بەيەكەوھن (كۆمەلى شوجاع) ۲۵ ئەستىرەيە وەكو
 مار درىژ بوتەو شويىنىكى زۆرى داگىر كىردوۋە لە باشوورى ھىلى ئىستوا
 ديارە، تەنھا ئەستىرەكى سەر مىلى زۆر بەشەوقە. كۆمەلى (قەلەپەش)
 لەھەوت دانە پىكھاتوۋە، نىزىكەى ۱۵ پلە لەكۆمەلى فەرىك دوورە. كۆمەلى
 (كاسە) ھەوت دانەيە ۳۰ پلە لە كۆمەلى قەلەكە دوورە. ھەرسى كۆمەلەكە
 ھاوينىن. (صور الكواكب / عبد الرحمان الصوفى ص ۳۱۴)

لای الشیخ صوری

صورت الجہاں علی مارتی فی السماء

نجم ساریہ مذکورہ و درون
بلکہ ساریہ مذکورہ و درون

Fig.
(a & b)

صورت الامین علی مارتی فی السماء

Fig. 37.
(a & b)
Facing p. 283

INDEX

3

مفتی محمد رفیع
مفتی محمد رفیع
مفتی محمد رفیع

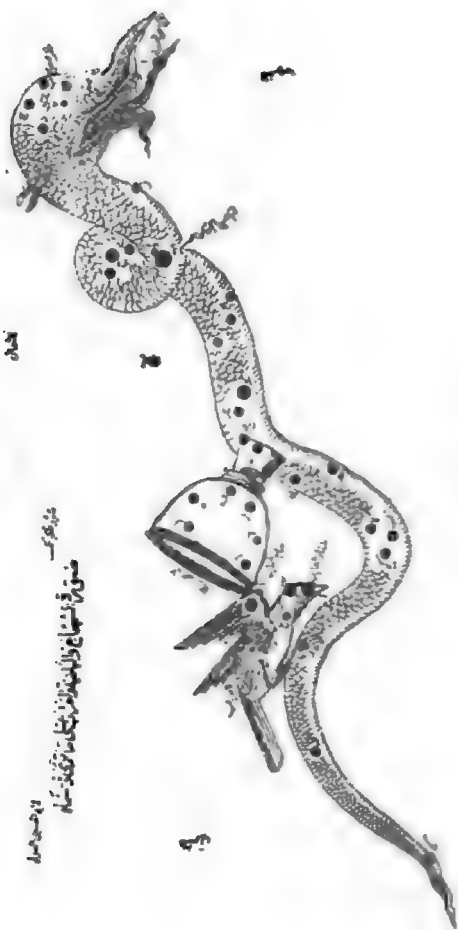

Fig. 41.

017 4 661 6661 6661 6661

(کۆمەلانی کوورە (مجمره) و چەپکە گول (اکلیل) و (حوتی باشوور) (حوت الجنوب)

- ۱- کۆمەلانی کوورە لەخوار هێلی ئیستوا دیارە وەک وەرەکی سوور وایە.
- ۲- کۆمەلانی چەپکە گول وەک ۱۲/ گۆلی رەنگاو رەنگە کەشیان پازاندۆتەو.
- ۳- کۆمەلانی حوتی باشوور لە هەشت ئەستێرە ناوەوە و حوتی دەرەو پیکدیت یەکی سەر دەمو چاری لە هەموویان گەشتەر ۲۳/ سالی روناکی دوورە.

(کۆمەلانی سەگی گەرە CANIS Major)

ئەستێرەکانی ئەم کۆمەلە ۱۷/ دانە، لەهەمان گەشتەر یە ئەستێرە یە پێی دەلێن - گەلاویژ - وەچەند ناوی تری هەیە (عبور، الشعرا الیمانی سائیرۆس) یەکەم ئەستێرە یە ئەو سەر و ئەو سەری ئاسمان دەکات، جالەبەر ئەو پەرستراوە.

سائنامە ی میسری کۆن لەسەر ئەو ئەستێرە دانراوە، چونکە بەهەلەاتنی ئاوی نیل زیاد دەکات لەبەر ئەوەی چونکە کاتی باران بارینی زۆرە لەسەر و چاوەکە ی. ناوی مانگەکان بەم شیوەیە / توت / بابە / هاتور / کھیک / طوبە / امشیر / برمەت / برمودە / بشتنس / بەئونە / اییب / میسرا. / ۱۸ / ی اب سەرەسالە ئەستێرە ی گەلاویژ لە ۱۳/۸/۵ / مانگی ئاب لە کوردستان دەبینرێ بە پێی ناوچەکان. گەلاویژ رووەکە ی بە جۆرەها گاز داپۆشراوە / ۲۷ / جار لە خۆر پرشنگدارترە، بەخیرایی / ۱۷۶۰ / کم لەیەک تروکەدا خولەدات دووریەکە ی (۹) نۆ سالی روناکی دوورە.

ئەستىرەكە دووانەيە، ئەستىرەكە لە جۆرى (الاقزام البيض ، شەموولە سىيەكان) واتە ئەو ئەستىرانەى ناووكيان نىيە يەكپارچەن شەو قوروناكى چىرى تەنەكەيان گەلەك زۆرە (يەك سم ۳ - بەرامبەر يەك تەن قورسايىيە).

ئەو شەموولە سىيە يە بەقەدەر چارەكى گەلاويزە پىيشى دەوترى - قان مانىن - ئەو شەموولە يە لەدەورەى گەلاويزە خۇلدەدات.

زاناكە ھۆى بىرسكانەوھى گەلاويزە دەگەپىننەوھ بۆيەكەم گەرمى سەر رووھكەيكە /۱۱/ ھەزار پلەى سانتىگراڧە دووھم تىكەلبوونى پووناكى گەلاويزە و شەموولەكەيە سىيەم غازىكى زۆرى جۇراو جۆر. بەھۆى ئەستىرەكانى باشوورى گەلاويزە ئەستىرەى - سوھەيل دىيارى بىكەن (الكون العميق ص ۲۲۹-۲۳۱) صور الكوكب ابى الحسن الصوفى ص ۲۸۹-

CANIS MAJOR

لا اله الا الله
 صورة الكلب الأكبر على ما ترى في السماء
 صورة الكلب الأكبر على ما ترى في الأرض

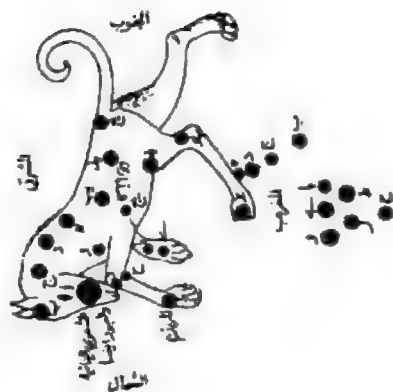
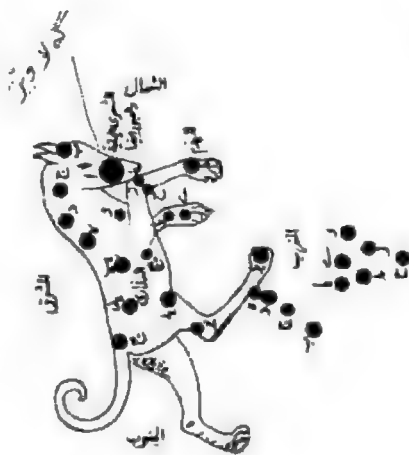

Fig. 38.

اربط
 ١٥

(كۆمەلى سەگى گچكە Csnis - Minor)

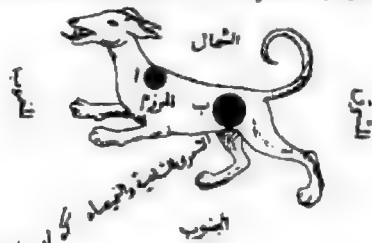
ئەم كۆمەلە لە دوو ئەستىرە پىكھاتوۋە، گەرەكە پىي دەوترى گەلاۋىژى شام قەبارەى گەرەيە، گەرمى پوۋەكەى /۱۱/ ھەزار پلەى سانتىگرادە، تىشكەكەى فىفاۋىيە دەگۆرى لە جۆرى f۵ ئەستىرەكى لەدەۋر خولەدات جاران كە تىشكەكەى دەگۆرا دەيان گوت گوايە بۇ خوشكى - گەلاۋىژ- دەگرى كەبەدوۋاى سۈھىل كەوتوۋە دورىيەكەى /۱۱/ سالى روناكييە. ئەستىرەكە لەسەر وولاتى شام تىپەرى لەبەر ئەۋە بە (گەلاۋىژى شام ناۋدەبرى) (الكون العميق ص ۲۳۱)

كۆمەلى سەفینە-Argo

ئەم كۆمەلە بەناۋ پالەۋانى ئەفسانە- ارگۆ - لای خۇمان سۈھىل كراۋە كە گوايە بەدوۋاى بەرانى زىرىندا دەگەرى تابىداتە بابى - گەلاۋىژ- لەبرى مارەيى. كۆمەلەكە لە /۴۵/ ئەستىرە پىك ھاتوۋە ھەندىكيان جوتەن، ھەندىكيان گەشن، ھەندەكيان كزن. لە ناۋ ھەموو ئەستىرەكان (سۈھىل ناسراۋە) رەنگى سىپىوزەرد لە ئەستىرەى گەلاۋىژ گەرەترە، بەلام زۆر دورە، لە وولاتى يەمەن جوان ديارە. جاران عادەت وابوۋە ژن لەكاتى مندالبوون پوويان لە ئەستىرەكە دەكرد دەيانگۇ مندالەكە جۈاندەبى (الكون العميق مجاميع الشتاء ص ۲۱۶)

CANIS MINOR

صورة الكوكب
لاي الصغير الصوف
صورة الكلب الاصغر على ما ترى في الكثرة

صورة الكلب الاصغر على ما ترى في السماء
الجنوب

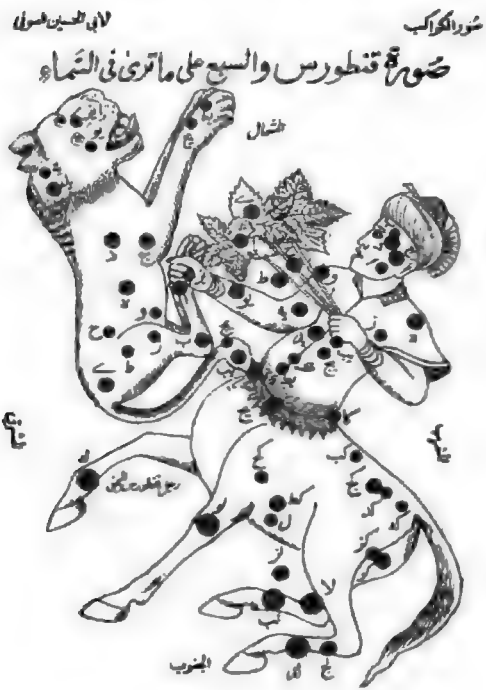

Fig. 39.

(a & b)

facing p. 291

CENTAURUS & LUPUS

Figs. 44. & 45.

(b)

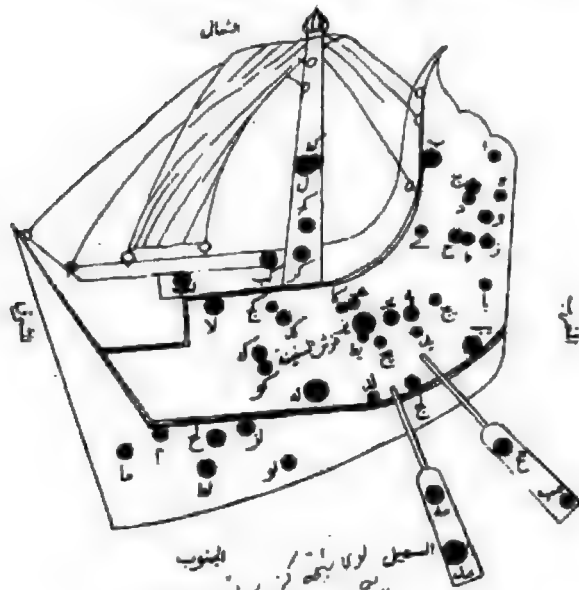
between pages 337 & 338

ARGO NAVIS

لاي السين هسون

مور الكوكب

صورة السفينة على ما ترى في السماء

الجنوب
الشمال
Fig. 40.
between pages 392 & 393

لاريالسين المصري

صورة نجم النهر على ما تراه في السماء

ERIDANUS

صورة الكواكب
صورة نجم النهر على ما تراه في الكسوف

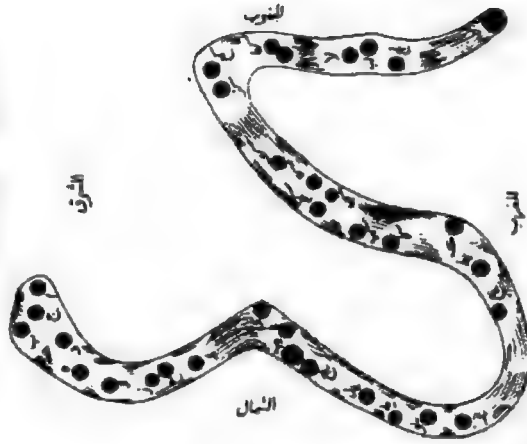
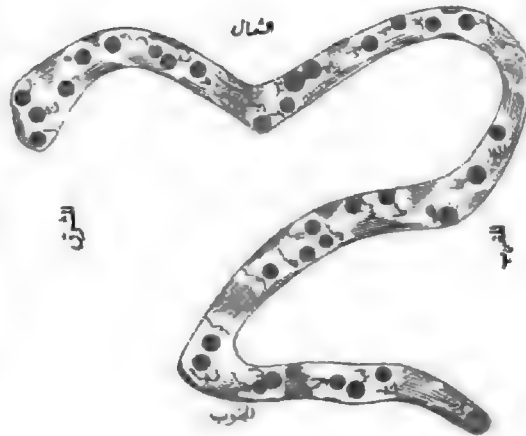

Fig. 36.

a & b

كۆمەللى كەنتورى و شىر

ئەم كۆمەلە لە شىۋەى مرۇقى ئەفسانەيە لە ۳۶/ ئەستىرە پىكھاتوۋە. كۆمەللى
– شىر – بەتەنھا ۱۸/ دانەيە ئەۋەى گىرنگە لىرەدا ئەستىرەى (ا) كەنتورىە كە
بەزىكتىر ئەستىرەى ۋەستار دادەنرەت لە زەۋى، دوورىەكەى (۴/۳) سالى
روناكى يە.

لەزىك كۆمەلەكە (سدىم ۴۷ تۆكلىن) ھەيە كە گەۋرەتەرىن ھەۋرە پانىەكەى بە
۷۰۰/ سالى روناكى مەزىندە دەكرى چ، لەبەر ئەۋەى بەرامبەر جەمسەرى
باشۋورە زۆر گىرنگە لاي ئەستىرە ناسان. (الكون العميق – جارات الشمس –
ص ۲۲۰-۲۲۱)

كۆمەللى روبار

جاران لە ۋولاتى مىسر چىرۆكى ئاۋى – نىل – و فوراتيان ۋاباسكردوۋە
كەسەرچاۋەكەى لە مشوینە دىت لە ئاسمان. كۆمەلەكە لە ۳۲/ ئەستىرەى
ۋورد كەۋەكو روبار دىارە لە ئاسمان دروستىۋوۋە. كۆتايى روبارەكە بە
ئەستىرەى (زەلچىم كىشەللى دەريا) كۆتايى دىت كە ۸۰/ سالى روناكى
دوۋرە (صور الكواكب ص ۲۷۸ الكونالعميق ص ۲۰۹)

ئەستىرەي ۋەزەكان ھەريەكە لەكاتى خۆي

ئەستىرەكان ھەردەم لە ئاسمانن بەلام بە پيى ۋەزەكانى سال جىگايان دەگۆرى، جاران ھەريەكەي بۇ مەبەستىك ديارى كراون ۋەناۋەكى تايبەتيان ھەيە. زۆريەي ناۋە ئەستىرەكان بەزمانى يۇنانى يە ۋە شىكى كەمى بەزمانى نەتەۋەكانى دىكەيە، چونكە شارستانى يۇنانەكان ۋە زانايانیا زۆر لە ۋارەۋە پيشكەوتوو بوون پيش ھەموو ۋولاتانى دونيا.

لەناۋ كوردەۋارى خۇمان چەند ئەستىرەيەك كراۋە بە نيشانە، مەبەستيش ناسىنى ۋەرزو، كاتەكانى كشتوكال ۋە كاتى كۆچكردنى گەرمين ۋە كويستان لەلايەن مەرداران لەوانە: ئەستىرەي گەلاۋىژ كاتى ھەۋا فينكى يە (پيرو) ھەلاتنى نيشانەي ھاتنى ھاوينە، ئاۋابوونى نيشانەي زستانە (دوبران) نيشانەي ئاۋ كەمى يە (تەرازو) نيشانەي بەرامبەر شەۋ پۆژە لە بەھارو پايز. ھەرۋەھا نيشانەي ھاتنى بەھارو پايزە (پوانگەي گراۋ – باشتىن بەلگەي ئەستىرە ناسى يەكە ئەۋ باسانەي گوتمان پوونيان دەكاتەۋە).

چوار ۋىنەي ئاسمانى كە ئەستىرەكانى ۋەزەكان نيشان دەكات

جۆرەھا ئەستىرە مجاميع نجميه

يېچكە لە ئەستىرە گەورەكان ئەستىرە گەپۆكەكان جۆرەھا ئەستىچرەى
بەكۆمەل ھەيە:-

۱- كۆمەلى ھىشووى كراوھ

* پىرو- لەناو- كەلووى گا

* قەلاس- لەناو كەلووى گا

* m_6 m_7 كە وەكو سنووقى گەو ھەرن، ھەريەكەيان لە -۸۰ ئەستىرە

پىچكەتووە لە ناو كەلووى دوو پىشكن

* كۆمەلى m_{38} لەناو كۆمەلى - ذوالعنان.

كۆمەلى m_{44} لەكەلووى قرژال

كۆمەلى m_{11} لەكۆمەلى - العقاب

* كۆمەلى m_{44} نزيك بە ئەستىرەى - گەلاويز

* كۆمەلى m_{29} m_{39} كۆمەلى - حاوى و ھەيە ئەم كۆمەلە ھەمووى وەكو

ھىشووى ترى لە تەنيشت يەكن وە زۆر دوون.

۲- (كۆمەلە ئەستىرەى - خپ-)

ئەم كۆمەلە ھەكو بازە تۆپەل تۆپەل لە دەورى يەكن وە ژمارەيان گەلى زۆرە.

* كۆمەلە ئەستىرەى m_{13} لە نزيكەى /۱۰۰/ ھەزار ئەستىرە دەبيت لەناو

كۆمەلى - الجاشى (ھرقل)

* كۆمەلى m_{22} m_{12} لەناو كەلووى كەواندان نزيكەى (۵۰) ھەزار ئەستىرە

دەبن وە /۲۵۰/ سالى پووناكى دوورن.

۳- كۆمەلى شەموولە سىي يەكان (الاقزام البض) ئەمانە ئەستىرەى

پىرشنگدارى بى ناوكن ، واتە يەك پارچە روناكين، تەناكانيان پىتەو، يەك سم

۳ موقابىلى يەكتەن قورسايى يە لەسەر زەوى لە دەورەى ئەستىرە گەرەكان
خولە دەن لەوانە

* شەموولەى - قان مانىن - لە دەورەى گەلاويز

* شەموولەى دەورەى ئەستىرەى - ئۆرگا

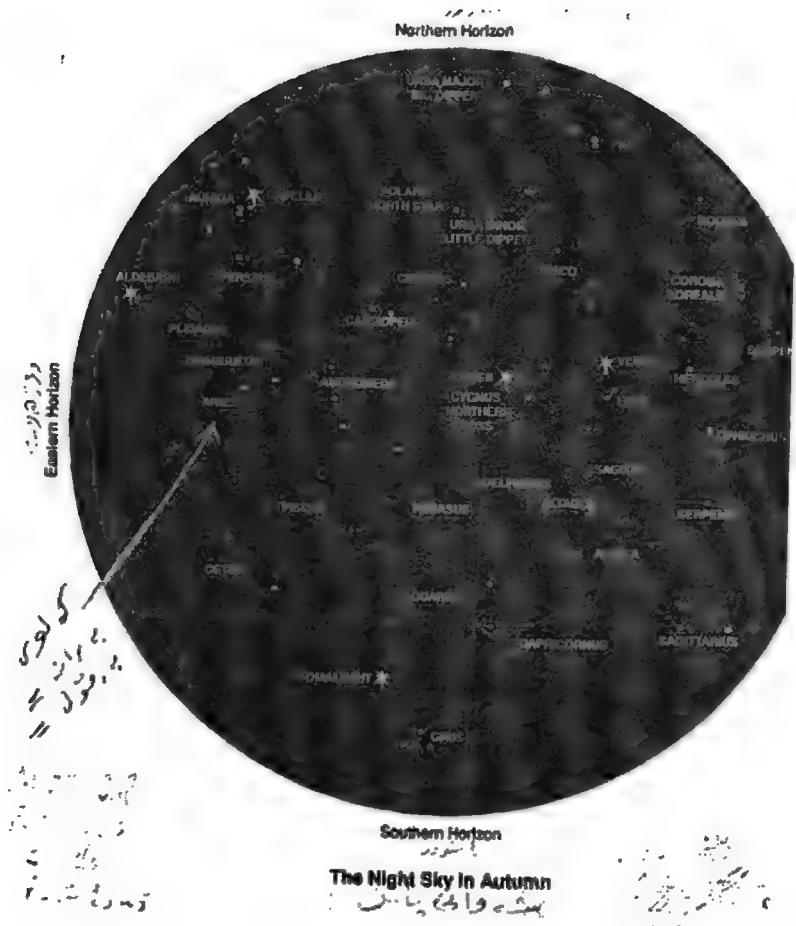
* شەموولەى دەورەى ئەستىرەى - جەوزا

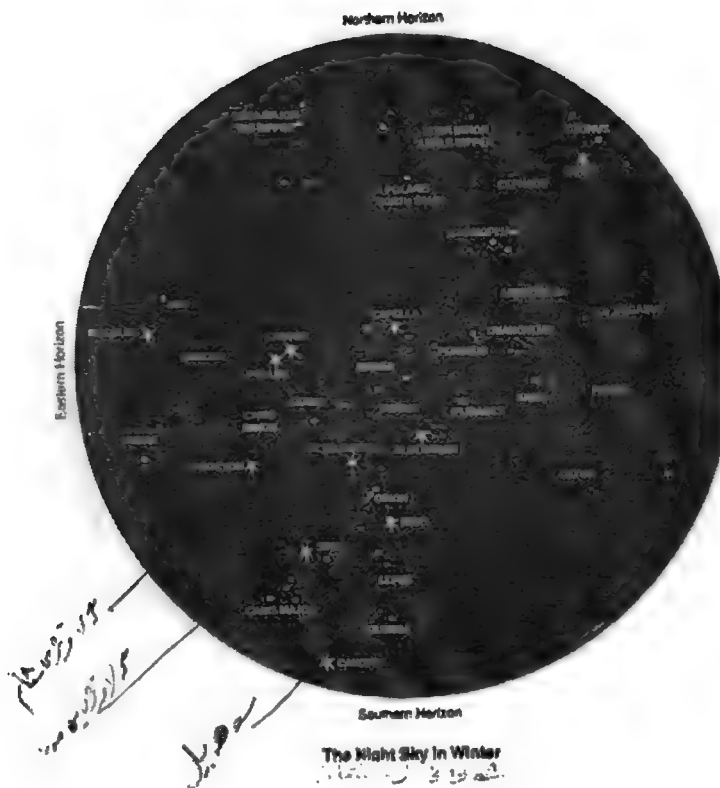
* شەموولەى دەورەى ئەستىرەى - كەنتوورى

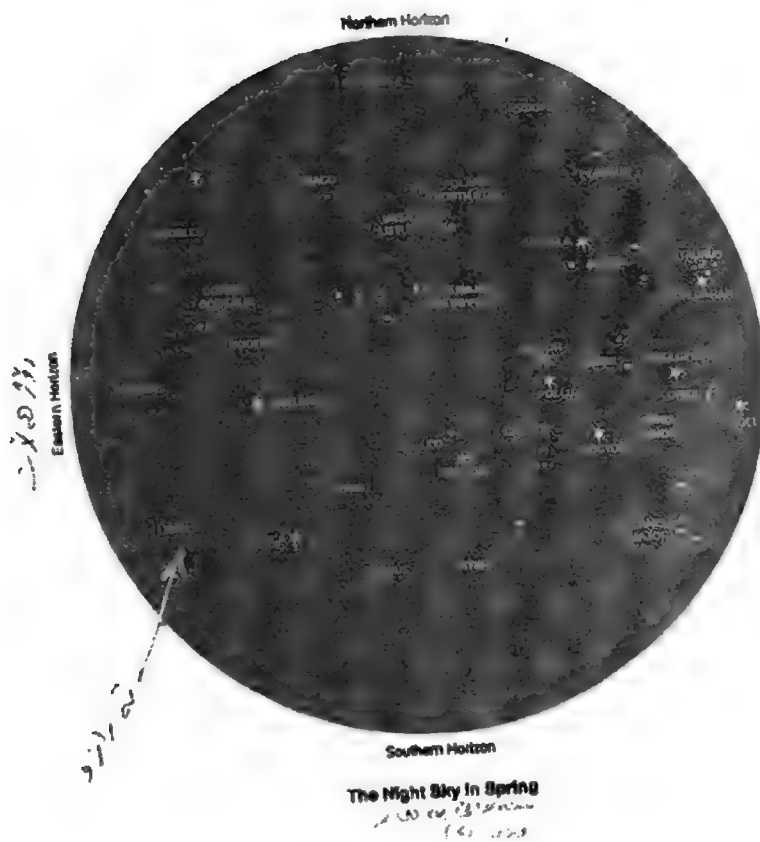
* شەموولەى دەورەى ئەستىرەى - جەمسەرى (جەدى)

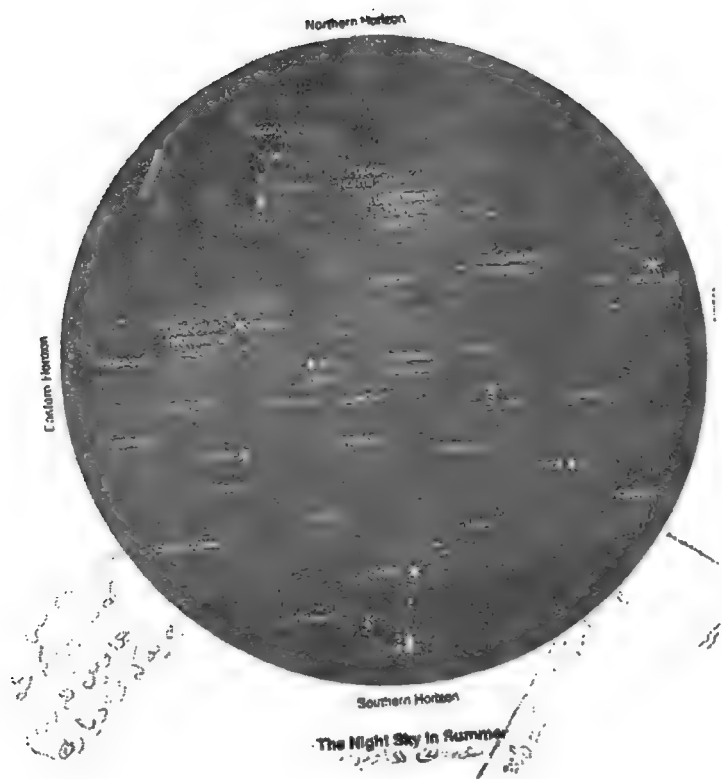
* شەموولەى دەورەى ئەستىرەى گەلاويزى شام (الشعرى الشاميه)

(الكون العميق - د. على الامير / الكويكيات ص ۱۰۹ - ۱۱۰)

ئەستىڧرە كلكدارەكان - المذنبات

لە نىۋان ھەسارەى - مەرىخ و موشتەرى مىليار ھا پارچە بەردى بچووك و گەرە ھەيە كە لەو ئاسمانە پان و بەرىنە بلاۋن، سەرەراى ئەمانە چەندىن ئەستىڧرەى كلكدار ھەن كە جىاوازن لە قەبارەدا لەو ناوہندەدا دەسوورىنەوہ، ئەستىڧرە كلكدارەكان سەريان وەكو كوتەك خەرە بەدواى خۇياندا مىليار ھا پارچە بەردى گچكەو گەرە لەگەل تۆزۈ بايەكى خۇلاۋى رادەكىشن، وەبەخىرايى -۳۵- تا -۴۵- ھەزار مىل لەيەك خولەكدا دەپۆن، جاروا ھەيە لە زەوى نرىك دەبنەوہ دەبتە ھۆى بەربونەوہى ھەزارەھا پارچەى گەرەو گچكە، بەلام بەرگە ھەواى زەوى وەكو سىپىردەبىتە ھۆى سوتاندنىان ھەر لە ئاسمان.

نەك ھەر لەو كلكدارانە پارچە بەرد بەرەو زەوى دىن بەلكو لەدەرەوہى كلكدارەمانىش ئەم پارچە بەردانە لەفەلەكى خۇيان ھاتوونەدەر، وەكو زاناکان دەلىن ھۆى لەناو چوونى گىيانلەبەرە زەبەلاحەكان ئەو پارچە بەردانە بوون كە لەگەل بەزەوى كەوتنىان گۇرانكارى لەسەر زەوى پوویداوہ و لە ناو چوون، ھەرۋەھا دەلىن لەوانەيە پۇژىك بىت بەردىكى زەبەلاح بەرزەوى بكەوى و كۇتايى بەم شارستانى يە بەينى. لە قورئانى پىرۆز باس لەوہدەكات كە ئىنسان و جنۇكە دەتوانن بچنە وولاتانى ئاسمان و زەوى بەلام بەدەسەلاتىكى گەرە لەگەل ئەوہشدا ھەر سەرگەتوونابن چونكە بەردەباران دەكرىن بەبەردى ئاگراوى و مزوى، وەرپاستى فەرموودەكەش لىرەدا دەرەكەوى كە ئەو پارچە بەردە نىازىكانەى كە دۇزداونەوہ ھەر ھەمووى(كۆيلىتى)تىدايە.(يامعشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السماوات والارض فانفذوا لاتنفذون الا بسلطان * ۳۳ سورة الرحمان) پاشان دەفەرمووى(يرسل عليكم شواظ

من نار ونحاس فلاتنتصران* ۳۵ سورة الرحمان). ههتا ئىستا نزيكهى جىگاي /۷۰/ نيازىك له سهر زهوى دهست نيشان كراوه. له ئهفريقيا گهرهترين شوين دوزراوه كه تيره كهى /۸۷/ ميله. ههروهاله وولاتى - ئهريزونا جىگاي نيازىك ههيه كه پيش /۵۰/ هزار سال خوى بهوشوينه دا كيشاوه پانى دووميل و قولى /۵۰۰/ پى پى له سالى ۱۹۰۸ پارچه نيازىكهك له سىبهرىا كهوته خوار. له ئلمانىا شوينى يكي ديكه دوزراوه كه زور كونه تيره كهى /۱۴/ ميله ئه مهش ناوى ههندى له ئهستيره كلكداره كانه:

۱- هالى - كه /۱۰۰/ مليون ميل دريژ /۶۰۰/ كم پانه ئه دموند هالى - په چاوى كردوه به /۷۶/ سال يان /۷۲/ سال جاريك دهره كهوى چ. له سالى /۶۶/ زايين به سهر قودس تپهرى كردوه، له ۱۷۵۶ جاريكى ديكه بينرا. له ئهفريقا له سالى ۱۹۰۹ - ۱۹۱۱ بينراوه.

۲- جاكوبىنى - ماوهى دهره كهوتنى ۱۳- ساله له ۱۹۳۳ له ماوهيهكى زور دوور بينراوه. له سالى ۱۹۱۶ -و- له زهوى نزيك بۆوه هزار پروشك دابارى به سهر زهويدا.

۳- بيلولاس - به شهش سال و چوار مانگ دهره كهوى.

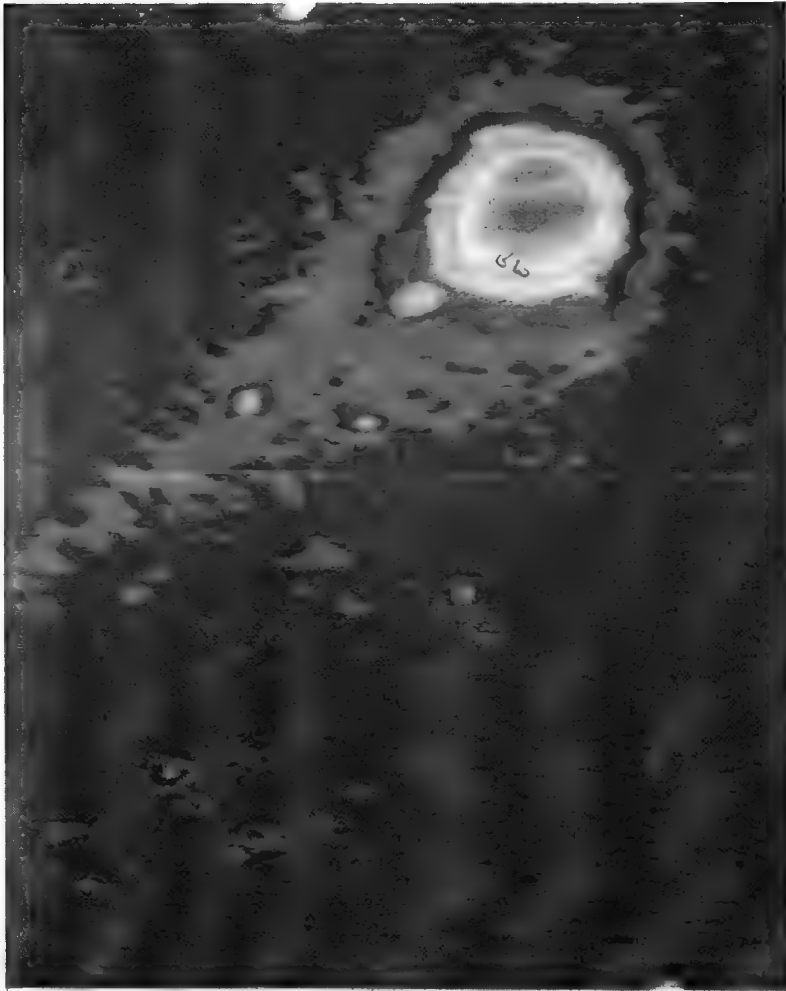
۴- ئانكى - به سىس سال و چوار مانگ خولگه يهتى.

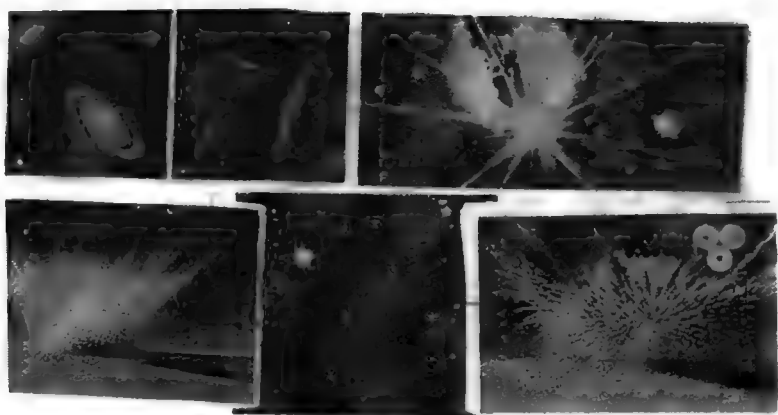
۵- برۆك - سالى ۱۹۱۱ له دوور بينراوه.

۶- تامبل - خولگه كهى - ۳۳- ساله ، له سالى ۱۹۱۱ زور له زهوى نزيك بۆته وه پروشكه كانى وهكو باران بهر زهوى كهوتوون زهرهري گهئى زور بوونه. له گهئى سورهتى قورئان بهر زهوى كهوتوون زهرهري گهئى زور بوونه. له گهئى سورهتى

قورئان باسی ئەو نیازیکانه کراوه.(مجله العلوم، ع ۲۲ الكون العمیق ص ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۱۷، ۱۱۳، ۱۱۲، المذنبات، الشهب والنيازك ، علی الامیر).
 ئیستا بۆمان دەر دکه وی که ئەم هه موو نیازیک و پهل بهردانه هه هه مووی له
 ئاسمانی زهوی یه ، گه وه ها دهر که وی که ئاسمانی تریش هه یه خودای
 مه زن لهم ئایه ته به جوانی دهری ده خات (ولقد زینا السماء الدنيا بمصابیح
 وجعلنا هارجوما للشیاطین* الملك -۵- قورئانی پیروژ)

کەشکەلانی و ههواره ئهستیرهکان

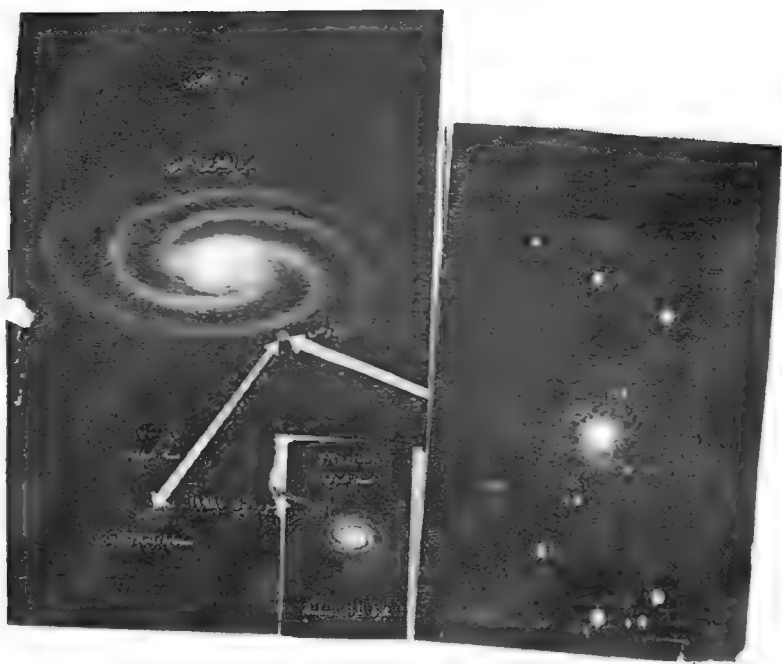
خودای مهزن دهفهرمووی (واللہ السماء بنیناها باید وانا لموسعون* الذاریات - ۴۵) واته ئاسمانهکانمان دروست کردووه وهههر گهوریان دهکەین. ئهگەر ئیمه راپۆرتی زاناکان بخوینینهوه بۆ مان دهردهکهوی که ئاسمان چهنده گهوارهیه، کهزیکه‌ی /۳۰۰/ ملیار کەشکەلانی رهسه‌د کراوه کهههر یه‌که‌یان نزیکه‌ی /۳۰۰/ ملیۆن ئهستیره‌یان تیدایه، بێجگه له شوینی تاریک و ههواره ئهستیره‌و، ئهستیره‌ی گهروهو گچکه و کلکارو، ئهستیره‌ی کوژاوه. ههندی نمونه‌ی ئه‌مانه پوونده‌کهینهوه:

- ۱- کەشکەلانی - ریگه‌ی کاکیشان (درب التبانہ) هه‌رمیله‌تیک به جوړیک ناوی بردووه. تیره‌که‌ی /۱۰۰/ هه‌زار سالی رووناکی یه (باسمانکردووه)
- ۲- کەشکەلانی - ئه‌ندرومیده - که /۲۲۰۰۰۰۰/ سالی روناکی دووره وهه‌زاران کەشکەلانی تری له‌دوور هه‌یه به شیوه‌ی پینگای کاکیشان ده‌چی ناوه‌ندی رووناکه له‌وانه‌یه ژیانیکی تره‌بی له‌ناویدا خودای مه‌زن ده‌فهرمووی (اللہ الذی خلق سبع سماوات ومن الارض مثلهن یتنزل الامر بینهم* الطلاق - ۱۲) وه‌له زۆر جیگه‌یدی باس له‌وه کراوه که هه‌وت ئاسمان و هه‌وت زه‌وی هه‌یه به‌لام هیشقا زانست ناتوانی هه‌موو شتیک پوون بکاته‌وه. به‌لام هه‌واره ئه‌ستیره‌کان ژماره‌یان گه‌لی زۆره ئه‌وه‌ی ره‌سه‌د کراوه:

- ۱- هه‌وری - سه‌ره ئه‌سپ له کۆمه‌لی - جه‌وزا
- ۲- هه‌وری ژماره /۷۶۱۹/ که به‌خیرایی /۲۲۴۸/ میل له‌یه‌که تروکه‌دا خولده‌دات /۲۵۰/ سالی روناکی دووره.
- ۳- هه‌وری ژماره /۲۵۲/ کۆمه‌لی - کیتۆس

۴- ھەرەي ژمارە /۵۸۴/ لەلايەن (مرصد بيلومفتين - جنوب افريقا) كە
بەخيرايبی /۱۱۱۸/ ميل لەيەك تروكەدا خولەدات، ئەستیرەي - نوڤا
بەكتريۇس، لەناو ھەرە كەيە شەوقەكەي دەھزار جار لەخۆي زيادی
كردووە. سەرئەنجام تەقینەووە لەسەر پووەكەي پوویدا تويكلی سەرەوہي
بووہ غوربار.

۵- ھەوری ماجةلان- كە ماجةلان وەختی خۆي لە گەشتەكەيا باسی كردبوو،
زاناكانيش بەدووا داچوونيان ئەنجامدا دەرکەوت /۱۷۰/ ھەزار سالی
پووناکی دوورە، لە دووبەش پيکھاتووہ گەرەكەيان ناوناوہ (السمك الذهبی)
ھەرەكە/۱۱۰/ سالی پووناکی پانە /۳۰۰/ ھەزار جار لە خۆر گەرەترە.

۶- ھەۋرى (۴۷ تۆكۈن) كە /۹۵/ ھەزار سالى پووناكى دوورە، تيرەي /۱۸/ سالى روناكىە، نزيكترين ھەۋرە لەجىسەرى باشوور(كەتەلۆك GNC) ھەندى ھەۋرى تر كەزانياريان لەسەر نىيە:

۱- ھەۋرە ئەستىرەي كۆمەلى - فەرىك/۱۶/ دانە دووريان /۶/ مليۇن سالى پوناكى .
۲- ھەۋرەكانى كۆمەلى پيرانس /۸۰۰/ دانە دوورى /۵۰/ مليۇن سالى پوناكى كۆمەلى - پيرانيس بەرنىقە لەۋلاتى مىسر ديارە ۋەكو پرچىكى زيرى كراۋە پەرشبوۋە. چىرۆك ۋادەگىرتەۋە: لەسپرانيس ژنى فىرەۋى مىسر پرچىكى زۆر جوانى ھەبوۋە كە ھەردەم چەند كەس خزمەتيان كىردوۋە بە ياقوۋتو مروارى رازاندويەتەۋە فىرەۋن دەچىتە شەرى ژنەش پرچەكەي دەكاتەۋەنەزەر بۇ پەرسىگا كە فىرەۋن سەركەۋى، بەلى فىرەۋن سەركەۋت ژنەش پرچەكەي بېرى ۋ دايە گەۋرەي شويئەكە، ماۋەيەك پىچوۋ ژنە ويستى پرچەكەي بېينى بەلام گەۋرەكە پىنگوت ۋەرە نىمشەۋ تەماشاي ئاسمانكە لەۋى دامناۋە! ھەۋرى پىرانيشى پيشاندا، بەم جۆرە ھەرچى متو مۆرى گران بەھا ھەبوۋ لەۋشى كىرد.

۳- ھەۋرەكانى كۆمەلى - برشاۋوش /۵۰۰/ ھەريەكەيان دوۋىلەي ئاسمانى گىرتوۋە بەتەنىشت يەكەۋە، دووريان /۳۶/ مليۇن سالى روناكىيە.

۴- ھەۋرەكانى كۆمەلى ۋورچى گەۋرە /۵۰۰/ دانەيە دووريان /۷۲/ سالى پووناكى يە

۵- ھەۋرەكانى كەلۋى - گا - يەكيان بە (سديم السرطان ناسراۋە) ژمارەيان /۱۵۰/ دانەيە /۲۹/ سالى روناكى دوورن

۶- ھەۋرەكانى كۆمەلى - پىچاۋوس - ژمارەيان /۱۶۲/ ھەۋرە دوۋىەشن بەشىكيان /۱۰۰/ مليۇن سال ۋەبەشىكيان /۲۴/ مليۇن سال دوورن (الفلكا

العام هير سپينسرت- عبدالحميد سماحه ص - ١٠٧ الكون العميق ص ١٢١ -
١٢٢ مجله الدوحه ١٩٨٦ ص ١٦-٤٢).

شوينه تاريخه كانى ئاسمان (الثقوب السوداء)

تازانيارى پيش دهكهوى زانيارى زياتر دهردهكهوى، زاناكان بۇيان روون بۇ
تهوه كه له ئاسمان ئهستيرهكى زورى تاريك ههيه كه مليارد ها سائله
كوژاوه نهوه وههه ماوون وه نابيينرين چونكه چاوى مروژ تيشكهكان نابيينى
وهكو ئهوهى كه له بهر چاومانه به پيجه وانه كردن ئهبيينى، به لام چون زاندراره
كه ئهه ئهستيرانه ههه ئهه زانيارى به هوى شه پولى راديومى زانراوه كه بهر ئهه
ئهستيره كوژاوانه دهكهوى دهگهرتهوه.

بيججه له مانه ملياره ها شوينى تاريك له ئاسمانهكان ههيه كه هيج زانيارى
له سهرىان نى يه چونكه شه پولى راديومى قووت دهرهه، سهر له وه دايا كه ئهه
كونه تاريكانه ئهستيرهكى زورىان له دهره ههيه هه مووى چاوهروانى قووتدانن
وه زاناكان دهلئين ئهه شوينانه گوړستانى ئهستيرهكانن (مقبره النجوم) ههريهكه
ئهستيرهى لينز يكه دهبيتتهوه يه كسهر قووتى دههات. شوينيك له ناو ريگاي
كاكيشان ههيه زاناكان دهلئين له وان ههيه سهدان ئهستيرهى وهكو خوړ قووتدا
بيت. زاناكان دهلئين ماده له ناو ناچى به لام له شكله وه دهگوړى بۇ شكلهيكى
تر له سهر ئهه بۇ چوونه دهلئين ئهه ئهستيرانهى دهكهونه ناو تاريكى نافه وتئين
بهلكو له لايهكى تر دينه وه دهر و گوړانيان به سهر دادي. به راستى ئهه شوينانه
زور سامناكان وه خوداي مهزن ئيشارهى پى كردوه كه دههه رمووى (او
كصيب فى السماء فيه ظلمات ورعد و برق * بقره ١٩) الكون العميق ص

١٤٠-١٤١

لەناو چوونی ئەستێرەکان و پەیدا بوونی ئەستێرە نوێ

NOVa

زانایانی ئەستێرە ناسی لەو بارەردان کە کات نیە کە ئەستێرەکی نوێ لەدایک نەبێت وە ئەستێرەک نەمری وەچەندین بۆ چوونیان ھەیە لەو بارەو.

۱- شەموولە سێی یەکان کەلەدەرەوێ ئەستێرە گەرەکان دەسورێنەو وورده وورده شەوقو رووناکی لە ئەستێرە گەرەکە وەرەگرن سالت بەسالت گەرمی و پوناکی زیاد دەکات بەرگە ناگری وە دەتەقیتەو وەلەپاش خۆی غازاتو پەلەبەرد و دووکلێکی زۆر پەخشدەکات.

۲- بۆ چوونی دووم ئەو یە کە ئەستێرە زەبەلاحەکان پیر دەبن بە تێپەرینی ملیار ھاسالت جەلەبەر ئەو ھیزی موغنا تەسیان لەدەست دەدەن و پالە پەستۆی گرمی ناویان زیاد دەکات، وەدەتەقیتەو. ئەستێرە ناسان زۆر شتی سەیریان لە بارەوە ئاشکرا کردووە، وەکو لەو رووداوە تۆمار کراوانە دەرکەوی:

۱- لەسالی ۱۸۸۵ تەقینەو لە کۆمەڵی - ئەندرومیدە روویداو.

۲- لەسالی ۱۹۱۸- لەکۆمەڵی - ھەلۆروویداو.

۳- لەسالی ۱۹۳۴- لەکۆمەڵی - ھەرکولیس.

۴- لەسالی ۱۰۵۷۲ - لە کەلووی گا (سدیم الرطان).

۵- لەسالی ۱۵۷۲ لە کۆمەڵی - کسپویا روویداو.

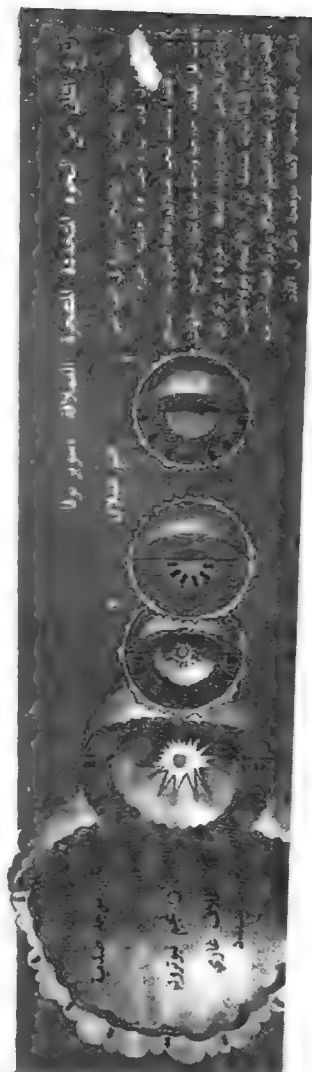
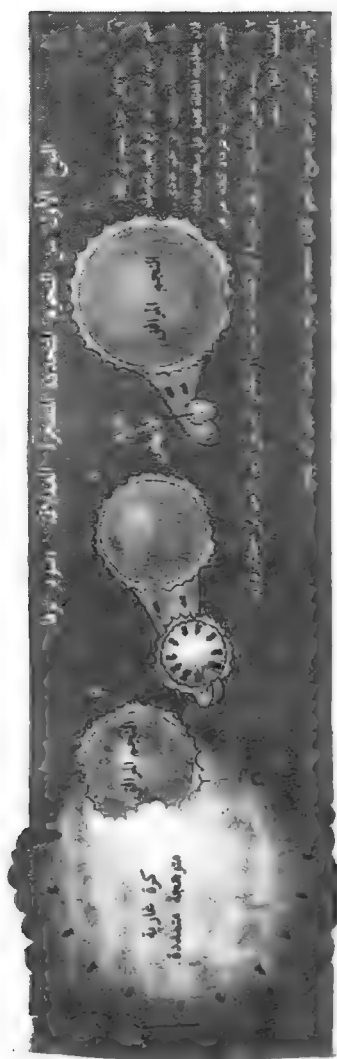
۶- لەسالی ۱۶۰۷ لەکۆمەڵی - حاوی دلفین روویداو.

(ھندسە النضام الکونی فی القرنان الکریم - عبدالعلیم عبدالرحمان)

(مجلەتایم اللندنیە)(الموسوعة العلمیة الحدیثە والھیە - روویداو)

۷- لەسالی ۱۹۶۷ لەکۆمهڵی

۸- لەسالی ۱۹۵۷ - زانا شیلتۆن (جامعة کمبریج) ته ماشای هه‌وری ماجة‌لانی ده‌کرد له‌و کاته‌ی که ئه‌ستیره‌یه‌کی ناوی زۆر پرشنگذار ببوو، له‌ناکاو ته‌قیه‌وه زاناکان ده‌لێن هی‌زی رشوناکی که‌ی به‌قه‌ده‌ر/۱۰۰/ ملیۆن روناکی رۆژ بووه‌.

سہر چاون سہرہ کتبہ کان

- ۱- بدائع السماء - حیدرآلہ ہولکر - ترجمہ عبد الرحیم الملک
- ۲- دلیل السماء والنجوم - وزارتہ الثقافہ والاظہار
- ۳- النجوم فی کمالہا - ترجمہ احمد علیہ السلام
- ۴- القاعہ فی الفلك - حنا جرداق
- ۵- أسرار الفلك - ترجمہ نسیم حیدر
- ۶- الفلك الحق - د. علی الامیر
- ۷- الفلك الصحيح - سہر حنا
- ۸- تقسیم الموائد - ابیضاوی - جرداق
- ۹- جملہ الفلك - ۱۸۷ - ۱۸۸۰
- ۱۰- نجومیاتی و تفسیری - ۱۹۸۵ - طبع ۱۹۸۰
- ۱۱- تاریخ علم الفلك - جاسم الضراوی
- ۱۲- مع النجوم فی طورہا - جون لوہب - ترجمہ صالح حامد
- ۱۳- عجائب السماء - حنا جرداق
- ۱۴- الانصاف والکبر - اورخان محمدی
- ۱۵- صور الفلک الکبیر - ابی حسین الشوشی
- ۱۶- الاطلس المذہب والعالَم
- ۱۷- الفضا والسفر - محمد فتحی عوض اللہ
- ۱۸- حاتم العرب فی الریاضیات - مشہور حنا
- ۱۹- الوثائق الباقیہ فی الفنون الخالیہ - المیسر وئی - الموارث
- ۲۰- روائع کتبہ کان
- ۲۱- السلاسل فی البیل - سلسلہ - لیویوڈ - تالیف فلورنٹینو
- ۲۲- السلاسل للعام - ہدیرت سہر - د. عبد الحیہ سہر
- ۲۳- الفلك والفضاء - سہر - د. عبد الحیہ سہر
- ۲۴- جملہ الفلك - الفلك
- ۲۵- جملہ الفلك - جملہ الفلك - سودا - ویضاوی - ۱۸۷
- ۲۶- سہر - ۱۹۸۰ - دکتو عبد الحیہ سہر

- ٢٦ - علم الفلك (البراديسوس) - ف. جبرام بحيت
 ٢٧ - علم الطبيعة - جلال الدين سويط
 ٢٨ - علم الفلك و الارياضات - عبد القادر
 ٢٩ - أطلس النجوم الحديث - عبد الواحد عبد العزيز
 ٣٠ - مجلة العلوم - ١٩٨٧ ص ٩ - الكوارز
 ص ٥٠ - ٥٥ الغد يحتاج المياه في السماء
 ص ١٠ - عدم التقناد
 ٣١ - صياغة ثاني كورد ١٩٨٥

كوتاي

سبحانك منقنا نذايح الماء
 ريتنا ما خلقت هذا باللا

عنه من كوتاي هيار - عيسى عبد الله

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

۳۰۰۰ دینار

چاپخانه‌ی روشنی‌بری